

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
EESTI KEELE KATEEDER

FRASEOLOGISMIDE KASUTAMINE
A. TOLSTOI ROMAANI "PEETER
ESIMENE" EESTIKEELSES
TÖLKES

Diplomitöö

Salme R a j a m e t s

Juhendaja vanemõpetaja
Aino V a l m e t

T a r t u 1965

EESÖNA

Käesoleva diplomitöö eesmärgiks on jälgida vene keele fraseologismide tõlkimiseks kasutatud keelelisi vahendeid ning mõnevõrra ka stiilivarjundite edasiandmist A. Tolstoi romaani "Peeter Esimene" eestikeelses tõlkes. Töös püütakse näidata, kuivõrd on fraseologismide eestindamine tõlkijal õnnestunud.

Fraseologismide vaatlus on valitud töö teemaks seepärast, et just püsivate sõnaühendite tõlkimine seab tõlkijaid sageli raskesti lahendatavate probleemide ette.

Analüüsimiseks oli tarvis leida teos, mille keel oleks rahvapärane, stiililiselt värvikas, milles esineks rikkalikult fraseologisme nii dialoogides kui ka autori kõnes.

A. Tolstoi romaan "Peeter Esimene" oli kõigiti nendele nõuetele vastav ja seepärast käesoleva töö jaoks sobiv.

Romaani "Peeter Esimene" on eesti keelde tõlkinud meie kirjanduse vanameister F r i e d e b e r t T u g l a s , eestinduse esimene trükk ilmus aastail 1948 (I osa) ja 1949 (II osa). Fr. Tuglas on meil tuntud soome ja vene kirjanduse eestindajana. Juba käesoleva sajandi 20-ndail ja 30-ndail aastail tõlkis ta ulatuslikult soome kirjandust, eriti Aino Kalda teoseid. Fr. Tuglase tõlkes on eesti keeles ilmunud ka

A.Kivi "Seitse venda" ja "Nõmme kingsepad". Vene kirjandusest on Fr. Tuglas tõlkinud peale "Peeter Esimese" veel M.Gorkit, näiteks romaani "Artamonovite ettevõte", samuti A. Tšehhovi jutustusi. Juba ilma sügavama analüüsita tuleb öelda, et need tõlked on lugemisel nauditavad. Võib oletada, et just selliste tõlgete käsitus saab meie tõlkepraktikale kasulik olla.

Kõne all oleva teose tõlkimist eesti keelde on analüüsinud varem O. S e m j o n o v a oma artiklis "Архаическая лексика в романе А.Толстого "Петр I" и способы ее перевода на эстонский язык".¹ O. Semjonova on käsitletud leksikat kitsamas mõttes, ilma fraseologismideta. Artiklis on antud asjalik ülevaade arhaismide tõlkimise võimalustest ja nende kasutamisest tõlkija poolt, kusjuures peaarõhk on pandud terminoloogilistele arhaismidele.

Romaan on tõlgitud eesti keelde 1947.aastal Moskvast ilmunud venekeelse väljaande järgi. Et käesoleva töö koostajal kaugõppimise tingimustes ei olnud võimalik 1947. aasta väljaannet pikemaajaliseks kasutamiseks saada, on venekeelne materjal töö jaoks sedeldatud 1963.aastal Moskvast väljaantud raamatust, kusjuures eelneval võrdlemisel selgus, et 1963. aasta trükkis pole tehtud tekstis muudatusi, välja arvatud mõned ortograafilised parandused. Eesti keelne näitematerjal on võetud 1952.aastal Tallinnas ilmunud raamatust. Töös toodud näidetes on säilitatud 1952.aasta väljaande ortograafia,

¹ O.Семенова, Архаическая лексика в романе А.Толстого "Петр I" и способы ее перевода на эстонский язык". - Теория и критика перевода, Издательство Ленинградского университета 1962.

mis mõnikord ei vasta praegustele keelenormidele. Ainult üksikutel, ilmselt segavatel juhtudel on parandus juurde märgitud.

Raskusi tekitas töö kirjutamise käigus asjaolu, et fraseoloogiaküsimustes ei ole tänapäevani kõik seisukohad veel kindlalt välja kujunenud. Esineb lahkuminevaid arvamusi fraseologismide piiritlemisel ja liigitamisel. Seepärast ongi töö koostaja sunnitud, kuigi teema seda ei nõua, sissejuhatustes fraseoloogiaküsimustel pikemalt peatuma, et läbitöötatud teoreetilise kirjanduse ja praktiliste vaatluste baasil määrata kindlaks seisukohad, mida võib töös aluseks võtta.

Raskeks osutus ka mõningate venekeelsete väljendite lah-
timõtestamine, sest romaanis "Peeter Esimene" on mitmeid tänapäeva vene keeles juba vananenud ja vähe tuntud fraseologisme, samuti vana-vene või kirikuslaavi keele elementidega ning provintsialismidega põimitud väljendeid. Abi pakkusid siin vene keele seletavad sõnaraamatud, eelkõige V.Dali "Толковый словарь живого великорусского языка" ja D.Ušakovi "Толковый словарь русского языка", mõnikord ka J. Sreznevski "Материалы для словаря древне-русского языка", samuti vene-eesti ja eesti-vene ning mõningad teised tõlke-sõnaraamatud. Kasutatud sõnaraamatute täielik loetelu on antud töö lõpus kasutatud kirjanduse nimistus. Sõnaraamatutele ei ole diplomitöös järjekindlalt viidatud. Viited on sisse toodud vaid siis, kui mõni sõna või väljend nõuab põhjalikumat seletamist.

Suureks abiks oli töö koostajale veel konsulteerimine

Tartu Riikliku Ülikooli vene keele kateedri vanemõpetaja
A. R e i t s a k u g a.

SISSEJUHATUS

Kirjanduse tõlkimisel on Nõukogude Liidu vennasrahvaste kultuuri lähendamises ja maailma progressiivse kultuuri saavutuste tutvustamises vaieldamatult suur osatähtsus. Seepärast pöörataksegi nõukogude filoloogiateadustes laialdaselt tähelepanu tõlketeeooriale, mis oleks aluseks täisväärtuslikele, s.o. teiste rahvaste kirjandusteoseid õ i g e s t i ja kujukalt tutvustavatele tõlgetele.

Tõlkimise eesmärk on kanda originaali sisu ja vorm üle teise keelde. Selle eesmärgi teenistuses on olnud kogu nõukogude rahvaste pikaajaline tõlkepraktika. Viimase kogemuste üldistamise alusel on välja töötatud põhilised nõuded, mida tõlkijail on vaja järgida. Keskseks ja valitsevaks on siinjuures a d e k v a a t s e ehk t ä i s v ä ä r t u s l i k u tõlke nõue, mille puhul on peetud silmas järgmisi komponente:

1) tõlge peab vastama originaalile nii sisuliselt, ideeliselt kui ka stiililiselt;

2) tõlkes kasutatud keel peab olema täisväärtuslik, täiesti kooskõlas vastava rahva keele iseloomuga; sellest lähtub võitlus sõnasõnalisuse vastu, originaalikeele iseärasuste tõlkekeelele pealesurumise vastu;

3) tuleb jälgida sisu ja vormi ühtsust;

4) tuleb arvestada originaali kui ühtset tervikut;

5) lähenemine tõlketeooriale ja -praktikale ning koos sellega ka tõlgitavale teosele peab olema konkreetne ja loov; see ei luba rakendada mingeid retsepte, mis igal juhul dikteeriksid, kuidas tõlkida.¹

Kümmekond aastat tagasi sai meie tõlketeoorias valitsevaks arvamus, et täisväärtuslik tõlge on alati, igasugustel juhtudel võimalik, kui ei lähtuta üksikelementidest, vaid tervikust, ja konkreetsetl lähenetakse igale raskele probleemile. Tõlkealases kirjanduses hakati esile tõstma nn. tõlgitavuse printsiipi, mille tunnistamist peeti tingimata vajalikuks.² Niisugusel põhimõttel on muidugi oma positiivne külg: see nõuab äärmiselt sügavat sisseelamist tõlgitava teose olemusse, tähelepanelikku ja pingsat mõttetööd, et leida väljendusvahendeid paljude sellistegi mõistete ja keeleliste nähtuste edasiandmiseks, mis tõlkekeelele ja seda keelt kõnelevale rahvale on täiesti võõrad. Ent praktikas ei andnud nn. tõlgitavuse printsiibi kramplik järgimine alati positiivseid tulemusi. Iga hinna eest tõlkimine viis mõnikord kas semantilisest või stiililisest seisukohast nigelatele tulemustele. Sageli olid tõlkijad ometi sunnitud tunnistama teatud ohvri paratamatust originaali mõne joone või külje edasiandmisel (üksikud originaalikeele iseärasustele toetuvad kalambuudid, keele arhailine ja provintsionaalne koloriit jmt.)³ Seepärast

1 A.B.Федоров, Введение в теорию перевода, Москва 1958, lk.123-124.

2 Федоров, ВТП, lk.124.

3 В.А.Дмoни, Вопросы художественного перевода, -Звезда 1954, № 12, lk.186; М.Ф.Рыльский, Художественный перевод с одного славянского языка на другой. -Исследования по славянскому литературоведению и стилистике, Москва 1960, lk.62.

on viimastel aastatel hakatud varasemaid seisukohti korri-
geerima: tõlgitavuse printsiipi ei tunnistata enam absoluut-
selt kehtivaks, kõiki üksikjuhte ei püüta enam sellele allu-
tada.¹

Tõlke adekvaatsuse all mõeldakse vastavust originaalile
nii funktsionaalselt kui ka väljendusvahendite valiku poolest.
See ei tähenda täpsust selle sõna piiratud mõttes, mis võib
välja viia sõnasõnalisusele. Tõlke adekvaatsus on originaali
sisule, ideeale ja stiilile vastavus. Seda ei saavutata üksik-
elementide võimalikult täpse edasiandmisega. Lähtuda tuleb
tervikust, tuleb püüda edasi anda autori mõtteid, keele ja
stiili iseärasusi, arvestades lauset, lähemat ja kaugemat
konteksti, isegi teost terves ulatuses. Üksikelementide või-
malikult täpne tõlkimine võib põhjustada moonutusi, mille
tagajärjel lugeja ei saa originaalist õiget ettekujutust. Sõ-
naline lähedus originaalile ei pruugi kogu teose ulatuses ol-
la ühel tasemel. Kohati võib tõlge algtekstist eemaldudagi,
kui seda teisel kompenseeritakse.²

Ilukirjanduslikule teosele on omane kunstiline väljen-
dusvorm, mis peegeldab elu tegelikkust piltlike, konkreetse-
te, esteetilist tähtsust omavate kunstiliste k u j u n d i -
t e kaudu.³ Seepärast võib öelda, et i l u k i r j a n -
d u s l i k u t õ l k e spetsiifika - see on kujundi
tõlkimine kujundiga või, õigemini, kujundi taasloomine teises

¹ П. Антокольский, Черный хлеб мастерства. - Мастерство пере-
вода, Сборник 1963, Москва 1964, lk. 8.

² Федоров, ВТП, lk. 129-132.

³ Bernard Sööt, Kirjandusteooria lühikursus, Tallinn 1959,
lk. 13.

keeles. See välistab sõnasõnalisuse, see nõuab loomingulist tööd, mis peab olema julge ja vaba, kuid ei tohi lubada meelevaldset originaalile lähenemist. Tõlkija vabadust piirab vajadus jääda truuks autori poolt loodud kujundile.¹

Ilukirjandusliku teose kujundilisuse üheks oluliseks allikaks on fraseoloogia. Fraseologismid annavad teosele piltlikkust, värvikust, muudavad keele elavaks, emotsionaalseks. Teistest sõnaühenditest erinevad nad sageli veel sellega, et neil on oma sotsiaalne ja rahvuslik pale. Fraseologismid on teoses kujundid, mida on vaja tõlkekeeleski lugejani viia.² Ent nende tõlkimist raskendavad mitmesugused asjaolud. Esiteks ei pruugi eri keelte semantiliselt kattuvate fraseologismide sõnaline kest sugugi alati vastavuses olla ja, vastupidi, ühesuguses sõnastuses võib peituda väga erinev sisu. Teiseks võib tähenduslikult (sageli ka sõnaliselt) sarnaste püsivate sõnaühendite semantikas olla siiski väike ja raskesti tabatav, kuid seejuures sageli oluline lahkuminek. Kolmandaks võib öelda, et tähenduslikult teineteisele vastavate fraseologismide stiililine olemus on tihti hoopiski erinev. Neljandaks - eri keeltes ei ole fraseoloogia oma ulatuse poolest sugugi kattuv, mille tõttu ei saa mõnikord originaali püsivale sõnaühendile tõlkekeeles leida fraseoloogilist vastet. Seepärast on meie tõlkepraktika huvides vaadelda lähe-

¹ Л.Н.Соболев. О переводе образа образом. - Вопросы художественного перевода, Москва 1955, lk.273-274.

² Sealsamas, lk.283.

malt fraseologismide tõlkimist, tuua esile nii tehtud vigu kui ka õnnestumisi ning teha analüüsitud materjali põhjal kas või minimaalseidki üldistusi, mis aitaksid tõlkijaid edaspidi teadlikult vigu vältida ja kasutada fraseologismide edasiandmiseks võimalikult sobivamaid võtteid.

Et fraseoloogiliste ühendite tõlkimise käsitluses süsteemi luua, on otstarbekas toetuda mingile jaotusele. Püsivate sõnaühendite teises keeles edasiandmise mooduseid on püüdnud fikseerida mitmed autorid. Nii tuletab A. F j o d o r o v vene keelde tõlkimise praktikast järgmised tõlkimisviisid:

1) täpne tõlge, mis toetub originaalikeele fraseologismi komponentide kujundele ning säilitab ka terviku mõtte ja fraseoloogilise iseloomu;

2) komponentide kujundite muutmine, mis loob sarnasuse mingi tõlkekeeles olemasoleva püsiva sõnaühendiga, kuid ei anna fraseologismi;

3) tõlkekeeles olemasolevate, kuid kujundite poolest originaalikeele fraseoloogilistest ühenditest erinevate fraseologismide kasutamine.¹

Saksa keele põhjal on A. I s k o s ja A. L e n k o - w a nimetanud järgmisi tõlkimisviise:

- 1) sõnasõnaline tõlge;
- 2) tõlkimine täpse ekvivalendi abil;
- 3) tõlkimine ebatäpse ekvivalendi abil;
- 4) tõlkimine vaba kirjeldamisega.²

¹ Федоров, БТН, lk. 172-173.

² A. Iskos, A. Lenkova, Deutsche Lexikologie, Leningrad 1960, lk. 189-190.

Ent need jaotused ei ole ammendavad. Tegelikult on praktikas rakendatud seesugustki tõlkimist, mida ühegi nime-
tatud mooduse alla paigutada ei saa. Täielikum on jaotus,
mille on fikseerinud U. L e h t s a l u, analüüsides ingli-
se keelest eesti keelde tõlkimist. See on järgmine:

- 1) tõlkimine ekvivalendi abil;
- 2) tõlkimine analoogia abil;
- 3) kontekstuaalne asendus;
- 4) ümberkujundav tõlge;
- 5) sõnasõnaline tõlge;
- 6) ümberütlev ehk kirjeldav tõlge.¹

Ka käesolevas töös on fraseologismide edasiandmist ees-
ti keeles käsitletud nende kuue tõlkimisviisi alusel.

F r a s e o l o o g i a - püsivaid sõnaühendeid uuriv
keeleteaduslik distsipliin - on nõukogude lingvistikas suhte-
liselt noor haru, mille põhjalikum uurimine kuulub alles vii-
mastesse aastakümnetesse. Esimesed katsed üldistada fraseolo-
gilisi materjale kuuluvad kahekümnenndaiste ja kolmekümnenndaiste
aastaisse, enne seda oli olemas A. Š a h m a t o v i õpe-
tus sõnadevahelistest semantilistest ja grammatilistest seos-
test ning nende seoste lahutatavusest või lahutamatusel.

¹U. Lehtsalu, Inglise fraseoloogia tõlkimisest. - KK 1963,
nr.9, lk.538-544; Ilukirjanduse inglise keelest eesti keel-
de tõlkimise probleeme, Dissertatsioon filoloogiakandidaa-
di teadusliku kraadi taotlemiseks, Tartu 1964, lk.158-172.
(Käsikiri TRÜ soome-ugri keelte kateedris).

A. Šahmatov uuris lähemalt sõnaühendeid ja väitis, et sõnaühendi komponentide semantiline ühtekuuluvus põhjustab tema grammatilise liigendatuse nõrgenemist ning koguni likvideerimist.¹

Kuid fraseoloogia kui lingvistilise distsipliini alused, aine ja uurimise ülesanded määras kindlaks akadeemik V. V i n o g r a d o v, kelle vastavasisulised tööd kuuluvad neljakümne aastaie. V. Vinogradov, toetudes A. Šahmatovi seisukohtadele, fikseeris erinevuse nn. vabade sõnaühendite ja fraseoloogiliselt seotud sõnaühendite vahel, töötas välja fraseologismide semantilise klassifikatsiooni ning andis sellega ühtlasi põhilised toetuspunktid fraseologismide määratlemiseks üldse. Hiljem on neid seisukohti mõnevõrra korrigeeritud ja täiendatud.

Klassifitseerimise aluseks on akadeemik Vinogradovil püsiva sõnaühendi komponentide motiveerituse ja semantilise ühtekuuluvuse - süntaktilise lahutamatus aste. Selle põhjal on saadud järgmised klassid.

1. F r a s e o l o o g i l i s e d l i i t u m i d
(фразеологические сращения) ehk i d i o o m i d. Need on väljendid, mis ei ole kaasaja keele seisukohalt semantiliselt motiveeritud, mille kogutähendusel ei ole mingisugust seost üksikkomponentide tähendustega, kuigi nende komponendid võivad olla kõlaliselt samased mingite iseseisvate sõnadega; ent mõnikord ei eksisteeri idioomi teatav komponent üldse

1 В.В.Виноградов, Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. - А.А.Шахматов 1864-1920, Сборник статей и материалов, Москва-Ленинград 1947, lk. 339-341.

iseseisvalt. Näiteks: он собаку съел на это - ta on selle peale meister; не мытьем, так катаньем - kui mitte nii, siis teisiti; ничтоже сумняшеся - ilma mingi kõhkluseta.

2. F r a s e o l o o g i l i s e d ü k s u s e d (фразеологические единства). Need on semantiliselt motiveeritud sõnaühendid, mille kogutähendus on juba tuletatud komponentide tähendustest, aga mitte otseselt, vaid ümbermõtestamise kaudu. Fraseoloogilised üksusedki moodustavad semantiliselt ühtse terviku, milles komponentide üksiktähendused on taandunud. Näiteks: язык чесать - keelt peksma; намылить голову - peapesu tegema; из огня да в полымя - vihma käest räästa alla.

3. F r a s e o l o o g i l i s e d k o m b i n a t s i o o n i d (фразеологические сочетания). Sellesse rühma kuuluvad fraseologismid ei ole enam tingimata semantiliselt ja süntaktiliselt lahutamatud. Analüüs on võimalik, komponentide algtähendused on suuremal määral säilinud: mõni komponent esineb oma otseses tähenduses, ülekantud tähenduses ja püsivas ühenduses (s.t. ei luba üldse teise komponendi asendamist või seondub ainult rangelt piiratud väheste sõnadega samast semantilisest rühmast) esineb harilikult ainult üks sõna. Mõnikord on isegi mõlemad liikmed säilitanud oma otsese mõtte, ühendi fraseoloogilisus väljendub ainult püsivas seondumises. Fraseoloogiliste kombinatsioonide iseärasuseks on, et püsivas ühenduses olev sõna ise on asendatav sünonüümidega. Niisugused fraseologismid on näiteks: потупить

глаза - silmi maha lööma; мертвецки пьян - purujoobnud.¹

See liigitus ei hõlma lausekujulisi kindlaks kujunenud väljendeid, mille hulka kuuluvad ka vanasõnad ja paljud lendsõnalised ütlused. Ent nende püsiva iseloomu tõttu on neidki hakatud fraseoloogiasse kandma. Vanasõnade ja lendsõnade fraseoloogilisust tunnistavad näiteks L. B u l a h h o v s k i² ja A. R e f o r m a t s k i.³ Kõneldes fraseoloogia stiililistest funktsioonidest märgib ka A. J e f i m o v, et ei oleks õige vanasõnu ja lendsõnu fraseoloogia vaatluse alt välja jätta.⁴

N. S a n s k i lisabki akadeemik Vinogradovi klassifikatsioonile veel ühe liigi: f r a s e o l o o g i l i s e d v ä l j e n d i d (фразеологические выражения). Sõnu kasutatakse fraseoloogilistes väljendites nende usuaalses tähenduses. Nendes ei ole fraseoloogiliselt piiratud seoses olevaid sõnu, aga nende komponendid ei ole ka sünonüümidega

1 В.В.Виноградов, А.А.Шахматов 1864-1920, lk.345-364; Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины. -Труды юбилейной научной сессии, Секция филологических наук, Ленинград 1946, lk.48-66; Русский язык, Москва-Ленинград 1947, lk.21-28.

2. Л.А.Булаховский, Введение в языкознание II, Москва 1954, lk.33.

3 А.А.Реформатский, Введение в языкознание, Москва 1960, lk.99-100.

4. А.И.Ефимов, Стилистика художественной речи, Издательство Московского университета 1961, lk.279-280.

asendatavad. Vabadest sõnaühenditest erinevad nad peamiselt sellega, et keeletarvitaja ei kujunda neid ise, vaid taastab oma kõnes kui juba varem tuntud ja üldiselt käibel olevaid väljendeid.

Fraseoloogilised väljendid on kas kommunikatiivsed või nominatiivsed. Esimesed kujutavadki endast lausekujulisi püsivaid kõneühikuid, mille hulka kuuluvad ka vanasõnad ja paljud lendsõnad (не все то золото, что блестит; человек - это звучит гордо). Teised moodustavad ainult teatud osa lausest, sõnaühendi (партийный билет; почтовый ящик).¹

Samal ajal aga V. F e l i t s õ n a ei pea vanasõnu fraseoloogiasse kuuluvaiks, vaid ainult fraseologismide allikaks: vanasõnad annavad kõnekäände, mis kuuluvad fraseoloogiasse.² Ka soome keeleteadlane L. H a k u l i n e n eitab vanasõnade fraseoloogilist iseloomu.³ Vastupidisel seisukohal on aga M. K u u s i, kes vaatleb vanasõnu nimelt fraseologismidena.⁴

Lendsõnade fraseologismideks pidamist piirab näiteks I. Š m e l e v a. Ta tunnistab fraseologismideks ainult niisugused lendsõnad, mille autor on juba unustatud.⁵

1 Н.М.Шанский, Лексикология современного русского языка, Москва 1964, lk.201-202.

2 В.П.Фелицына, О пословицах и поговорках как материале для фразеологического словаря.-Проблемы фразеологии, Москва-Ленинград 1964, lk.200-204.

3 L.Hakulinen, Suomen kielen rakenne ja kehitys II, Helsingissä 1946, lk.170.

4 Matti Kuusi, Sananlaskut ja puheparret, Helsinki 1954, lk.35.

5 И.Н.Шмелева, Фразеологизация крылатых слов. - Проблемы фразеологии, Москва-Ленинград 1964, lk.198-199.

Saksa keele põhjal loeb E. R i e s e l nii vanasõnu kui ka lendsõnu kindlalt fraseoloogiasse kuuluvaiks.¹

Vaieldav on ka terminoloogiliste sõnaühendite fraseologismideks pidamine. Nõukogude keeleteaduses on üldiselt siiski ühendtermineid fraseologismidena käsitletud, kuigi teatud piiramisega.² Viimasel ajal on aga hakatud fraseoloogia ja terminoloogia vastastikuseid suhteid veelgi täpsemini piiritlema. Nii näiteks annab J. T o l i k i n a terminite ja fraseologismide võrdleva iseloomustuse. Ta näitab, et terminid on nii oma tekkimise, funktsiooni kui ka leviku poolest fraseoloogilistest sõnaühenditest väga erinevad. Kuigi neid ei saa täiesti võrdsustada teiste vabade sõnaühenditega, ei ole õigust neid ka üldkasutatavasse fraseoloogiasse kanda, kui nende kasutuspiirkond ei ulatu kaugemale oma eriala piirist. Kuid termin võib ka oma eriala piirist väljuda ja muutuda kõigi keeletarvitajate ühisvaraks. Sellisel juhul omandab ta ka fraseologismile omaseid jooni ja tema käsitlemine fraseoloogilise ühendina on õigustatud. Fraseologiseerumise protsessis kaob termini märgiiseloorm ja taandub tema nimetamisfunktsioon.³ Niisugused fraseologiseerunud terminid on näiteks

1 E. Riesel, Stilistik der deutschen Sprache, Moskau 1959, lk.198-199.

2 Виноградов, РЯ, lk.25.

3 Е.Н.Толикина, О системном соотношении терминологического сочетания и фразеологической единицы. -Проблемы фразеологии, Москва-Ленинград 1964, lk.155-171.

железная дорога, грудная жаба (rinnavoolmed e. rinnaangiin).

Semantikast lähtudes ei saa terminoloogilise iseloomuga fraseologisme käsitleda mingi omaette rühmana, vaid neid tuleb vaadelda fraseoloogiliste liitumite, üksuste, kombinatsioonide ja väljendite hulka sulavaina, sest nende hulgas leidub nii motiveeritud kui ka motiveerimata, nii täielikult kui ka osaliselt übermõtestatud või hoopiski übermõtestamata püsivaid sõnaühendeid.¹

Omalaadse "kuldse keskte" nende lahkuminevate seisukohade vahel on valinud S. O ž e g o v, kes teeb ettepaneku eristada fraseoloogiat kitsamas mõttes ja fraseoloogiat laiemas mõttes. Fraseoloogia kitsamas mõttes hõlmaks V.Vinogradovi süsteemiga piiritletud ühendeid, fraseoloogiasse laiemas mõttes kuuluksid aga veel kõnekäänud, vanasõnad, lendsõnad, aforismid, terminoloogilise iseloomuga väljendid, mitmesugused kantseleistambid, argoo- ja žargooniväljendid jne. Isegi erilises piltlikus tähenduses kasutatud üksiksõnu (näiteks jānes tähenduses piletita reisiija) võib sellise määratluse järgi fraseologismideks pidada.²

Eesti keeleteaduses algab fraseoloogia süsteemikindlam uurimine nõukogude perioodil. Varasemas lingvistilises kirjanduses on puudutatud vaid fraseoloogia üksikküsimusi. Nii

¹ Шанский, ЛСРЯ, lk.203-204.

² С.И.Ожегов, О структуре фразеологии. - Лексикографический сборник, выпуск II, Москва 1957, lk.34-40.

on E. P ä s s juba kahekümnendate aastate teisel poolel kogunud ja avaldanud nn. joomasõnu, viinajoomise ja kõrtsiskäimisega ühenduses olevat fraseoloogiat.¹ Argoväljendeid, nimelt keskkooliõpilaste erikeelt, on käsitlenud C. A l - l i k²; sõduriteargoo väljendeid on kirja pannud K. H e r m - l i n.³ Ulatusliku ülevaate läänemeresoome keelte kuradinimestikust on andnud J. M ä g i s t e.⁴ Üht kindlat tüüpi väljendite, nimelt noorest peast, haigest peast jne., etümo- loogiat on uurinud A. R a u n.⁵ Fraseoloogiaga on seotud ka A. S a a r e s t e kirjutis "Tundmused tegurina keelearen- gus", kuivõrd autor puudutab seal kõnekäände kui afektiiv- seid väljendeid.⁶ Mõnevõrra laiahaardelisem on P. A r u m a a artikkel, milles käsitletakse eesti-liivi ja läti ühist fra- seoloogiat ning süntaksit.⁷ Ent P. Arumaa artiklist selgub ka, et fraseoloogia mõiste fraseoloogiliste väljendite kogu tähenduses ei ole tol ajal lähemalt piiritletud. Autor käsit- leb siin paljusid selliseidki väljendeid ja sõnu, mida me tä- napäeval fraseologismideks pidada ei saa, näiteks kas kõik on koos?⁸

-
- 1 Elmar Päss, Päästke joomasõnu! E Kirj. 1925, nr.12, lk.557-565; Joomasõnade aruanne I. - E Kirj. 1926, nr.9, lk.540-543; Joomasõnade aruanne II.- E Kirj.1928, nr.6, lk.310-320.
 - 2 C.Allik, Tallinna keskkooliõpilaste erikeelest.- EK 1928, nr.1-2, lk.3-11.
 - 3 K. Hermlin, Sõdurite erikeelest Eestis. - EK 1928, nr.5-6, lk.90-102.
 - 4 Julius Mägiste, Lmsm. keelte kuradinimestikust.-EK 1927, nr.4, lk.66-84.
 - 5 A. Raun, Eesti noorest peast jne.-EK 1936, nr.2, lk.46-56.
 - 6 Albert Saareste, Tundmused tegurina keelearengus.-EK 1927, nr.7, lk.161-184.
 - 7 P. Arumaa, Eesti-liivi ja läti ühisest fraseoloogiast ja süntaksist.- EK 1935, nr.4-6, lk.124-136.
 - 8 Vt. sealsamas, lk.128.

Nõukogude perioodil on läänemeresoome keelte fraseoloogia kogumise ja võrdleva uurimisega tegelnud H. R ä t s e p, kes 1951. aastal kirjutas Tartu Riiklikus Ülikoolis diplomitöö "Ühisest fraseoloogiast läänemere keeltes"¹, hiljem on avaldanud liivi ja vadja fraseoloogiat² ning kirjutise fraseologismide ajaloolisest uurimisest.³ Hilisemal ajal on vadja fraseoloogiat kogunud ja avaldanud veel A. A m b u s.⁴

Rahvapärast fraseoloogiat folkloristi pilguga nähtuna käsitleb oma uurimustes I. S a r v, kes on avaldanud kirjutiisi eesti rahva kõnekäändudest⁵ ja koostanud väitekirja, milles käsitletakse üksikasjaliselt kõnekäändude alaliike ja funktsioone.⁶

Juba H. Rätsepa diplomitöös on püütud akadeemik Vinogradovi süsteemist lähtudes eesti keele (läänemeresoome keelte) fraseoloogiat liigitada. Fraseologismid on jaotatud kahte rühma: i d i o o m i d ja f r a s e o l o o g i l i s e d l i i t u m i s e d (s.t. mitteidioomid). See on eesti kee-

1 H. Rätsep, Ühisest fraseoloogiast läänemere keeltes, Diplomitöö, 1951. (Käikiri TRÜ soome-ugri keelte kateedris).

2 H. Rätsep, Liivi fraseoloogiat.- ESA V, Tallinn 1959, lk. 226-242; Vadja fraseoloogiat.- ESA VI, Tallinn 1960, lk. 162-177.

3 X. Рятсеп, Об историческом исследовании фразеологии прибалтийско-финских языков. - Вопросы финно-угорского языкознания, Москва-Ленинград 1962, lk. 101-108.

4 A. Ambus, Vadja fraseoloogiat.- ESA X, Tallinn 1964, lk. 253-258.

5 I. Sarv, Rahvapärane fraseoloogia Fr. R. Kreutzwaldi loomingu.- Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 41, Tallinn 1956; Eesti kõnekäändude liikidest ja funktsioonidest.- KK 1958, nr. 4-5, lk. 231-245; Rahvapärane võrdlus kui kõnekäändu eriliik (=Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 94), Tartu 1960.

6 Ingrid Sarv, Eesti kõnekäändude alaliikidest ja funktsioonidest I, Dissertatsioon filoloogiakandidaadi teadusliku kraadi taotlemiseks, Tartu 1964. (Käikiri TRÜ soome-ugri keelte kateedris).

leteaduses esimene katse fraseologisme mingi põhimõtte alusel klassifitseerida.¹

Mõni aasta hiljem, 1955. aastal, avaldas keeleteadlane J. Valgma trükisõnas esimese ülevaatliku fraseoloogiaküsimuste käsitle. Selleski on fraseologismid jagatud idioomideks ja fraseoloogilisteks ühenditeks, kusjuures sellisele liigitusele on antud ka põhjendus. Nimelt on liigituse aluseks võetud komponentide süntaktilise piiritlemise ja teiste sõnadega asendamise võimalikkus ning otsese tähenduse säilimise aste.² Idioomide näiteiks toogem: lulli lööma, tal on vesi ahjus; fraseoloogiliste ühendite näiteiks võib nimetada: puru silma ajama, juttu puhuma.

J. Valgma seisukohti on täpsustanud ja edasi arendanud F. Vakk oma väitekirjas "Somaatilisest fraseoloogiast kaasaja eesti kirjakeeles". F. Vakk jagab fraseologismid samuti kahte rühma, aga nihutab nende rühmade vahelise piiri idioomidest kaugemale. Tema liigitusest leiame fraseoloogilised väljendid ja fraseoloogilised kombinatsioonid. Kriteeriumiks on võetud esiteks see, kas püsiv sõnaühend on täielikult või osaliselt ümber mõtestatud, ja teiseks - kas komponentide omavaheline seos on vähemal või suuremal määral traditsiooniline. V. Vinogradovi süsteemiga võrreldes hõlmavad

¹ Rätsep, ÜFLK, lk.11-12, 14.

² J. Valgma, Eesti keele fraseoloogiast. - NK 1955, nr.3, lk.148-150.

fraseoloogilised väljendid nii liitumeid (idioome) kui ka üksusi, s.t. nii motiveerimata kui ka motiveeritud kogutähendusega täielikult übermõtestatud fraseologisme. Ka süntaktiline analüüs kinnitab antud grupi ühtekuuluvust: selliseid kindlaskujunenud sõnaühendeid pole otstarbekas ega sageli võimalikki lauses süntaktiliste komponentide kaupa käsitleda. Fraseoloogilisi väljendeid iseloomustab enamasti veel tugev stiililine ekspressiivsus. Näiteks võivad olla juba eespool märgitud idioomid: lulli lööma, tal on vesi ahjus; samuti: leiba luusse laskma, tal on pikad näpud.

Fraseoloogilised kombinatsioonid on ainult ühe või mõne komponendi poolest püsivalt seotud ühendid, mida on võimalik süntaktiliste komponentide kaupa analüüsida, näiteks: jooksu pistma, surmani väsinud. Nende hulka kuulub hulgaliselt täiesti tavalisi sõnaühendeid, nn. klišeelisi väljendeid, millel pole erilist ülekantud tähendust ning mis selle tõttu on ka ilma ekspressiivsusega, stiililiselt neutraalsed; nende lai levik, üldtuntus on aga kujundanud komponentide traditsioonilise ühtekuuluvuse. Näiteks: käsile võtma (võttis töö käsile), sõna võtma, kohta kinni panema jne.¹ Paljud fraseoloogilised kombinatsioonid lähtuvad vabast kirjeldusest, tähistades sümboolseid liigutusi, nagu näiteks pead noogutama, näppu näitama jne.² Ka E.Rieseli käsitluses kuuluvad sellised stiilili-

1 F.Vakk, Somaatilisest fraseoloogiast kaasaja eesti kirjakeeles, Väitekirj filoloogiateaduste kandidaadi kraadi taotlemiseks, Tallinn 1964. (Käsi kiri TRÜ eesti keele kateedris).
2 Feliks Vakk, Väljendusliigutuste ja sümboolsete žestide kirjeldused fraseologismidena.- ESA, Tallinn 1964, lk.109-114; SF, lk.16.

selt neutraalsed püsivad sõnaühendid fraseoloogiasse.¹

Käesolevas töös on neid samuti vaadeldud fraseologismidena.

Vanasõnade ning teiste lausekujuliste püsivate väljendite suhtes on F. Vakk seisukohal, et tugeva ekspressiivsuse, kindla struktuuri ning traditsioonilisuse tõttu tuleb need siiski fraseoloogiasse lugeda. Võrreldes teiste fraseoloogiliste ühenditega on neil oma spetsiifika.² Käesoleva töö koostajale näib, et ongi põhjendatud selliste väljendite vaatlemine omaette liigina, nagu on teinud N. Šanski ja ka H. Rätsep, kes on nimetanud niisuguseid grammatiliselt lõpetatud ütlusi fraseoloogilisteks kõnenditeks.³

Vanasõnade ja lausekujuliste lendsõnade tõlkimisel võivad tekkida samasugused probleemid kui fraseoloogiliste väljendite ja kombinatsioonide tõlkimiselgi. Seepärast on otsustabekohane ka käesolevas töös käsitleda neid fraseologismidena.

Sõnaühendiga väljendatud terminite fraseoloogiasse kuumist F. Vakk eitab. Küll aga tunnistab ta terminite fraseologiseerumist juhtudel, kui need minetavad oma funktsionaalse piiratuse ja muutuvad üldkasutatavaks.⁴ Samasugusel seisukohal on ka käesoleva töö kirjutaja.

Täiesti õigustatult on mitmed autorid fraseologismidena käsitletud ka püsivaid sõnapaare, püsivaid kordusi, võrdlusi,

1 Riesel, SDS, lk.184-187.

2 Vakk, SF, lk.12-15.

3 Rätsep, ÜFLK, lk.11.

4 Vakk, SF, lk.18-19.

retoorilisi hüüatusi ja küsimusi.¹ Oigustatud on ka kinnis-
epiteetidega sõnaühendite fraseologismideks pidamine.² Käes-
olevas töös lisatakse siia veel kindlakskujunenud kõnetlusväl-
jendid. Viimaste fraseoloogiline iseloom avaldub küll vene
keeles palju ulatuslikumalt kui eesti keeles, ometi võib meil-
gi mõningaid nendest vaadelda kui püsivaid, traditsioonilisi
sõnaühendeid (näiteks mu kullake, kulla laps).

Fraseologismideks peetakse ka paljusid kindla süntaktilise struktuuri järgi ülesehitatud väljendeid, nagu päevast päeva, aasta-aastalt, kas või nuta, saagu mis saab jne.³

Eesti keele seisukohalt tuleb täpsustada veel suhtumist infinitiivseisse ühendeisse. Tegusõna laiendiks olles võivad meie infinitiivid kujundada mitmesuguseid verbaalseid ühendeid, millele on omased paljud fraseologismide tundemärgid: tähenduse ümbermõtestatus ja sellest tulenev ekspressiivsus, komponentide semantiline monoliitsus, traditsioonilisus ja püsiv iseloom, mis avaldub sagedases ning otsekui valmis kujul esinemises keeletarvitajate kõnes (pistis jooksmas, pani ajama, ümiseb laulda, paneב ennast maksma jne.). Niisuguseid ühendeid ongi meil hakatud pidama fraseologismideks. Vihjeid samasugusele seisukohale võime leida ka soome autorite tööst, näiteks M. Kuusilt, kes käsitleb fraseologismide hulgas sel-

1 Sarv, TRÜ T 41, lk.103, 110-112, 113-115; Vakk, SF, lk.62, 434, 435; Riesel, SDS, lk.188; Hakulinen, SKRK II, lk.174-177; Шанский, ЛСРЯ, lk.223.

2 B.Sööt, Keele leksikaalsed ja fraseoloogilised väljendus-
vahendid, - NK 1956, nr.5, lk.304-305.

3 Vakk, SF, lk.17.

liseid koloratiivseid konstruktsioone, nagu tulla tupsahtaa ja juosta pinkaisee.¹ Infinitiivseid ühendeid toob fraseoloogismide näiteiks veel L. Hakulinen.²

Ent ometi oleks väär kõiki infinitiivide abil moodustatud verbaalseid sõnaühendeid fraseoloogiasse arvata. Infinitiivseid ühendeid on põhjalikumalt käsitlenud E. P ä l l oma väitekirjas "О роли инфинитива в грамматическом строе эстонского языка"³ ja artiklis "Infinitiiv eesti keele fraseoloogia allikana." Ent käesoleva töö koostaja arvates ei ole seal toodud seisukohad kõik kuigi veenvad: fraseoloogia pii-re on juba ülemäära avardatud. Nii peab E. Päll fraseologismideks isegi selliseid ühendeid, nagu tuleb minna, tuleb teha jne.⁴ Ent ometi on siin tuleb lihtsalt sünonüüm väljendile on vaja, võib ühtemoodi seonduda kõikide da-tegevusnimedega ja ei moodusta nendega sugugi kindlamaid ühendeid kui näiteks sõnad ja väljendid tahab, otsustab, on vaja, on tarvis, on plaanis jt. Seepärast näib, et niisuguste ühendite käsitlemine fraseologismidena ei ole õigustatud, neil puuduvad ju fraseologismi põhilised tunnused. Küll aga tuleks fraseoloogilisteks ühenditeks lugeda niisuguseid tõepoolest värvikaid väljendeid, nagu tihub nutta, lõhub tööd teha, pistis jooksuma jt.

On aga ka teistsuguseid seisukohti. Näiteks K. M i h k l a esitab väljendi vihub tantsida nn. süntaktiliselt püsi-

1 Kuusi, SP, lk.121.

2 Hakulinen, SKRK II, lk.175.

3 Э.Н.ПЯЛЛЁ, О роли инфинитива в грамматическом строе эстонского языка, Диссертационная работа на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Институт языковедения АН СССР 1954. (Käsikiri TRÜ soome-ugri keelte kateedris).

4 E.Päll, Infinitiiv eesti keele fraseoloogia allikana.-BSA II, Tallinn 1956, lk.140-143.

vate sõnaühendite näitena.¹ Süntaktiliselt püsivateks nimetab K. Mihkla ühendeid, mis ei moodusta semantilist tervikut, seega ei ole fraseologismid, kuid lauses on ühe lauseliikme osas.²

Ilmselt nõuavad infinitiivsete ühendite ja fraseologismide suhted eesti keeles veel uurimist, käesoleva töö raames ei ole aga võimalik seda teha. Arusaadav on muidugi see, et küsimuse otsustamisel tuleb igale sõnaühendile konkreetselt läheneda, sageli ei saa ühe mõõdupuuga mõõta isegi struktuurilt ühesuguseid ühendeid. Käesolevas töös on infinitiivseid ühendeid käsitletud vaid sellistel juhtudel, kui neis ilmselt avaldub fraseologismile omaseid põhilisi tunnuslikke jooni.

Teine eesti keeles probleeme tekitav küsimus on fraseologismi ja ühendtegu sõna vahelise piiri määramine. Kas kerra tõmbuma, aru andma, külge lööma jpt. on ühendverbid või fraseologismid? Kas on õigust rääkida fraseoloogilistest ühendtegu sõnadest, s.t. ühendtegu sõnadest, mis samal ajal kuuluvad ka fraseoloogiasse?

J.Valgma peab ühendverbi ja fraseologismi eristamisel kriteeriumiks piltlikkust.³ Sellele toetudes ei tuleks nüüsguseid stiililiselt neutraalseid väljendeid, nagu aru saama ja appi tulema, fraseologismideks pidada. Erialasest kirjandusest võib aga siiski leida näiteid, mis tõendavad vastupi-

1 K.Mihkla, Eesti keele süntaks I, Prooviartikleid lihtlause süntaksi alalt, Tallinn 1964, lk.12-13.

2 Käesolevas töös on kasutatud nimetust püsiv sõnaühend fraseologismi sünonüümina.

3 Valgma, NK 1955, nr.3, lk.146.

dist. Nii näiteks on H. Rätsepal vadjal fraseologismide eesti-keelsete fraseoloogiliste vastete hulgas toodud ka eespool märgitud ühendid.¹

Märgitav on, et K. Mihkla nimetab fraseoloogilisteks ühendtepusõnadeks, seega fraseologismideks, selliseid verbaalseid ühendeid, milles verbi laiend on kas vähemal või rohkemal määral adverbistunud substantiiv.² Näiteks: aru andma, sõna võtma. Samasugust mõtet on väljendanud F.Vakk. Vahest ongi õige pidada põhikriteeriumiks seda morfoloogilist eristamisvõimalust ning selle kõrval arvestada piltlikkust ja semantilist külge, esinemissagedust ning sõna-ekvivalentsust³, mis jätavad üksikudel juhtudel võimaluse ka teisiti otsustamiseks. Nihkumine võib olla toimunud mõlemas suunas: nimisõna tugeva adverbistumise korral on sõnaühend muutunud ühendtepusõnaks, kui verb esineb oma otseses tähenduses (näiteks külge õmblema, maha kukkuma); komponentide tugeva ümbermõtestatuse ning seetõttu kogu väljendi piltlikuks muutumise korral on tavaline ühendtepusõna muutunud fraseoloogiliseks ühendtepusõnaks (näiteks sisse vehkima).⁴ Ent ega siingi saa anda mingit absoluutset reeglit, vaid tuleb otsustada ikkagi igal konkreetsel juhul eraldi. Kahe erinevate leksikaalsete üksuste rühma piirimail jääb teatud ulatuses püsima võimalus nii või teisiti otsustamiseks vastavalt käsitlejate arusaamadele.

1 Rätsep, ESA VI, lk.163.

2 K.Mihkla, Sõnaühend kaasaja eesti keeles.- Eesti keele süntaksi küsimusi (=Keele ja Kirjanduse Instituudi Uurimused VIII), Tallinn 1963, lk.102.

3 Vakk, SF, lk.30-31.

4 Vt. Sööt, KL, lk.81.

Alamal vaadelgem, mille alusel saab fraseologisme kindlaks määrata, kuidas tuleb piiritleda fraseoloogiliste ühendite leksikaalset koostist ning milliseid fraseologismide jaotusi on käesolevas töös abivahendina rakendatud.

Fraseoloogilisi ühendeid on tarvis eristada ühelt poolt vabadest sõnaühenditest, teiselt poolt aga üksiksõnadest, sest 1) fraseologism funktsioneerib keeles üksiksõna õigustes, moodustab leksikaalse ühiku nagu sõnagi; 2) struktuurilt on ta keerukas tervik, mille komponendid on ühtlasi iseseisvad sõnad.¹

Fraseologism on püsiv sõnaühend. Tema põhiline iseloomujoon, mis aitab teda vabast sõnaühendist lahus hoida, on reprodutseeritavus, traditsioonilisus: fraseoloogiasse kuuluvaid ühendeid ei moodustata igal konkreetsel juhul, kui neid tarvitatakse, vaid reprodutseeritakse selliste terviklike ühikutena, millistena nad on tuntud ja üldiselt kasutusel keeletarvitajate hulgas. Sellele põhitunnusele lisanduvad veel teisedki olulised jooned. Nimelt on fraseologismile omased tähenduse terviklikkus ja oma, iseseisev semantika - ka siis, kui see vastab komponentide tähenduste summale, teatud metafoorsus, komponentide lahutamatus, koostise ja struktuuri püsivus (sünkroonilises käsitluses; see ei tähenda küll, et fraseologism ei võiks ajapikku keele arenemise käigus muutuda). Sageli ei luba fraseoloogiline ühend teiste sõnade pai-

¹ Шанский, ЛСРЯ, lk.165.

gutamist oma liikmete vahele ning ei võimalda ka komponentide kõigi grammatiliste vormide tarvitamist.¹

A. M o r d v i l k o annab küllaltki omapärase juhendi fraseologismi ja vaba sõnaühendi eristamiseks. Kas sellele saab kõigil juhtudel toetuda, on küll küsitav, aga abiks võib see määramisel kahtlemata olla. Vaba sõnaühendi tundemärkideks peab ta järgmisi jooni:

1) sõnu kasutatakse seal nende otseses (nominatiivses) tähenduses;

2) vaba sõnaühendi komponendid võivad ühenduda ükskõik millise sõnaga vastaskomponendiga samast semantilisest rühmast;

3) vaba sõnaühendi tähendus moodustab alati üksikkomponentide tähenduste summa.

Fraseoloogilisi ühendeid iseloomustavad aga järgmised jooned:

1) sõnu kasutatakse nendes väga sageli ülekantud tähenduses;

2) komponendid võivad ühenduda ainult mingi piiratud hulga sõnadega vastaskomponendi tähenduspiirkonnast;

3) fraseologismi tähendus ei vasta harilikult üksikkomponentide tähenduste summale.

Selleks et sõnaühend muutuks fraseoloogiliseks, ei pea ta tingimata kaotama kõiki vabale sõnaühendile omaseid jooni. Kui kas või ükski nendest joontest puudub, on juba tegemist fraseologismiga.²

1 Шанский, ЛСРЯ, lk.168-171; Vakk, SF, lk.10-11.

2 А.П.Мордвилко, Очерки по русской фразеологии, Москва 1964, lk. 8, 15.

Käesoleva töö koostajale näib siiski, et põhikriteeriumiks tuleb pidada reprodutseeritavust ja traditsioonilisust ning kõigile teistele tunnustele tuleb toetuda kui abikriteeriumidele.

Põhiliseks tunnuseks, mis eristab vene keele fraseologismi kui leksikaalset ühikut sõnast, on peetud aktsentoloogilist vormistatust: sõnal on üks pearõhk, fraseologismil kaks või rohkem. Ei saa näiteks pidada fraseoloogilisteks ühenditeks vene keele selliseid väljendeid, nagu ПОТОМУ ЧТО, СТАЛО БЫТЬ, ДО УПАДУ, ДО СМЕРТИ (ОЧЕНЬ СИЛЬНО) jne.¹ Need on tavalised sõnad, mille puhul ortograafia on semantilisest ja foneetilisest kujundusest maha jäänud (vrd. НАПРАВО, СЕГОДНЯ).

Ka eesti keelest võime tuua niisuguseid näiteid, kuigi vähem: kas_või (nii külm on, et pane kas_või kasukas selga), nii_et (poiss jooksis, nii_et kannad välkusid). Toetudes väljendi kas_või sarnasusele sõnaga on selle lahkukirjutamist "Õigekeelsuse sõnaraamatulegi" ette heidetud.²

Üldiselt on aga eesti keeles olukord teistsugune kui vene keeles. Eesti keelel on kalduvus moodustada hulgaliselt liitsõnu, mille foneetiline ühtsus kajastub enamasti kohe ka kirjpildis. Vastupidiseid näiteid võib leida vaid üksikuid. Sellepärast saab meil fraseologismi ja sõna eristamisel toetuda ortograafiales ulatuslikumalt kui vene keeles. Ent siiski ei saa ortograafilist külge pidada fraseologismide määramisel

1 Шанский, ЛСРЯ, lk.176-178.

2 Joh.V.Veski, Kirjakeele lihtsuse poole. - NK 1963, nr.9, lk.661.

otsustavaks. Peale seesuguste üksikute sõnade, nagu kas või ja nii et, räägivad sellele vastu ka meie ühendverbid. Viimaste põhjal näeme, et aktsentoloogilinegi vormistatus ei ole määrav, vaid määrav on semantiline ühtsus.¹

Raskusi võib tekitada veel fraseologismide leksikaalse koostise piiritlemine. Paljude püsivate sõnaühendite puhul tekib küsimus, kas üks või teine sõna kuulub fraseoloogilise ühendi koosseisu või mitte. Näiteks: nagu sütel (istuma), heas kirjas (olema).

Sedagi probleemi on nõukogude keeleteaduses puudutatud. M. S i d o r e n k o teeb vahet kindla koostisega (с непроницаемой структурой) ja ebakindla koostisega (с проницаемой структурой) fraseologismide vahel.² Esimeste puhul on seos sõnade vahel püsiv ja kohustuslik, teiste puhul on aga sõnadevaheline seos ajutine ja tinglik. Kindla koostisega fraseologismide näiteiks võiksid olla: leiba luusse laskma, hinge heitma. Need võivad esineda igasuguses sõnalises ümbruses. Ebakindla koostisega fraseologismide näiteiks toogem: pani (kuue, kleidi, jaki) selga, käest kätte (andma, ulatama), täiest kõrist (karjuma, hüüdma, röökimä).

Fraseologismi koostise määramisel tuleks silmas pidada, et sõna kuulub vaid siis fraseoloogilisse ühendisse, kui ilma temata väljendil poleks kindlat grammatiliselt vormistatud

1 Vrd. Vakk, SF, lk.26-28.

2 М.И.Сидоренко, К вопросу о границах лексического состава фразеологических единиц.-Проблемы фразеологии, Москва-Ленинград 1964, lk. 127.

struktuuri või terviklikku mõtet. Niisiis tuleks eespool märgitud ebakindla koostisega fraseologismide puhul fraseoloogiliseks ühendiks pidada õigupoolest ainult näidetes väljaspool sulge antud osa, mida saab ühendada vaid teatavate ühe mõistepiirkonna sõnadega. Viimastega seondudes moodustavad seda tüüpi püsivad sõnaühendid nn. teise astme fraseologisme, nagu heas kirjas olema (seisma), käest kätte andma (ulatama) jne.¹

Ei tohiks kahe silma vahele jätta ka fraseologismide elliptilise kasutamise võimalust. Näiteks vene keeles: царство -
на волюшке (riik ripub juuksekarva otsas). Eesti keeles on see küll haruldasem nähtus, ent mõnikord siiski võib esineda. Näiteks imperatiivsetes väljendites: suu! (suu kinni! või pea suu!). Sõnaühendi kogutähendus on siin üle läinud ühele komponendile ja see esindab kogu fraseologismi.²

Fraseoloogiliste ühendite elliptilisest kasutamisest ei tule aga aru saada nii, nagu võiks teatud konkreetsel juhul kasutatud üks komponent üksinda moodustadagi fraseologismi. See vaid esindab fraseologismi, mille teise komponendi saame juurde mõelda.

Et fraseoloogia on tihedasti seotud stiiliga, on sageli vaja iseloomustada fraseologisme ka stiililiselt. Käesolevas-ki töös ei olnud võimalik stiiliküsimustest täielikult mööda minna, sest püsivate sõnaühendite tõlkimine nõuab originaali stiilivärvingu tabamist ja edasiandmist. Muidugi ei oleks õige ainuüksi fraseologismide vaatluse põhjal teha mingeid jä-

1 Шанский, ЛСПЯ, lk. 181-182.

2 Iskos, Lenkova, DL, lk. 187.

reldusi tõlke stiililise originaalile vastavuse kohta üldse. Sellest ongi siin hoidutud.

Praktiliselt osutus otstarbekaks tugineda töös mingile fraseologismide stiililisele jaotusele. Selles on aluseks võetud E. Rieseli antud stilistilise klassifikatsiooni põhijaotus, mis on järgmine.

1. I l m a s e m a n t i l i s - e k s p r e s s i i v - s e s t i i l i v ä r v i n g u t a f r a s e o l o - g i s m i d . Need on üksiksõnade ekvivalendid, millel piltlikkus kas puudub või on täiesti kahvatanud. Esiplaanil on neil nominatiivne funktsioon. Niisugused oleksid eesti keeles ühendid, nagu pead raputama, kätt andma, igal sammul.

2. S e m a n t i l i s - e k s p r e s s i i v s e s t i i l i v ä r v i n g u g a f r a s e o l o g i s - m i d , s.t. kindlakskujunenud väljendid, milles suhtlemisfunktsioon seondub väljendusfunktsiooniga ja viimane isegi esiplaanile tõuseb. Näiteks: hing on täis, vajutas varvast, pilkane pime, tuhat ja tuline.

Esimese rühma püsivaid sõnaühendeid võime nimetada ka n e u t r a a l s e t e k s fraseologismideks, teise rühma ühendeid - e k s p r e s s i i v s e t e k s fraseologismideks.

Stilistilise klassifikatsiooni põhikriteeriumiks ongi suhtlemisfunktsiooni ja väljendusfunktsiooni vahetõke.¹

Alati ei ole küll võimalik neutraalseid ja ekspressiivseid fraseologisme kindlalt eristada, sest on olemas ka üle-

¹ Rieseli, SDS, lk.184.

minekutüüpe, milles ekspressiivsus võib olla vaevalt märgatav, otsekui algastmes. Näiteks: pea norus, kõigest jõust, hinge tõmbama.

Peale stilistilise jaotuse osutus töös mõnikord vajalikuks toetuda ka fraseologismide struktuurilisele ja morfoloogilis-süntaktilisele klassifikatsioonile.

Struktuuri järgi võime fraseologismid jagada kahte suurde klassi.

1. Lausevormilised fraseoloogismid: Käbi ei kuku kannust kaugele. Inimene - see kõlab uhkelt! Süda vaevab.

2. Fraseoloogismid, mis moodustavad sõnaühendi, teatud osa lausesest: tasa ja targu, jalga laskma, nagu hane selga vesi.¹ Viimase rühma fraseologismid on praktiliselt lauses alati mingi sõnaliigi ekvivalendiks. Sellele ongi N. Šanski rajanud sõnaühendina esinevate fraseologismide morfoloogilis-süntaktilise klassifikatsiooni, milles on eristatud järgmisi püsivate sõnaühendite rühmi, vastavalt sellele, missugust sõnaliiki fraseologism asendab:

1) verbaalsed ühendid: hinge heitma, korda saatma, naha peale andma;

2) substantiivsed: kõlni vesi, ei näinud mitte kui midagi, sinine esmaspäev;

3) adverbiilsed: paremat kätt, pea maas,

¹ Шанский, ЛСРЯ, lk.213.

jalg jala ette;

4) adjektiivsed: ta on uhkust täis, täies purjes laev, nagu luu ja nahk;

5) i n t e r j e k t s i o o n i l i s e d: oh sa mu meie! vaat kus lugu! ennäe imet!

6) k o n j u n k t s i o o n i l i s e d: vaatamata sel-
lele et, sel ajal kui;

7) m o d a a l s e d: ühe sõnaga, nõnda öelda.¹

Ka käesolevas töös on seda klassifikatsiooni abivahendina kasutatud. Välja on jäetud kaks viimast rühma: konjunktsioonilised seepärast, et need tõlkimise seisukohast midagi huvitavat ei paku, modaalsed aga seepärast, et neid on harilikult võimalik ühendada adverbiliste fraseologismidega, pealegi ei ole neil "Peeter Esimese" eestinduses mingit olulist osa.

Nagu selgub, ei saa fraseologismide kuulumist toodud klassidesse määrata selle järgi, millisesse sõnaliiki kuulub ühendi grammatiline põhisõna. Sageli võib sõnaliik, mille järgi on klassile nimetus antud, ühendis endas hoopiski puududa. Klasse nimetatakse sõnaliikide, aga mitte lauseliikmete järgi sellepärast, et nii on praktiliselt otstarbekam: lauseliikmed ei hõlmaks kõiki fraseologismide lauses esinemise võimalusi. Mõnikord on püütud toodud klassifikatsiooni rühmi nimetada ka sõnaliikide ja lauseliikmete nimetuste ühendamise alusel (näiteks verbaal-predikatiivsed)², aga sel

¹ Шанский, ЛСРЯ, lk. 186.

² Vt. Ефимов, СХР, lk. 285.

kombel satutakse paratamatult ummikusse, sest mõni sõnaliik võib ju esineda mitme lauseliikme funktsioonis.

Et kõnelda tõlkes kasutatud fraseologismide stiililisest sobivusest, peame lühidalt iseloomustama originaali stiili.

Romaani "Peeter Esimene" põhiliseks stiililiseks eripäraseks on tugev arhailine koloriit. Ent autor on arhaiseerimisel osanud jääda mõõdukuse piiridesse: teose keeleline põhikude on kaasaegne, aga tänapäeva keele foonil on kasutatud arhailist leksikat, arhailisi morfoloogilisi, süntaktilisi ja foneetilisi jooni.¹ Sageli võime täheldada ka tänapäeva keele sõnade kasutamist vananenud tähenduses. Seejuures ei ole autor unustanud, et tekst peab jääma lugejale arusaadavaks ilma kommentaarideta, ilma sõnaraamatusse vaatamata. Kui üksikjuhtudel esinebki sõnu, mis meie ajal enam mõistetavad ei ole, siis on need niisuguses asendis, et kontekst nende tähenduse selgitab.

Sageli aitavad ka teoses kasutatud fraseologismid vanema keele muljet luua. Nende hulgas leiame tihti kas otseselt piiblist pärinevaid lendsõnu või piiblile toetuvaid rahvasõnas üldiselt tuntuks saanud väljendeid, mis mõnikord sisaldavad kirikuslaavi keele elemente. Paljudes väljendites leidub ka varasema vene keele elemente. Peale selle esineb tänapäeva keelest taandunud, just vanemale ajajärgule omaseid

¹ Семехова, ТКП, lk. 54-55.

püsivaid sõnaühendeid, historisme (крикнуть царя, суконная сошня jne.). Viimaste hulgas on mõningaid Peeter Esimese ajal vene keelde tulnud barbarismide ühendeid (näiteks делать амур , делать галант jmt.).¹ Teatavasti oli 18.sajandi algul, seoses Peetri uuendustega, barbarismide tungimine vene keelde tormiline. Sellised väljendid ei olnud muidugi omal ajalgi üldrahvalikud, kuid teatud ringkonnis said nad üldiselt kasutatavaks. Eelkõige jäid nad žargonismideks, mida tarvitasid tsaari lähikondlased ja bojaarid. Seepärast on nende fraseoloogiasse kandmine vägagi tinglik, ent siiski mitte absoluutselt võimatu, sest räägitakse ju ka murrete, žargoonide ja isegi individuaalsest fraseoloogiast.² On muidugi selge, et üldrahvalikkude fraseoloogiasse niisugused väljendid ei kuulu. Tänapäeval võib vastavatele fraseologismidele vaadata kui epohhi iseloomustavatele arhaismidele. Oma aja lapsed on ka sellised kõnetlusväljendid, nagu ваше величество, ваша светлость jmt.

Romaani stiili teine iseloomustav joon on rahvapärase kõnekeele rohke kasutamine. See avaldub eriti tegelaste kõnes, kuid ka jutustavas tekstis, ja ulatub folkloori lüristmist kõige jämedama vulgaarsuseni, näiteks: за тридевять земель, карие очи, гнать ума в задние ворота.

Kolmandaks iseärasuseks on nn. "kõrge" stiili, s.t. üleva ja valitud ning raamatuliku väljenduse kasutamine romaani teatud osades: diplomaatilistes kõnevlustes, mõnikord

1 Vrd. A.B.Алпатов, Алексей Толстой - мастер исторического романа, Москва 1958, lk.217-219.

2 Rätsep, ÜFLK, lk.17-18.

seltskondlikes vestlustes ja kirjades. Viimastes avaldub veel oma aja kirjakeele pale, mis jällegi on seotud arhailisuse hõnguga (on teada, et A.Tolstoi on Peetri ja tema lähikondlaste kirjavahetust sageli edasi andnud säilinud kirjadele toetudes).¹

Neid stiililisi momente on tõlke vaatluse puhul püütud jõudumööda silmas pidada, kuivõrd need avalduvad fraseoloogismides.

Seoses ajaloolise romaani stiili põhilise joonega - arhailisusega - tuleb nii tõlkimisel kui ka tõlke analüüsimisel arvestada "keelte iga". Siin ei tule jälgida absoluutset, vaid suhtelist kronoloogiat.² See tähendab, et 18.sajandi vene keele iseärasustele on vaja eesti keeles otsida vasteid hoopis hilisemast ajast, sest vene kirjakeele traditsioonid on võrreldamatult vanemad eesti kirjakeele traditsioonidest.

Romaan "Peeter Esimene" on tõlgitud aastail 1947-1949. Tol ajal ei olnud meie tõlkepraktikal veel nii tugevat teoreetilist alust kui praegu. Tõlkija pidi ise vajaduse piires olema ka teoreetik, pidi talletama väärtuslikke tähelepanekuid ja tegema üldistusi, millele ta sai oma töös toetuda. Seda kõike tuleb analüüsitava tõlke juures arvesse võtta, sest tõlgete hindamisel on vaja alati silmas pidada ka tõlkimise aega ja selle aja tõlkekultuuri üldist taset.

1 Алпатов, А.Толстой, lk. I42-I49.

2 А.А.Реформатский, Лингвистические вопросы перевода.- Иностранные языки в школе 1952, № 6, lk. I6.

I. VENE KEELE FRASEOLOGISMIDE TÕLKIMINE EESTI KEELDE

1. Tõlkimine ekvivalendi abil

Ekvivalendi abil tõlkimiseks nimetame niisugust fraseoloogiliste ühendite edasiandmise viisi, mille puhul tõlkekeele fraseologism põhineb samadel kujunditel kui originaalkeeles kasutatud väljend ning vastab viimasele ka sisuliselt.¹

Ekvivalendi abil tõlkimist ei tule mõista piiratudult. Peale kahe keele leksikaalselt ja grammatiliselt täpselt teineteisele vastavate väljendite tuleb ekvivalentseteks fraseologismideks lugeda ka selliseid, mille grammatilises struktuuris või leksikaalseski koostises on mõningaid erinevusi, mis aga ei muuda veel edasiantavaid kujundeid. Selliste ebataielike ekvivalentide esinemine on tingitud eri keelte isesugusest morfoloogilisest ja süntaktilisest struktuurist, lahkuminekuist semantikas ja keeleliste ühikute funktsioonides.

Ekvivalendiga on tõlgitud paljusid neutraalseid fraseologisme, mille hulgas kõige sagedasemad on verbaalsed ühendid. Näiteks:

¹ Lehtsalu, KK 1963, nr.9, lk.538.

... даю вам королевское
слово: ни Нарва, ни Ревель,
ни - тем паче Рига не увидят
русских. (444).

По всему городу били в на-
бат... (644).

Алеша махнул ручкой, убе-
жал... (120).

Sellesama sõnaühendi leksikaalse koostise teisendamine
tugevdab veidi ekspressiivsust:

... да и во всей Европе на
этот поход рукой махнули.
(96).

Harvemini esinevad adverbilised ja substantiivsed ühen-
did. Näiteks:

На каждом шагу останавли-
вали... (146).

От зари до зари шли солдат-
ские учения. (505).

Петр вошел в шатер, где две
свечи горели на пышно накры-
том столе. (245).

... ma annan teile oma kuning-
liku sõna: ei Narva ega Tal-
linn, liiatigi veel Riia ei
näe venelasi. (482).¹

Kogu linnas löödi hädakella...
(703).

Aljoša lõi käega, jooksis mi-
nema... (121).

... ja kogu Euroopas on sel-
lele sõjaretkele käega visa-
tud. (93).

Igal sammul teda peatati...
(150).

Koidust ehani käisid soldati-
õppused. (549).

Peeter astus telki, kus põles
kaks küünalt rikkalikult kae-
tud laual. (258).

¹ Siin ja järgnevatel juhtudel osutab sulgudes olev arv
A.Tolstoi teoste lehekülgedele.

Не с голыми руками тебя по-
сылали... (343).

Ega sind paljaste kätega
saadetud... (368).

Adjektiivsete ühendite kohta ei saa aga ekvivalendiga tõlgitud fraseologismide hulgast üldse näiteid tuua.

Ekvivalendiga tõlgitud neutraalsete või nõrga ekspressiivsusega fraseologismide hulgas leidub mõnikord ka lausevormilisi väljendeid:

Ждали только, когда пройдут
льды в Северном море. (208).

Oodati ainult, kunas Põhja-
meres jääd lähevad. (218).

И ведь ничего не поделаешь:
без греха, как ты ни ста-
райся, - не прожить... (510).

Ja midagi pole parata: püüa
kuidas tahes, kuid ilma patu-
ta ei saa elada... (555).

Ebatäieliku ekvivalendi omapäraseks näiteks on järgmine fraseologism, mis originaalis on toodud lausekujulisena, tõlkes on aga ümber kujundatud substantiivseks ühendiks:

Сердце у нее было доброе,
впрочем, в полном подчинении
у рассудка. (607).

Tal oli hea, muide küll täit-
sa mõistusele alistuv süda.
(663).

Vene keeles on sagedane fraseologismide kasutamine elliptiliselt, eesti keelde tõlgitakse aga sellised ebatäielikud väljendid harilikult ikka täieliku vormiga. Näiteks:

Алексашка, вели - лошадей
[pro подать лошадей] .
(183).

Aleksaška, käsi hobused ette
anda. (190).

Само собой [pro само собой
разумеется] . Расходы эти
оправдываются. (383).

Enesestki mõista. Need kulud
tasuvad end ära. (413).

Üldiselt ei tekita neutraalsete fraseologismide tõlkimine raskusi, neile on leitud eesti keeles ikka sobiv vaste.

Ent mõnikord võib ekvivalendi valiku õnnestumises tekkida kahtlusi.

Плоскодонную барку тянули две
широкозадых караковых лошади в
высоких хомутах, степенно по-
махивая головами; они шли пес-
чаной тропкой по травянистому
берегу. (275).

Lamedapõhjalist pargast veda-
sid kaks laia tagumikuga must-
jaskõrbi kõrgete rangidega
hobust; taltsalt pead raputa-
des astusid nad rohtunud ran-
nal liivast jalgrada mööda.
(292).

Pead raputama on küll ekvivalent väljendile ПОМАХИВАТЬ
ГОЛОВОЙ, kuid samal ajal võime viimasele leida ka teise ek-
vivalendi - pead noogutama. Kontekst tõendab, et sobivam on
viimane.

Palju enam huvi pakub aga ekspressiivsete fraseologismi-
de tõlkimine.

Kogutud materjali põhjal näikse, et väga harva saab
ekvivalendi abil tõlkida motiveerimata kogutähendusega fraseo-
loogilisi väljendeid. "Peeter Esimese" tõlkest on leitud ai-
nult üks selline näide:

Я проведу за нос, как маль-
чишку, короля Карла... (584).

Ma vean kuningas Karli nagu
poisikest ninapidi... (637).

Küll aga tõlgitakse ekvivalendiga fraseoloogilisi väljendeid, mille komponendid tähenduslikult kuigivõrragi motiveeritud on. Näiteks:

А ты влезь в мою шкуру. (32). Aga poe sa minu nahka. (20).

Царство - на волоске [pro Riik ripub juuksekarva otsas,
висит на волоске], а ему, aga teda, näe, tülitavad
вишь, мухи надоедают... (139). kärbsed... (142).

в прошлом году закопал близ Mullu matsin ma Poltaava lähedal
Полтавы, в тайном месте, бо- saladal salapaigas ankrukese -
чонок - десять тысяч рублей kümme tuhat rubla kullas,
золотом, на черный день. (100). mustade päevade jaoks. (98).

Sagedane on ekvivalendiga tõlkimine siis, kui püsiv sõnaühend on kujunenud vaba sõnaühendi fraseologiseerumise teel. Näiteks:

Теперь настоящий государь Nüüd ilmus tõeline valitseja,
объявился, - он вожжи подтя- ja, - ta tõmbab ohjad pingule. (53).
нет... (60).

Шейн рассказал сейчас, - и Šein jutustas praegu, - ega
сам, дурак, не понимает, что mõista, lollpea, isegi, et
нить в руках держал... (296). niidiotsa pihus hoidis...
(315).

Ekvivalendiga tõlgitavate ekspressiivsete fraseoloogismide hulgas kohtame ka selliseid, milles mõni komponent on ümber mõtestamata (eesti keele seisukohalt fraseoloogilised

kombinatsioonid). Näiteks:

Дом с аустерией остался за
вдовой, где Матильда и Анхен
день и ночь теперь проливали
горькие слезы. (II6).

Maja kõrtsiga jäid lesele,
ja seal valasid nüüd Mathilde
ning Anna ööd-päeva kibeda
pisaraid. (116).

Сир, вы читаете мои мысли...
(576).

Sir, te loete mu mõtteid.
(628).

Üheks ekspressiivsuse allikaks on autoril olnud sõnatüvede kordamised kindla süntaktilise skeemi järgi ülesehitatud fraseologismides. Tõlkija on kasutanud samuti kordustega väljendeid. Näiteks:

... а вот он, как царь царей,
обратя глаза к вселенским
огням, слушает в себе тайный
голос... (620).

... aga näe, tema nagu kuninga
kuningas, tõstnud silmad
ülemaiste tulede poole, kuulab eneses salajast häält...
(677).

Вот ты и стой с плеткой около
юбки-то ее - дурак дураком...
(383).

Seisa siis kantsikuga seesuguse seeliku kõrval - narrim
kui narr... (414).

На человека - ни шапки, ни
рубahi - дыра на дыре. (307).

Mehel pole mütsi, pole särki
- auk augu peal. (327).

Eestipärasem oleks siiski: auk augu kõrval.

Это в конце концов надоедает.
(391).

See tüütab lõppude lõpuks.
(422).

Süntaktilisel skeemil põhineb ka järgmine väljend:

Любому раскольнику заикнись
о нем - замолчит, и - хоть
ты режь. (401).

Iitsata ükskõik missugusele
raskolnikule tema kohta,-
jääb vait, ja tapa kas või
ära. (433).

Ekvivalendiga on tõlgitud veel mitmesuguseid sõnapaare.

Näiteks:

Где хозяин? Подавай его сюда
живого или мертвого! (236).

Kus on peremees? Andke ta
siia - elavana või surnuna!
(249).

В прежние года в этот час в
Китай-городе - шум и крик -
тесно. (305).

Varemail aastail oli sel kel-
laajal Kitaigorodis kisa ja
kära - trüginine. (326).

Рабов пой-корми - царь опять
в солдаты возьмет... (315).

Sööda-jooda orje, - tsaar võ-
tab jällegi soldatiks...
(336).

... мы о людях день и ночь
душой бодем... (48).

... ööd ja päeva valutab meie
süda rahva pärast... (40).

Viimase lause eestinduses on tõlkija tabavalt kasutanud partitiivi tavalise nominatiivi asemel (vrd. ööd ja päevad). See tugevdab ilmekust ja lisab ka mõnevõrra arhailist kolo-riiti.

Mõnikord kasutatakse ekvivalendi abil tõlkimisel eesti keeles infinitiivseid ühendeid. Näiteks:

Ванюша и Степа сдержанно улыбу- Vanjuša ja Stjopa naeratasid
нулись, хотя оба не прочь бы- tagasihoidlikult, kuigi mõ-
ли также приснуть со смеху. lemad oleksid tahtnud samuti
(616). naerma pahvatada. (672-673).

Сидевший рядом с князем Рома- Vürst Romani kõrval istuv
ном пожилой купец Евстрат elatanud kaupmees Jevstrat
Момонов... тихо точил речи... Momonov ... /h/eietas tasa
(385). rääkida... (416).

Sobivalt on kasutatud ka instruktiivseid ühendeid:

-Неужто дело такое великое "Kas seesugust suurt asja
отдать иноземцам? - горя гла- tõesti välismaalaste kätte
зами, сказал Свешников. (384). anda?" ütles Svešnikov põle-
vi silmi. (415).

Rahvapäraste otseste võrdluste tõlkimiseks on samuti sageli kasutatud ekvivalente:

...скота у нас будет как звезд ... ja meil on kariloomi nagu
на небе. (324). tähti taevas. (346).

Старики у меня как гири на Vanamehed olid mul nagu pom-
ногах. (497). mid jalus. (541).

Lihtsa võrdluse laiendamine ei takista ekvivalendi abil tõlkimast, kui võrdlus on tuntud mõlemas keeles:

Ухватить его никакими средст- Teda ei saa mingisuguste abi-
вами нельзя: как налим - гол nõudega pihku: just nagu luts
и скользок. (332). - paljas ja libe. (355).

Järgnevates näidetes on õnnestunud peale keele rahvapärasuse teatud määral edasi anda ka arhailisuse koloriiti:

Скакал, видимо, во всю мочь
по Москве. (323).

Kihutas, nagu näha, kõigest
väest Moskvat mööda ringi.
(345).

/Vrd. kõigest jõust./

Старец Нектарий тоже, види-
мо, понял, что крепко взял
в осаду. (413).

Pühamees Nektari mõistis näh-
tavasti samuti, et oli võetud
valju piiramise alla. (447).

Грамоте разумеешь? (395).

Kas kirja tunned? (427).

Mõningail juhtudel jääb aga tõlkes arhailisusest vajaka.
Näiteks:

... также и холопи твои Гене- ... niisama ka sinu orjad -
ралы Автомон Михайлович и kindralid Artamon Mihhailo-
Франц Яковлевич с товарищи - vits ja Franz Jakovlevits
в добром здравии... (242-243).

ühes oma seltsimeestega on
hea tervise man... (256).

Venekeelne tekst - võetud kirjast - on antud juhul otse
küllastatud arhaismidest (также, холопи, с товарищи, в доб-
ром здравии), mida siin on kasutatud teatud koomilise efek-
ti saavutamiseks. Eesti keeles on samasugust efekti küll saa-
vutatud väljendiga hea tervise man, aga saatetekst on täiesti
arhaiseerimata.

А уж мы, кажется, животы го-

Ja meie oleme ometi valmis

ТОВЫ ПОЛОЖИТЬ, последнее от-
дадим... (384).

kas või elu kaalule panema,
viimase annaksime ära... (415).

Vene keeles on siin sõna ЖИВОТ kasutatud vananenud tähenduses - tähenduses elu. Sellele ei ole eesti keeles midagi vastu panna.

Ekvivalendi abil on tõlgitud veel retoorilisi hüüatusi ja kõnetlusväljendeid. Näiteks:

Ныне, слава богу, оружия у
нас достаточно... (231).

Nüüd, tänu jumalale, on meil
sõjariistu küllalt... (244).

- Всегда к вашим услугам! -
и сунула голую руку под его
локоть. (609).

"Alati teie teenistuses!" -
ja pistis palja käe kuninga
küünarnuki alla. (665).

Ваша светлость, трактирщик
заколол свинью, и сегодня у
него колбаски с фаршем... (270).

Teie hiilgus, trahteripidaja
on sea tapnud ja täna on tal
pekkvorste... (286).

Kahes viimases lauses kujutavad fraseologismid endast oma aja valitud seltskonna viisakusväljendeid.

Üleva, valitud stiili varjundit võib täheldada veel järgmisteski väljendites.

Теперь или никогда, государь.
(375).

Kas nüüd või mitte kunagi,
valitseja. (404).

Veenvamalt kõlaks küll: mitte iialgi.

Карл в это время взял Краков
и гнал Августа в Саксонию, -
он был глух к голосу благора-

Karl vallutas sellal Krakovi
ja kihutas Augusti Saksimaale,

зумия. (506).

-- ta oli mõistuse häälele
kurt. (551).

Я слушал вас, господа, и бе-
седовал с моей совестью...
(603).

Ma kuulasin teid, mu härrad,
ja pidasin nõu oma südametun-
nistusega... (659).

Piibliväljendite ekvivalentse tõlkimise kohta leidub hulgaliselt näiteid. Sealjuures on need ühtlasi arhailisuse tugevdajaiks ja oma ajastu koloriidi edasiandajaiks. Vene keeles sisaldavad piibellikud väljendid sageli kirikuslaavi sõnu või vanu grammatilisi vorme, eesti keeles väljendub arhailisus peamiselt sõnade erilises fraseoloogilises seondumises, leksikaalseid arhaisme esineb aga harva.

Как будто они все одержимы
бесом!... (179).

Nad oleksid kõik nagu kurjast
vaimust vaevatud! (185).

Да на первом же месте ниже
писано: "Во имя отца и сына
и святого духа..." (624).

Ja esimesele leheküljele on
allpool veel kirjutatud: "Isa,
poja ja püha vaimu nimel..."
(681).

... были Третьим Римом, ста-
ли вторым Содомом и Гоморрою...
(187).

Olime Kolmas Rooma, muutusime
Teiseks Soodomaks ja Komor-
raks... (194).

Кушали мы в пустыне вместо
хлеба траву папортъ, и кисли-

Me sõime laanes leiva asemel
sõnajalgu ja oblikaid ja tam-

цу, и дубовые желуди, и с дровес сосновых кору отымали и сушили и, со рыбою вместе истолкши, - то нам и брашно было. (337).

Кто пойдет против руки господней? (98).

... под ним надпись: "Бог с нами, никто же на ны. Никогда же бываемое". (258).

.... с надменной рассеянностью выслушал отеческие речи о деснице божьей, занесенной в тот час над Швецией... (453).

Их велено было убрать, - раздражали тиканьем, да и сказано: "Никто же не веси нас..." (186).

Viimastes näidetes läheb paratamatult kaduma iidne varjund, mis vene keeles on saavutatud leksikaalsete vahenditega (десница, не веси).

metõrusid ning võtsime männipuudelt koort ja kuivatasime ning tampisime ühes kaladega peeneks, - seesinane oli meie roaks. (361).

Kes võib minna issanda käe vastu? (95).

... selle all kiri: "Jumal on meiega, kes võib meie vastu. Ep ole seni nähtud." (273).

... kuulas kõrgi hajameelsusega isalikke kõnesid jumala käest, mis sel hetkel oli siirutatud Rootsimaa kohale... (493).

See kästi ära koristada, - ärritas oma tiksumisega, liisaks on ka öeldud: "Ükski ei tea oma tundi..." (193).

Tunduvalt harvemini kui piibliväljendeid esineb romaanis "Peeter Esimene" antiikmütoloogiast pärinevaid lendsõnu, mida samuti tõlgitakse ekvivalendiga:

... все заречные батареи повер- ... kõik jõetagused patareid
нуть против бастионов Виктория pöörata Victoria ning Honori
и Гонор, ибо здесь и есть пята bastionide vastu, sest siin
ахиллесова у генерала Горна... ongi kindral Horni ahhilleuse
(656). kand... (717).

... или ночью на сеновале ... või kingib öösel heina-
растерянной простолюдинке да- küünis hämmastunud külatüdru-
рит поцелуй Феба...(370). kule Phoebuse suudluse...
(398-399).

Enamik toodud näidetest on ekspressiivsed fraseologismid, mis kuuluvad sõnaühendina lause koosseisu. Kuid esineb ka lausekujulisi, kuigi suhteliselt harva (vt. eespool piibellike lendsõnade hulgas ja järgnevad näited):

... немцы живут скучно, расчет- ... sakslased elavad igavalt,
ливо, каждый кусок на счету... kokkuhoidlikult, iga paluke
(527). on loetud... (574).

... ни о чем думать не могу, ... ei saa millestki muust
кровь кипит...(529). mõtelda, veri keeb... (577).

Град престольный! - безмест- Pealinn - püsipaigata nunnad
ные чернацы и черницы, попы ja mungad, vääritud ja osku-
и дьяконы, бесчинно и не- seta papid ja diakonid, aga
искусно, а также гулящие раз- nõndasama igasugused hulkuvad

ные люди, - <u>имя им легион</u> , -	inimesed, - <u>nende nimi on</u>
... шатаются по улицам...	<u>leegion</u> , - ... longivad mööda
(186).	uulitsaid... (193).

Rahvaluulest pärinevate väljendite tõlkimine ekvivalendi abil ei ole harilikult võimalik. Ent järgnevas näites on tõlkijal siiski õnnestunud leida ekvivalentne vaste just folkloorsele väljendile.

Степан Семеныч, для бога, на-	Stepan Semjonõtš, õpeta mind,
учи ты меня, холопа твоего,	oma orja, jumala pärast, <u>kuhu</u>
<u>куда голову приклонить</u> ...(52).	<u>pean pea panema</u> ... (44).

Nagu neutraalseid nii ka ekspressiivseid elliptilisi fraseologisme on tõlgitud täieliku püsiva sõnaühendiga.

Дождь ли, зной ли несносный,-	Olgu vihm, olgu talumatu kuu-
<u>взбредет</u> [про <u>взбредет в го-</u>	mus, - kui aga tsaaril <u>pähe</u>
<u>лову</u>] царю - иди, шут его	<u>pistab</u> - mine, pagan teab
знает куда и зачем, пугать	kuhu ja milleks, et häid ini-
добрых людей. (86).	mesi hirmutada (82).

Не убережешь... <u>Грех</u> тебе	Kui sa ei hoia mind... <u>Patt</u>
[про <u>грех</u> тебе <u>на душу</u>] ...	langeb sinu <u>hinge peale</u> ...
(439).	(476).

Ekvivalendi abil tõlkimine on ideaalseim fraseoloogiliste ühendite tõlkimise viis. Et aga eri keelte fraseoloogia täielik vastavus on piiratud, siis on piiratud ka nimetatud tõlkimisviisi kasutusala. Nagu selgub, hõlmab see peamiselt

ühistest allikatest - piiblist, antiikmütoloogiast, ajaloost - pärinevaid rahvusvahelise levikuga või laenulisi fraseologisme, mis moodustavad paljude rahvaste keeltes ühiseid kihistusi¹, samuti selliseid ühendeid, mis on tekkinud eri rahvastel paralleelselt ühesuguse maailmakäsitluse alusel. Ometi ei ole ekvivalendi osa vene keelest eesti keelde tõlkimisel sugugi tähtsusetu. Eesti ja vene rahva naabruse ning tihedate kokkupuudete tagajärjel ajaloo käigus on see osa tunduvalt suurem kui mõnest teisest, kaugemast keelest tõlkimisel. Nii näiteks on inglise fraseoloogia eesti keelde tõlkimise kohta märgitud, et ekvivalendiga on võimalik tõlkida umbes üht kümnendikku fraseologismidest.² Romaani "Peeter Esimene" eestinduse põhjal aga võib öelda, et siin on ekvivalendid leitud ligikaudu kahele viiendikule fraseoloogilistest ühenditest. Toodud võrdlus olgu antud küll teatud reservatsiooniga, sest fraseologismide määramise alused on U.Lehtsalul mõnevõrra teised kui käesolevas töös.

Analüüs näitab, et ekvivalendiga tõlkimisel on "Peeter Esimese" eestinduses enamasti õigesti tabatud originaali fraseologismi mõtet ja ka stiilivarjundit. Ehkki kõne all olev tõlkimisviis ei jätta tõlkijale kuigi avaraid valikuvõimalusi, sest sünonüüme on ekvivalendiga tõlgitavatel fraseologismidel vähe, on tõlkija siiski osanud nendest vähestestki võimalustest valida sobivamaid. Ainult üksikjuhtudel võiks soovitada teistsugust väljendusviisi. Puudu jääb kohati arhailisest koloriidist.

1 Oiva Joh. Tallgren, Kuvasanonnat ja suomen kieli.- Virittäjä 1931, lk.141-172;
Lauri Hakulinen, Suomen kielen käännslainoista,- Virittäjä 1955, lk.307.

2 Lehtsalu, KK 1963, nr. 9, lk.538.

2. Tõlkimine analoogia abil

Analoogia abil tõlkimise korral on tõlkekeeles kasutatav fraseologism originaalikeele omaga mõttelt sarnane, põhineb aga erinevail kujundeil; erinevus võib olla kas kõikides komponentides või ainult osas.¹

Fraseoloogilise analoogia kasutamine nõuab tõlkijalt tunduvalt suuremat leidlikkust kui ekvivalendi abil tõlkimine, kuid annab ühtlasi võimaluse vabamalt valida fraseoloogilistest sünonüümidest või variantidest sobivat. Tähelepanekud näitavad, et analoogia abil tõlgitavad fraseologismid on sageli rikkalikult varieerunud või moodustavad sünonüümide ridu, samal ajal kui ekvivalentsed fraseologismid on enamasti piiratud ühe või ainult mõne vähesel määral erineva variandiga. Seepärast on originaalikeele kujundilisuse ja stiilivärvingute edasiandmisel analoogia abil tõlkimisel suur osatähtsus.

Selleski rühmas leiame nii neutraalseid kui ka ekspressiivseid fraseoloogilisi ühendeid. Neutraalsete fraseologismide näiteks olgu järgmised verbaalsed, adverbilised ja substantiivsed ühendid.

Свадьбу сыграли в Преображенском. (122).

Pulmad peeti Preobraženskojes. (123).

Войти в связь со всеми монархами христианскими... (376).

Sõlmida sidemed kõigi kristlike monarhidega... (405).

¹ Lehtsalu, K K 1963, nr.9, lk.539.

... много пришлось положить тру-... palju tuli vaeva näha,
дов, покуда не повернули по kuni käänati Doni mööda lään-
Дону на запад...(348). de ... (373).

Так жили ничего себе - сытно. Nii siis elasid, polnud viga
(228). - kõht täis. (239).

В царской избе ели и пили круг- Tsaari majas söödi ja joodi
лые сутки. (340). ööd ja päevad läbi. (364).

Была бы у него черна совесть, Oleks tal olnud halb südame-
нет, совесть - покойна... tunnistus, ei, südametunnis-
(424). tus oli puhas... (459).

Viimases näites on esimene väljend substantiivne, teine aga struktuurilt lausekujuline. Lausevormiliste fraseoloogismide näiteid võib tuua teisigi:

Отчаяние брало - подумать толь- Meeleheide võttis maad, -
ко - идти бечевой на север. mõelda ainult, - minna veo-
(362). köiega põhja poole. (389).

Tõlkimisel võib aga fraseologismi struktuur muutuda. Formaalselt lausekujuline - subjekti-predikaadi ühend - võib olle asendatud verbaalse ühendiga:

Слышь, Франц, обморок бы там Kas kuuled, Franz, nad lan-
их хватил... (182). geksid seal minestusse...
(188).

Kordustele ülesehitatud fraseologisme ja sõnapaare ei

saa analoogia abil tõlkimise korral enam rangelt lahus hoida. Näiteks:

Мы уж и так и так думали...
(405).

Küll mõtlesime nii ja teisi-
ti. (437).

Так длилось чаа и друго́й...
(522).

Nii kestis tund tunni järe-
le¹... (568).

Ilma semantilis-ekspressiivse stiilivärvinguta fraseologismide ja ekspressiivsete väljendite vaheline piir võib analoogiaga tõlkimisel nihkuda. Vene keele neutraalse fraseologismi asemel võidakse kasutada eestikeelset ühendit, milles saab täheldada kaldumist ühe või teise stiilnivoo poole. Näiteks vene keele ekspressiivsusetä sõnaühend on tõlgitud eesti rahvapärase kõnekeele väljendiga:

Наталья Кирилловна, страда́я,
взгляды́вала то на сына, то
на боя́р, они же, как полага-
лось, уставя бра́ды безмолвст-

Natalja Kirillovna vaatas
kannatades kord pojale, kord
bojaaridele, nemad aga, nagu
kord ja kohus, vaikisid, ha-
bemed sorgus. (194).

Järgnevas näites on autor kujundanud ümber vene vananenud kõnekeeleväljendi просить (запросить) пардону, пардона², eesti keelde on see aga tõlgitud neutraalse fraseologismiga:

¹ P.o. järel.

² "Пардон", Словарь современного русского литературного языка, том девятый, Академия наук СССР, Институт русского языка, Москва-Ленинград 1959, vg. 183; Словарь русского языка, том III, Академия наук СССР, Институт русского языка, Москва 1959, lk. 26.

Неприятель-то пардон весьма
поздно закричал, того для на-
ших солдат унять трудно...
(663).

Vaenlane palus armu liiga
hilja, sellepärast on raske
meie soldateid taltsutada...
(725).

Kõnekeelee koloriit on kadunud seesuguseski tõlkes:

Посадские и шапок не ломали
перед царевниным бывшим лю-
бовником. (174).

Agulirahvas ei võtnud tsaari-
tari endise armukese ees ise-
gi mütsi maha. (179).

Ekspressiivsete fraseologismide tõlkimine analoogia abil
on aga hoopiski mitmekesisem. Tõlkija on julgelt valinud väl-
jendeid, mis erinevad venekeelsetest kõikide kujundite poolest.
Näiteks:

Молод ты, Миша, молоко еще
не бросил пить... (53).

Noor oled sa veel, Miša, kõr-
vatagused alles märjad...
(45).

Но я сказал: назвался груз-
дем - полезай в кузов...
(251),

Kuid ma ütlesin: meest sõnast,
härge sarvest...(266).

Ka siis, kui vene- ja eestikeelsete fraseologismide ku-
jundid on lähedased, on tõlkija leidnud huvitavaid lahendusi.
Näiteks:

Вдруг, стиснув кулак, грозно -
слуге: - Ты зубы -то не скаль,
двину в зубы-то... (121).

Äkki kätt rusikasse tõmmates
vihaselt teenrile: "Ära aja
hambaid irevile, valan vastu
vahtimist..." (121).

В прошлом году так он на нас
навалился от Сестры-реки и
флотом с моря, - душа у нас
в носе была. (551).

Вы что же, бесстыдные, с ума
совсем попятились или в мо-
настырское заточение захоте-
ли? (547).

Venekeelses tekstis on siin tegemist neutraalse fraseo-
logismi сойти с ума ümberkujundamisega, mille tagajärjel
väljend muutub ekspressiivseks. Ka eesti keeles ei ole kasu-
tatud mitte tavalist arust ära minema, vaid arulagedaks jääma,
ent veelgi rahvapärasem oleks ehk olnud: ... kas olete arust
päris lagedaks jäänud...

Понимаю, около греха вертится.
(383).

Кормилец, милостивец, ай бы
нам сойтись, потолковать душа
в душу в обжорном ряду, что ли,
или где укажешь... (628).

Möödunud aastal langes ta
Sõsarjõelt ja mere poolt lae-
vastikuga nõnda meie peale,
et hing oli meil niidiga kae-
las. (600).

Teie, häbitud, kas olete pä-
ris arulagedaks jäänud või
tahate lasta end kloostrisse
sulgeda? (595).

Ma mõistan, pole pikka maad
patuteeni. (414).

Toitjakene, heategijakene,
kuidas oleks, kui saaksime
kuskil omavahel kokku, et sü-
dame pealt ära rääkida, mõnes
söögi-poes või kus sa ise kä-
sid... (685).

Fraseologismi tõlge on õnnestunud, kuid häirib üte:
toitjakene, heategijakene. Eestipärasem oleks: kulla leiva-

isa, heategija.

Fraseologisme analoogia abil tõlkides on tõlkija kasutanud sageli rahvapäraseid võrdlusi. Võimalused selleks on avaramad kui ekvivalendiga tõlkimisel: otsest võrdlust saab tihti kasutada kaudse, sidesõnata võrdluse või hoopiski teist laadi väljendi asemel. Näiteks:

... за Москвой мы как у Христа	... oleme Moskva kaitse all
за пазухой... (100).	<u>nagu jumala selja taga...</u>
	(98).

И вдруг, - <u>снег на голову</u> , -	Ja äkki, - <u>otsekui külm vesi</u>
приходит непонятная вестъ...	<u>kaela</u> , - saabub käsitamatu
(286).	teade... (304).

Дом <u>ходуном ходил</u> , в табач-	Maja <u>käis ringi kui karussell</u> ,
ном дыму, в чаду пили до	joodi piibusuitsus ja vingus
изумления... (208).	meelekaotuseni... (217).

Kordused ja sõnapaarid segunevad siin teiste väljenditega, nad võivad tõlkes asendada originaalikeele muid fraseologisme ja vastupidi. Näiteks:

<u>Как пить дать</u> , швед побьет	<u>Selgem kui selge</u> , et roots
наше войско... (538).	meie sõjaväge lööb... (586).

Об эту незыблемость пусть	Selle kõikumatusse vastu las
разбиваются людские волны -	purunevad inimlained - kõik
<u>суета сует</u> . (186).	<u>tühi töö</u> . (193).

Не попасть бы нам опять	Kui te jälle <u>vihma käest rääs-</u>
<u>из огня в полымя</u> ... (375).	

ta alla ei satuks.(404).

Siingi võime leida näiteid püsivate retooriliste hüüatuste ja pöördumiste, samuti lausekujuliste fraseologismide kohta:

- Жаловаться? - спросил.

- Пожалую, хрен с ним...

(433).

"Ülendada?" küsis ta. "Ülendada, susi teda söögu..."

(470).

Петр Алексеевич рот разинул:

"Мать честная! Ну-ка еще!"

(395).

Peeter Aleksejevits ajas suu lahti: "Sa maailma ime! Noh - veel!" (427).

Давно ли я тебя цифири-то учил... На войну поплыли...

Ах ты мой красавец... (241).

Ammuks see oli, kui ma sulle numbreid õpetasin... Nüüd sõidame sõtta... Oh, sa mu kul-lake... (254).

На дураках воду возят...

(308).

Loll saab kirikuski peksa... (328).

Василий хватил крепкой стар-
ки, но хмель не брала...

(439).

Vassili viskas kange käraka, kuid viin ei hakanud pähe... (477).

Vene keele elliptiliste fraseologismide tõlge on jällegi täisvormiline:

То-то [про то-то и дело]

что нам этот союз ни к чему. (264).

See'p see on, et meile pole seda liitu millekski vaja.

(280).

Не хочу ее брать в Европу -
свихнется [pro свихнется
с ума] . (381).

Ma ei taha teda Euroopasse
kaasa võtta, - kaotab hoopis
aru. (411).

Nagu märgitud, tugevdavad teose keele arhailisust sageli piibellikes väljendeis leiduvad kirikuslaavi keele elemendid. Selle tõttu tõlkimisel tekkivat stiililist vahet on tõlkija püüdnud vähendada piibellike väljendite mõnevõrra laiema sisestoomisega. Näiteks selle kohta olgu järgmine lause:

Воля твоя, великий государь,-
созывай ополчение... (232).

Sündigu su tahtmine, suur va-
litseja, - kutsu maakaitsevä-
gi kokku... (244).

Onnestunud sõnavalik aitab arhailisust edasi anda järgmisteski lausetes:

... МОЛИТ допустить перед
очи... (215).

... palub sinu palge ette
lasta... (225).

... кричал нараспев, что-де
он - господь Саваоф, и с руч-
ками и с ножками, и падал
весь в пене... (416).

... kisendas lauldes, et tema
olevat issand Seebaot, oma
ihulikus olemises // ja lan-
ges üleni vahusena maha..(450).

Viimases näites oleks tarvis ainult stiilivarjundit täpsimini tabada. Vene keeles tuleb siin nimelt märkida üleva, "kõrge" stiili (господь Саваоф) ühendamist rahva kõnekeele jämedavõitu ütlusega (и с ручками и с ножками). Seda annaks eestikeelne tõlge ehk paremini edasi, kui lauset veidi muuta:

... kisendas lauldes, et tema olevat
issand Seebaot, kogu oma ihulikus ole-
mises, ja langes vahutava suuga maha.

Väljend vahutava suuga tundub mõnevõrra vulgaarsem kui
üleni vahusena.

Järgnevas näites on suudetud küll edasi anda Peeter
Esimese aja kirjakeele valitust, ülevat stiili, vajaka jääb
aga arhailisusest:

За сим отдаюсь в покров
щедрот ваших... (240).

Seejärel annan enese teie
lahkuse hoolde... (254).

Originaalikeele ülevat poeetilisust on suudetud edasi
anda järgneva tõlkega:

Здесь и сердце бьется по-осо-
бенному, и у мыслей распахива-
ются крылья, и сил прибы-
вает вдвое... (563).

Siin tuksub südagi teistmoo-
di ja mõttelend saab hoogu
ning jõud kasvab kahekord-
seks... (614).

Küllalt leidub näiteid sellegi kohta, kuidas tõlkija,
eemaldudes originaali sõnalisest vormist, on osanud valida
fraseoloogilistest sünonüümidest või eri variantidest võima-
likult ilmekama. Näiteks:

... побрели под полуденным
зноєм - кто куда...
(538).

... komberdasid keskpäevases
kuumuses - üks sinna, teine
tänna... (537). /Vrd. kes
kuhu./

... стали есть, пить допьяна... (199).
... asusid sööma, pead täis
jooma... (207). /Vrd. purju

... сейчас же деревенский
мальчонка... шел к темному
лесу и там что есть духу
бежал к острову. (226).

Мишка у дверей бил покло-
ны... (313).

Tõlkija on kasutanud sünonüüme ühe ja sama fraseologis-
mi edasiandmiseks:

Бьюсь об заклад - ты бы мог
перехитрить самого царя
Одиссея! (599).

Бьюсь о заклад на десять
ефимков, - жди шторма...
(586).

... но тот - хоть бы что -
только шмыгнул, провожая
круглыми глазами тройку.
(617).

А этот в лодке спит, -
хоть бы ему что... (139).

jooma, täis jooma./

... kohe läks külatsura ...
mustavasse metsa ning lidus
seal, niipalju kui jalad kand-
sid, saare poole. (237).
/Vrd. kõigest jõust./

Miška vehkis ukse juures
kummardusi teha... (334).
/Vrd. tegi kummardusi./

Ma vean kihla, - sa võiksid
isegi kuningas Odüsseust
tüssata! (655).

Löön kätt kümne jefimoki pea-
le, - nüüd on varsti tormi
oodata... (641).

... kuid poisil polnud sellest
ei sooja ega külma, - ainult
nuusatas kord ninaga, saates
ümarail silmil troikat. (674).

Aga see magab lootsikus, -
talle üks kama kõik... (142).

А ему хоть бы что, - без-
зубец! (378).

Aga temale on see nagu hane
selga vesi - meeletu! (407).

Originaali mõtet ja stiililist palet on aga moonutatud järgmises lauses:

Антониду этой осенью удалось
спихнуть замуж за поручика
Белкина, - худородного, но
на виду [про бывшего на
виду] у царя (был сейчас
в Ингрии). (526).

Antonida oli õnnestunud sel
sügisel mehele panna leitnant
Belkinile, - see oli küll
madalast soost, kuid tsaari
silma all (viibis praegu In-
gerimaal). (573).

Esiteks, autor on kujundanud ümber tavalise выдать за-
муж ja saavutanud nii hoopis suurema ilmekuse, tõlkija on
aga jätnud selle tähele panemata ja sel kombel täielikult
kaotanud lause pejoratiivsuse. Ometi oleks võinud siin otse-
se, sõnasõnalise tõlkimisega saavutada täpselt autori tooni:
mehele torgata või sokutada, oleks täiesti sobiv. Kõnekeele
lopsakust ei tarvitse peljata, sest kõnekeel on alati toit-
nud ilukirjandust ja tuleb tõlkelegi aina kasuks, kui tege-
mist on originaaliga, milles just see joon moodustab autori
stiili olulise komponendi.¹

Teiseks, nagu selgub kontekstist (lk.575), ei olnud
tsaar antud momendil sugugi mitte Ingerimaal. Seepärast ei
ole põhjust tõlkida на виду - silma all, õigem oleks öelda:
heas hinnas või heas kirjas.

¹ Vt. С.Петров, О пользе просторечия. -Мастерство перевода,
Сборник 1962, Москва 1963, lk. 71-73.

Kolmandaks, sõnade järjekord nõuab korrigeerimist. Lause võiks tervikuna kõlada järgmiselt:

Antonida oli õnnestunud sel sügisel
leitnant Belkinile mehele torgata, -
see oli küll madalast soost, kuid
tsaari silmis heas hinnas...

Toodud näidete põhjal võib veenduda, et fraseoloogilisi analoogiaid on "Peeter Esimese" eestinduses kasutatud sageli väga õnnestunult. Samal ajal aga tõlkevääratusi võib leida vaid üksikuid, aga need, mis siiski esinevad, on juba tõsisemat laadi kui ekvivalendi abil tõlkimises.

3. K o n t e k s t u a a l n e a s e n d u s

Mõnikord ei leidu tõlkekeeles originaalikeele fraseoloogilisele ühendile vastavat ekvivalentset ega analoogilist vastet, on olemas aga mõnevõrra erineva tähendusega sõnaühend, mida antud kontekstis saab kasutada autori mõtte edasiandmiseks. Fraseologismide tõlkimist selliste ühendite abil nimetamegi tõlkimiseks kontekstuaalse asendusega.¹

"Peeter Esimese" eestinduses on kontekstuaalset asendamist kasutatud harva, enamasti juhtudel, kui eesti keeles on küll olemas venekeelsele fraseologismile sarnane väljend, aga selle tähendus on - kui mitte täiesti, siis osaliselt - erinev. Näiteks:

¹ Lehtsalu, KK 1963, nr.9, lk.540.

Алексашка танцевал с почтенны-
ми дамами, кои за возрастом
праздно сидели у стен, -ТРУ-
дился до седьмого пота, кра-
савец. (105).

Aleksaška tantsis auväärt
daamidega, kes oma ea tõttu
istusid seina ääres, - nägi-
ilus poju - seitsme mehe eest
vaeva. (103).

Venekeelses väljendis sisaldub siin vihje tagajärjele,
eestikeelses seda aga pole.

Народ стал тише воды, ниже
травы. (69).

Rahvas jäi vait nagu vits
vees. (63).

Vene fraseologismil on juures hirmu ja ootuse, ka aland-
likkuse varjund, eestikeelne aga ei eelda hirmutunde olemas-
olu.

Он опять было наострил лап-
ти...(29).

Ta tahtis jällegi jalga lasta...
(17).

Vene fraseologism наострить лапти tähendab põgenemi-
seks, ärajooksmiseks valmistuma, seega jalga laskma ei kata
täielikult venekeelse väljendi tähendust. Mõtte edasiandmiseks
on tõlkija appi võtnud verbi tahtis.

И пойдут гыкать, гоготать за
валами проклятые иноземцы, а
за ними и свои, кому не глот-
ку драть - на колени стано-
виться, завидя столь ближнего
царям человека. (102).

Ja hakkavad õõkuma, naeru la-
gistama neetud välismaalased,
aga nende järel ka omad, kes
peaksid tsaarile nii lähedast
inimest nähes põlvili heitma,
mitte aga lõugu pruukima.
(100).

ДРАТЬ ГЛОТКУ tähendab valjusti karjuma või laulma. Eestikeelsel fraseologismil lõugu pruukima on aga pigemini palju ja ennast õigustavalt rääkimise, vastuhakkamise tähendus. Põhilist meeleolu on väga hästi edasi antud, ja see ongi siin oluline.

Монахи дали денег под большой рост...(28).

Mungad võtsid laenult suurt sintsi. (16).

Originaali püsiv sõnaühend tähistab raha laenuks andmist (protsentidega), tõlkes aga räägitakse laenatud rahalt protsentide võtmist. Autori mõtet on sellele vaatamata õigesti tabatud.

Tänapäeva eesti keele seisukohalt haruldase sõna sints¹ kasutamine aitab edasi anda "Peeter Esimese" keelele nii omast arhailisust ja rahvapärasust.

Esineb ka niisugust kontekstuaalset asendamist, mille puhul eestikeelne väljend oma kujundite poolest täiesti erineb venekeelsest. Näiteks:

Наташа - в самой попе, -
красотка. (381).

Nataša on kui küpse mari, -
iludus. (411).

Toodud fraseologismile oleks võinud leida eesti keeles ka analoogilise vaste (parimais aastais), kuid tõlkija on täiesti õigustatult valinud ekspressiivsema, poeetilisema rahvapärase võrdluse. Väike kõrvalekaldumine autori mõttest siin midagi olulist ei muuda.

¹ Vt. "tsins", F.J.Wiedemann, Ehstnisch-deutsches Wörterbuch, St.Petersburg 1869, vg.1331.

Ну и дурак же он, бодлива
мать! (560).

Noh, on ta aga lollpea, susi
teda söögu! (610).

Venekeelne väljend on lihtsalt sõimusõna, susi teda söö-
gu väljendab aga peale selle ka eemaletõukamist, lahtiütlemist kellestki.

Ах, монахи, пропасти на них
нет! (363).

Ah, mungad, ükski hammas neile
ka ei hakka! (390).

Vene keeles on siin tegemist hüüatusega, mis väljendab pahameelt kellegi vastu, nõrdimust. Eestikeelsel väljendil on aga esiplaanil konkreetne mõte: keegi ei saa neist jagu. Pahameelevarjund on juures ainult sõltuvalt kontekstist.

Москва-де лезет на рожон...
(419).

Moskva lööb astla vastu
üles... (455).

Astla vastu üles lööma ei vasta täielikult vene fraseologismi tähendusele. Лезть на рожон tähendab tükkima kuhugi, kus ootab kindel hädasoht, hukk. Eesti keeles leidub väljendeid, mis sellele sisuliselt täpsemini vastaksid kui tõlkes kasutatud ühend, näiteks: pead tulle pistma, pead silmusesse pistma, hundi kurku tükkima jt. Ent konteksti lugemisel tuleb nõustuda tõlkijaga. Kasutatud fraseologism ei muuda midagi olulist ja sobib oma julget toimekust väljendava varjundiga konteksti isegi paremini kui teised, tähenduslikult lähedased ütlused.

Не по-хорошему люб, а по любви
хорош... (194).

Kui ei passi, ega paku...
(202).

Venekeelse väljendi tähendus on: ei ole armas sellepärast, et on kaunis, vaid on kaunis sellepärast, et on armas.

Jällegi on kontekst see, mis annab tõlkijale õiguse mõtet veidi muuta.

Romaani eestindusest saab aga tuua näite ka kontekstuaalse asenduse ebaõnnestunud kasutamise kohta:

Шарах в пятидесяти раздался	Sammu viiskümmend eemal kos-
выстрел - там, где <u>на номере</u>	tis lask - seal, kus <u>seisis</u>
<u>стоял французский посол.</u>	<u>valvel</u> Prantsuse saadik.(489).
(450).	

На номере стоять on jahindusalane väljend ja tähendab metslooma varitsemist kindlal, nummerdatud kohal. Valvel seis-
ma loob aga hoopis teistsuguse kujutluse, on sõjaväeline väljend. Selline mõtte muutmine ei ole enam lubatav, sest see muudab originaaliteksti olulise kujundi ja on kontekstiga vastuolus. Siin oleks võinud tõlkida ümberütlevalt: seisis varitsemas. Sellega kaasneks ekspressiivsuse teatud nõrgenemine, aga see oleks siiski minimaalne.

Kuigi kontekstuaalne asendamine eeldab teatud eemaldumist autori mõttest, ei saa selle kasutamist pidada tõlke puuduseks, kui kõrvalekalle kontekstilises tervikus sisuliselt ega stiililiselt midagi ei muuda. Nagu nägime eespool, võib üksikjuhtudel kontekstuaalne asendus olla stiili seisukohalt eelistatumgi. Kuid tõlkija on seda tõlkimisviisi äärmiselt vähe kasutanud, see vääraks isegi ulatuslikumat rakendamist. Toodud näitedki tõendavad, et kontekstuaalse asendusega on saavutatud silmapaistvat ilmekust.

4. Ü m b e r k u j u n d a v t õ l g e

Fraseologismide loovaks ümberkujundamiseks nimetame sellist tõlkimisviisi, kui vene fraseoloogilise ühendi mõistelisti ja kujundilisi komponente on eesti keeles mõnevõrra muudetud, et lähendada väljendust tõlkekeeles olemasolevaile ühenditele.¹ Ümberkujundamise tagajärjel saame niisuguse keelelise ühendi, mis ei ole fraseologism, kuid oma koostise ja kujukuse poolest meenutab püsivat sõnaühendit. Sealjuures peab tõlkekeeles säilima aga midagi originaalikeele kujunditest. Näiteks:

То дело Голицыных, - <u>на чужом горбе хотят чести добыть</u> ... (95).	See on Golitsõnite ettevõtte, - tahavad <u>võõra naha peal au teenida</u> ... (92).
---	---

... плати, <u>они деньги в прокру</u> ... (45).	... maksa, <u>küta raha nagu põhjatusse auku</u> ... (36).
---	--

Посадский <u>был</u> еще <u>не в своем уме</u> . (49).	Agulimees <u>polnud</u> veel <u>täies taibus</u> . (41).
--	--

И жалко денег, и <u>живот разворачивает</u> . (36).	Nüüd oli kahju rahast, kuid ka <u>kõht väänles näljast</u> . (25).
---	--

Ну, это еще <u>бабка надвое</u> ... (343).	No seda <u>vanaema lora</u> ... (368).
--	--

Võiks vahest olla ka vanaeitede või naiste lora.

Ümberkujundamiseks võib nimetada sellistki fraseoloogiliste ühendite tõlkimist, kui eesti keele mitmest võimalikust ühendist on kõrvale heidetud originaalis kasutatud väljendile sõnaliselt kõige lähedasem ja valitud teine, sõnaliselt kaugen, kuid antud juhul autori stiilnivoole vastavam.

... и никакими-де мерами в мир привести его нельзя, потому что пьет допьяна... (172).

Пей до дна, твое царское величество... (93).

Бей их, бей, старичок, выбивай беса. (405).

Плакать тут надо было, все грехи свои помянув, с молитвой, сообщая, пасть царю в ноги... (203).

... ega saa teda mingisuguste abinõudega rahule sundida, sest lakub enese täis... (178).

/Vrd. joob täis./

Võta põhjani, sinu majesteetlik kõrgus... (9).

/Vrd. joo põhjani./

Vihu neid, vihu, vanamees, vihu kurat välja (438).

/Vrd. peksta või aja kurat välja./

Nutma oleks siin pidanud, kõiki oma patte meenutades ühise palvega tsaari palge ette langema... (212).

/Vrd. jalge ette langema./

Viimast lauset üksikult võttes ei saa küll väita, et tõlkes kasutatud variant oleks autori stiilile vastavam, lähemat konteksti silmas pidades aga küll.

Mõnikord osutub komponentide muutmine vajalikuks selle tõttu, et eesti keele sama koosseisuga fraseologismi tähendus ei vasta venekeelse teksti mõttele. Näiteks:

<u>Накачают</u> нам Петра <u>на шею</u> ... (135).	<u>Ajavad</u> Peetri meile <u>kaela</u> ... (137).
--	--

Франчишку Лефорта по гроб себе <u>накачаем на шею</u> ... (289).	Kuni surmatunnini <u>upitame</u> Frant- siška Leforti enesele kaela... (308).
--	--

/Vrd. kaela veeretama./

Иуда, <u>скосоротясь, сквозь</u> <u>зубы проговорил</u> в сторону... (195).	Juudas <u>lausus</u> suud virildades, <u>huuled koos</u> :... (203).
--	---

Eestikeelne väljend läbi hammaste (lausuma, ütleva jne.) eeldab harilikult, et ütleja on vihane. Vene keeles antud juhul, nagu selgub kontekstist, niisugust tähendusvarjundit ei ole, seepärast on antud tõlge õigem.

Ümberkujundamist on kasutatud ka mõningate vanasõnade ja rahvapäraste kõnekäändude tõlkimiseks, kui ekvivalentset või analoogilist vastet pole leitud. Näiteks:

С весны началось, - <u>коту</u> <u>смех, а мышам слезы</u> . (202).	Kevadel algas see, - <u>kassile</u> <u>naljaks, hiirtele nutuks</u> . (210).
--	---

<u>И-ходит, балагурит, - день</u> <u>да ночь - сутки прочь</u> . (198).	Ja - rändab, veiderdab, - <u>öö</u> <u>ja päev - ikka surma poole</u> . (206).
--	---

Järgnevas näites on tõlkija toetunud kahe fraseologismi ühendamisele:

Но, ка-анешно, у этого -	Kuid teadagi, selle mehikese
страна разоренная - <u>переби-</u>	maa on laostunud, - <u>elab peost</u>
<u>вается с хлеба на квас</u> . (264).	<u>suhu leiva ja kvassi peal</u> .
	(280).

/Vrd. peost suhu elama; vee
ja leiva peal elama/.

Нынче <u>неможен телом, но</u>	Nüüd olen ma <u>keha poolest</u>
<u>духом светел...</u> (337).	<u>kehv, enge mu vaim on selge...</u>
	(361).

Juba vene keeles on siin tegemist piibliväljendi (сильный
духом, но неможен плотью) autoripoolse ümberkujundami-
sega, tõlkes on seda veelgi kohandatud eestikeelsele konteks-
tile. Tugevat arhailisuse koloriiti lisab lausele vanemast
eesti keelest võetud sõna enge, mida on kasutatud sidesõna
aga funktsioonis.¹

Folkloorne aines sisaldub järgnevates manamissõnades:

Поди и поди, злая, лихая	Mine, mine, pisuhänd, kurima-
змея, Анна, вилокосная и при-	du Anna, maa-alune, veealune,
косная, <u>сухотная и ломотная...</u>	<u>luuvalu, kuivhäda...</u> (198).
(191).	

Tõlkija on osanud leida eesti keeles niisuguse vaste,

¹ Vrd. eesti vanema kirjakeele sõnavara kogu TRÜ eesti keele kateedris.

millel tema erinevusele vaatamata saab täheldada mõistelist seost venekeelse väljendiga (сухотная-vrd. сухой, ломотная -vrd. ломать кости).

... пади в сыру землю... ... vaju mustasse mulda...(198).
(191).

Folkloorne kinnisepiteet on tõlgitud samuti kinnisepiteediga. Rõhutatust väljendab sse-sisseütlev.

Ümberkujundavalt tõlgitakse ka vene keele seda tüüpi skemaatilisi fraseologisme, nagu валом валить, летом лететь jne. Näiteks:

Народ <u>валом валил</u> вдоль уз- кой навозной улицы. (35).	Rahvas <u>vajus murruna</u> mööda kitsast sõnnikust tänavat (24).
---	---

Ent paaril juhul ei ole ümberkujundava tõlkega suudetud fraseologismi tähendust eesti keeles edasi anda.

"В Преображенском, мол, сильный царь подрастает... А царевна, мол, только зря <u>трет</u> <u>спиной горноста́й</u> ..." (85).	"Преобра́женско́е," öeldakse, "kasvab tugev tsaar... Aga tsaaritar <u>kulutab ilmaaegu</u> <u>nirginahast mantlit</u> ." (81).
--	---

Selline tõlkimisviis jätab originaali mõtte eesti lugejale arusaamatuks. Nirginahast (täpsemini: lahitsanahast, hermeliinist) mantel oli just vene valitsejate riietuses. Nii suguse selgituse annab sõnale горноста́й ka V.Dali sõnaraamat.¹ Toodud lauses räägitakse tsaaritar Sofjast, kes kardab Peetri võimuhaaramist ja kõigest väest püüab ise võimul püsi-

¹ "Горноста́й", Владимир Даль, Толковый словарь живого великорусского языка, Том I, Москва, 1955, lk.380.

da. Fraseoloogilisel ühendil ongi siin tähendus: püüab vägisi, hoolimata kõigest, võimu oma käes hoida.

Niisiis, ümberkujundav tõlge antud kujul ei ole adekvaatne. Võiks ehk öelda nii:

Aga tsaaritar hoiab asjata nirginahast
mantlit kinni.

Mõeldav on isegi veelgi vabam tõlge:

Kas tsaaritar jõuab nirginahast
mantlit oma õlgadel hoida?

В кладовых нашли немало Panipaikadest leiti rohkesti
всякой мягкой рухляди... (633). igasugust pehmet padi-padi...
(692).

Nähtavasti on tõlkes võetud aluseks sõna РУХЛЯДЬ otse-
ne tähendus (vana koli, vana majakraam), ei ole aga arvesta-
tud sõna tähendust ühendis. Мягкая рухлядь tähendab karus-
nahad.¹ Järelikult oleks tulnud tõlkida:

Panipaikadest leiti rohkesti
igasuguseid karusnahku...

Ka kontekst ei põhjenda romaanis antud tõlget.

Mõneti ebaõnnestunud on ka allpool toodud tõlked.

Я предлагаю тебе мою жизнь. Annan oma elu su kätte. (665).
(609).

Vene keeles on tavaline väljend отдать (отдавать)
жизнь, душу jne. Autor on selle ümber kujundanud, asendades
neutraalse verbi tegusõnaga, mis annab kogu ütlusele valituid

¹ Vt. рухлый, Даль, ТС ПУ, 5. lk. II 5.

stiili värvingu. Selle aga on tõlkija kahe silma vahele jät-
nud. Parem oleks ehk öelda järgmisel viisil:

Annan oma elu su kättesse.

Куда прешь, куда, бодлива Kuhu sa trügid, kuhu sa,
мать?... (341). puskiv lehm? (366),

Kuigi eesti keele pejoratiivsete väljendite tagavara ei
ole nii rikkalik kui vene keeles, oleks siiski võinud leida
rahvapärasema väljendi. Ladusamalt kõlaks näiteks:

Kuhu, kuhu sa sarviline trügid?

Душа ушла в валенки у Ива- Ivan Artemjitši süda langes
на Артемича. (206). viltidesse. (215),

See autoripoolne ümberkujundus fraseoloogilisest ühendist
ДУША УШЛА В ПЯТКИ põhineb sellel, et Ivan Brovkinil on ro-
maani kõne all olevas lõigus tõepoolest vildid jalas. Siin
võinuks tõlkijagi kasutada samasugust ümbertegemist: süda
langes vildisäärde (vrd. saapasäärde).

Оси он сунул в горы, выс- Та pistis teljed ääsi, rapu-
пал туда куль угля, крикнул tas sinna kotitäie süsi, hüü-
младшему брату: "Ванюшка, дуй dis nooremale vennale: "Van-
бодрей. Эх, лес сечь - не жа- juša, lõõtsu vahvamalt! Eh,
леть плеч!..." (614). raiudes tamme ära säästa rammu!
(670).

Tõlkija on õigustatud originaali eeskujul tõlkekeeles
ise looma väljendeid, mis kõlaksid nagu idioomid, vanasõnad,

rahvapärased võrdlused, üldse - nagu fraseologismid. Kuid neid tuleb luua nii, et nende süntaktiline struktuur, kõla ja rütm ei oleks vastuolus tõlkekeele iseloomuga,¹ et nad võiksid muutuda tõlkekeeles püsivateks sõnaühenditeks, lähedaks üldrahvaliku keele varasalve. Nii on see ju kunagi toimunud fraseologismidega, mis on seotud piibliga, antiikmütoloogiaga ja ajalooaga.²

Käesolevalgi juhul peaks tõlkija loodud väljend rütmilis-süntaktilisest küljest meenutama vanasõna või kõnekäändu. Sellist muljet aga ei teki: gerundiivne konstruktsioon tundub liiga kunstlikuna. Selle asemel oleks tulnud kasutada pea- ja kõrvallauseid:

Kui sa raiud tamme, ära säästa rammu.

Oleks võinud isegi asendada vene vanasõna mõttelt peaaegu analoogilise eesti vanasõnaga töö tänaseks, jõud homseks.³

Ka ümberkujundavat tõlget on "Peeter Esimese" eestinduses kasutatud suhteliselt vähe, kuigi tunduvalt rohkem kontekstuaalsest asendusest.

Nii kontekstuaalset asendust kui ka ümberkujundamist kasutatakse, nagu materjal näitab, just ekspressiivsete fraseologismide tõlkimiseks. Seetõttu on küsitavused siin eelkõige stiililist laadi. Kuid üldiselt on vaadeldavas eestinduses sedagi tõlkimisviisi sobivalt rakendatud.

¹ Н.Любимов, Перевод - искусство. -Мастерство перевода, Сборник 1963, Москва 1964, lk. 248.

² Вл. Россельс, Перевод и национальное своеобразие подлинника. -Вопросы художественного перевода, Москва 1955, lk. 211-212.

³ Eesti vanasõnad, Suurest korjandusest kokku põiminud M.J.Eisen, Tartu 1929, lk.66.

5. S õ n a s õ n a l i n e t õ l g e

Kui tõlkealases kirjanduses käsitletakse fraseologismide edasiandmist, siis võib seal sageli kohata mõtet, et tõlke suurim vaenlane on sõnasõnalisus.¹ Tihti manitsetakse tõlkijaid hoiduma sõnasõnalisuse karidest, sest "... sõnasõnaliselt tõlgitud väljend - see ei ole sõnadega väljendatud mõte, vaid sõnad, mis peavad moodustama mõtte. Mõnikord nad moodustavad selle, mõnikord aga mitte, kuid kõige sagedamini kujundavad nad mõnevõrra teistsuguse või koguni hoopiski teise mõtte, kui on originaalis!"²

Ent siiski ei saa sõnasõnalisest tõlkimisest fraseologismide edasiandmisel täiesti loobuda. Mõnikord ei saa originaalikeele fraseoloogilisele ühendile leida tõlkekeeles ekvivalenti ega analoogiat, ühend on aga küllalt emotsioone pakkuv, et olla lugejaile arusaadav ja nauditav täpseski tõlkes. Sellisel juhul ongi tõlkija õigustatud autori stiili kujukuse säilitamise huvides kasutama sõnasõnalist tõlget.³

"Peeter Esimese" eestindusest leiame küllalt lauseid, kus sõnasõnaline tõlkimine ei anna küll eesti keeles üldiselt käibel olevat ühendit, loob aga siiski kujuka ütluse, mis täielikult fraseologismi aset täidab. Näiteks:

Василий Васильевич <u>повел</u>	Vassili Vassiljevits <u>juhtis</u>
печь <u>околицами</u> ... (II3).	jutu <u>keerdkäike mööda</u> ... (II2).

1 Реформатский, ИЯШ 1952, № 6, lk. 19.

2 Алексей Кундзич, Переводческая мысль и переводческое недомыслие, - Вопросы художественного перевода, Москва 1955, lk. 249.

3 Lehtsalu, KK 1963, nr. 9, lk. 540-541.

Из Москвы шли нерадостные вести, будто в Кремле стал громко разговаривать Михаил Алегуклович Черкасский ... и бояре будто клонят к нему ухо... (96).

Семь лет от Василия терпели, а теперь, вишь, Борис на шею садится... Променили кукушку на ястреба...(160).

Иван - слабоумный, больной, вей из него веревки... (37).

Но навстречу важно из двери вышел неведомый дьяк, одетый худо,... и, развернув грамоту, читал ее громко, медленно, - бил в темя каждым словом... (174).

Перестань знаться с Ивашкою Хмельницким... Быть от него роже драной... Питер... (279).

Moskvast saabusid pahad teated, nagu oleks Kremli hakanud kõva häält tõstma Mihhail Alegukovitš Tšerkasski... ja nagu oleksid bojaarid oma kõrva tema poole kallutanud... (93).

Seitse aastat kannatasime Vasili all, ja nüüd peame Borisi taluma! Vahetasime käo kulli vastu. (165).

Ivan - nõrgaaruline, haige, punu temast kas või nööri... (27).

Kuid uksest tuli tähtsalt vastu tundmatu, kehvis rõivais djakk..., ja käänanud lahti kirjarulli, luges seda kõvasti, aeglaselt, - iga sõnaga lõi lagipähe. (180).

Lõpeta kord läbikäimine Ivaška Pohmelpeaga... Tema pärast võid veel vastu vahtimist saada... Pieter... (296).

... лежала она в чем мать
родила... (622).

- Вгоняй ему ума в задние
ворота! - кричали они...
(39).

... seal lamas ta, nagu ema
oli teda sünnitanud... (679).

"Uha talle tarkust tagavära-
vast sisse!" karjusid nad...
(29).

Sõnasõnalise tõlkega on harilikult võimalik õigesti eda-
si anda ^{originaali} ~~autori~~ stiilivärvingut. Nii on eespool toodud näide-
tes täielikult säilinud rahvapärase kõnekeeles koloriit, mis
viimases näites ulatub vulgaarsuseni.

Diplomaatilist viisakust seda naeruvääristava kõrvaltoo-
niga annab edasi (nii originaalis kui ka tõlkes) järgmine
väljend:

Памбург с офицерами поехал
в Перу к некоторым европей-
ским послам спросить о здо-
ровье. (358).

Pamburg ühes ohvitseridega
sõitis Perasse mõnede euroo-
pa saadikute poole tervise
üle järele pärima. (384).

Üleva, paatosliku stiili näiteks võib olla järgmine:

Казалось, крылья Славы
раскрылись за плечами. (504).

Näis, et Kuulsuse tiivad ava-
nesid õlgade taga. (548).

Märkimist väärivad ka mitmed eesti keeles täiesti tund-
matud väljendid, mille puhul on sõnasõnaline tõlge andnud
siiski häid tulemusi, sedavõrd kui kontekst ütleb ette tähen-
duse. Näiteks:

Да на личике черти горох
молотили, так ведь личико мож-
но платком закрыть... (237).

Ja näokesel on kuradid herne-
rehte peksnud, kuid näokese

võib ju rätikuga kinni kat-
ta... (250).

See väljend on võõras eesti keeles, aga soome keelest leiame vellerismi, mis tõenäoliselt pärineb toodud venekeelse kõnekäänuga ühisest allikast: Sinä kelpaat, sanoi piro rokon-narpista.¹

Бояре так и приговорили,
хотя у многих глаза повылезли
и шубы вспотели. (259).

Bojaarid otsustasidki nõnda,
olgugi et paljudel silmad
pungi läksid ja kasukad higis-
tama hakkasid. (275).

Сердца человеческие черны
завистью. (374).

Inimsüdamed on mustad kadedu-
sest. (403).

Must süda esineb romaanis veel teiseski kohas, kus kontekst ilmselt viitab selle väljendi mittevenepärasele päritolule. Nimelt räägib türgi bei vene admiralile:

- Мы вас, московитов, жалеем, Meil on teist, moskoviitidest, вы нашего Черного моря не знаете, - во время нужды на нем сердца человеческие черны, оттого и зовется оно черным. (352).

hale meel, te ei tunne meie
Musta merd, - häda ajal läh-
vad inimsüdamed tema peal
mustaks. (378).

Eesti keeles ei kasutata harilikult seesugust väljendit, küll aga räägitakse meil, et närv on must ja südametunnistus pole puhas.² Selle alusel on ka must süda täiesti mõistetav.

¹ Kuusi, SP, lk.138.

² F.Vakk, Eesti fraseoloogia murdmaalt. - Keel ja Kirjandus 1965, nr.3, lk.178.

А что же он, чертов кум,
ворота не отворяет! (409).

No miks ta, vanapagana vader,
siis väravaid ei ava! (442).

Kuigi ka eesti keeles on kuradi sünonüümide rida küllalt rikkalik¹, ei oleks meil tavaliselt tuntud väljendid ometi nii sobivad kui romaanis kasutatud tõlge. Ilmekust tugevdab alliteratsioon, ühtlasi on säilinud rahvuslik koloriit.

Артамошка только чуть по-
бледнел и по-французски без
записки, как горохом, отсы-
пал... (395).

Artamoška kahvatas ainult pi-
sut ja võristas siis prantsu-
se keeli, nagu herneid rapu-
tades... (427).

Sõnasõnaliselt on tõlgitud ka mitmed vene keelele omased kõnetlusväljendid. Näiteks:

Сашенька, здравствуй, свет
мой, на множество лет... (319).

Sašake, ole terve, mu valgus,
kaua aastaid... (340).

Ваше миропомазанное вели-
чество, вы ли это? (281).

Teie pühitsetud kõrgus, kas
olete see tõesti teie? (298).

Mõnikord on sõnasõnaline tõlge võimalik ka kaksikväljen-
dite puhul:

Новоназначенные бояре...
глядели сквозь мутные окошеч-
ки на опустевший царский дво-
рец, где, бывало,... хаживали
они в собольих шубах, ... су-
дили-рядили о высоких делах.
(320).

Värskelt ametisse määratud
bojaarid... vahtisid läbi äh-
maste aknakeste tühjaks jäänud
tsaarilossi, kus nad kord...
uhkelt sooblinahkseis kasu-
kais liikusid..., suuri asju
arutasid - otsustasid. (342).

¹ Vt. Mägiste, ЕК 1927, nr.4, lk.66-84.

Ах, это была жизнь - не дре-
ма да скука... (308).

Ah, see oli elu - ei olnud
tukkumine ja igavus!...
(430).

Много есть способов для ум-
ного, а для дураков всегда
сума да тюрьма... (52).

Targale on palju abinõusid,
aga lollile muudkui kerjakott
ja vangikong... (45).

Viimases näites on tõlkija püüdnud anda eestikeelselegi sõnapaarile kindlat rütmi ja riimi (algriim põhisõnades).

Järgnevas näites on tegemist oma aja väljendiga, pealekaebamise vormeliga, mida kasutati tähtsate riiklike kuritegude puhul. Selle hüüdmisel vangistati kohe isik, kelle pihta hüüe oli sihitud, ja võeti uurimise alla. Peeter Esimese ajal levis kaebamine rahva seas eriti laialt ning väljend sõna ja tegu! omandas siis kohutava, saatusliku värvingu, sest sellega saadeti hukka palju süütuid inimesi. Ka kirjalikes kaebustes oli see nagu kaebaja vanne kõige püha nimel, - andis kaebusele rohkem kaalu.¹ Väljend on tõlgitud sõnasõnaliselt ja varustatud joonealuse kommentaariga:

Пусторослев, не будь ду-
рак, вскочил и крикнул: "Слово
и Дело!" (53).

Pustoroslev polnud loll, kar-
gas püsti ja hüüdis: "Sõna ja
tegu!" (45).

Ka mõningate vanasõnade ja rahvapäraste piltlike kõnekäändude puhul on sõnasõnaline tõlge andnud kujuka ütluse.

¹ С.Максимов, Крылатые слова, Москва 1955, lk.272-275.

Näiteks:

Родитель наш говаривал:

"Блин - не клин, брюхо не расколет..." (615).

...нежно щипал Анхен за щечку:

"Обещанного три года ждут..." (328).

... да скажи русским: с бог-
гом не боритесь, с богатым не
судитесь, со шведом не дери-
тесь... (514).

Фалалеев, стрелец, как по-
вели его вешать, крикнул сол-
датам: "Шуку-де вы съели, а
зубы остались..." (296).

Ну-ка, рыбка, схлебни пену,
тебе цветочки, мне пиво...
(327).

Солдаты... подхватили ружья
и стали без шевеления: фузей
перед собой, нос поднят весело,
глаза выкачены на царя - наго-
тове в огонь и на смерть.
(648).

Meie isa rääkis ikka: "Ega
käkk kiil ole, et kõhu lõh-
ki ajab..." (672).

... näpistas õrnalt Anncheni
põsekest: "Lubatut oodatakse
kolm aastat!..." (351).

... ja ütle venelastele: ärge
võidelge jumala vastu, ärge
käige kohut rikkaga, ärge
sõdige rootslasega... (559).

Strelets Falalejev, kui teda
poomisele viidi, karjus solda-
titele: "Havi sõite küll ära,
aga hambad jäid alles..."
(315).

Noh, kalake, rüüpa pealt vah-
tu; sulle õied, mulle õlu...
(350).

Soldatid ... haarasid ...
püssid kätte ja jäid liikuma-
tult seisma: musketid enese
ees, ninad lõbusalt püsti, sil-
mad tsaari poole pungis, -
valmis tulle ning surma mi-

nema. (709).

Venekeelne väljend on siin kontaminatsioon kahest fra-
seologismist: В ОГОНЬ И ВОДУ ja НЕ НА ЖИЗНЬ, а НА СМЕРТЬ.
Eesti keeles on võimalik samasugune kontaminatsioon väljendi-
test tulle ja vette (tulest ja veest läbi) ning elu ja surma
peale, seepärast on sõnasõnaline tõlge täiesti sobiv. Nii
autor kui ka tõlkija on lähendanud väljendit otsesele mõtte-
le. Ümbermõtestatus on vähenenud, kuid psühholoogiline mõju-
jõud on suurenenud.

Mõnikord on kasutatud sõnasõnalist tõlget selliselgi ju-
hul, kui venekeelsele väljendile on ka eesti keeles analoogi-
line vaste olemas. Tõlkija on lähtunud stiililistest kaalut-
lustest, sõnasõnalise tõlkega on ta lisanud väljendile värs-
kust. Näiteks:

Тут порча! Черный глаз
буравит... (194).

Siin on äratagemine! Must
silm puurib... (202).

Must silm tavalise kurja silma asemel annab väljendusele
uudsust.

.... началась мушкетная пальба, ...algas musketilaskmine,
крики, смертные вопли такие, - karjumine, säärane surmaeelne
волосы зашевелились под мур- hädakisa, et juuksed hakkasid
молками у детей боярских... liikuma bojaaripoegade mütsi-
(489). de all... (532).

Niisugune tõlge tuletab meelde tuntud kõnekäändu juuksed
tõusid püsti.

В такое ядреное воскрес-
ное утро горькой злобой ныло

Seesugul kargel püharäeva
hommikul kaebles süda kibedas

сердце. (192).

valus. (200).

У меня же душа болит...
(200).

Minul valutab ju hing...
(208).

Eesti keel tunneb väljendeid süda valutab, süda vaevab.
Nendele lähedased ja eesti keelele täiesti vastuvõetavad on
ka toodud näidetes kasutatud ühendid.

... надо бы сразу - по пись-
му Петра Алексеевича - ехать
в Воронеж. Черт попутал.
(340).

... oleks pidanud - Peeter
Aleksejevitsi kirja järgi -
kohe Voroneži sõitma. Kuid
kurat eksitas. (365).
/Vrd. kurat kiusas./

Piibellikku väljenduslaadi matkiva täpse tõlkimise näi-
teks olgu järgmine tekstilõik:

Крестьянин, где твоя соха?
Торговец, где твоя мера? Сын
боярский, где твоя честь?
(187).

Talumees, kus on sinu ader?
Kaupmees, kus sinu mõõduk?
Bojaaripoeg, kus on su au?
(194).

Ka autori poolt ümberkujundatud fraseologisme, mõne fra-
seologismi baasil loodud väljendeid on tõlgitud sõnasõnali-
selt. Seejuures on tuginetud eesti keeles olemasolevatele
fraseoloogilistele ühenditele.

... изволил не то что за-
смеяться, а ржал до слез...
(341).

... suvatses mitte üksnes
naerda, vaid hinnus pisara-
teni... (365).

/Vrd. смеялся до слез/.

/Vrd. naeris pisarateni./

Шкуру и две тебе отдадут, -
сними только с них непомер-
ные тягости... (214).

/Vrd. две шкуры драть/.

Кто-то должен есть приго-
товленный суп. Шведские, бран-
денбургские, амстердамские
купцы протягивают к нему лож-
ки. Я - дворянин, месье. Я
хочу, чтобы суп спокойно ели
вы... (446).

Annavad sulle naha või kaks-
ki, - võta neilt ainult üle-
määrased koormad... (224).

/Vrd. mitut nahka võtma/.

Keegi peab keedetud supi söö-
ma. Rootsi, Brandenburgi ja
Amsterdami kaupmehed küünita-
vad selle poole oma lusikaid.
Messieurs, mina olen aadlik.
Ma soovin, et suppi sööksite
rahulikult teie... (484).

Autor on toetunud fraseologismidele варить (есть) кашу
ja протягивать руку (к чему-нибудь). Sõnasõnaline tõlge on
andnud väljendeid, mis on seotud samasuguste püsivate sõna-
ühenditega.

Солдаты со вздохом повторяли
"Вот он тебе Орешек, - раз-
грызли". (523).

Soldatid kordasid õhates:
"Vaat sulle Pähklikene, -
katki hammustasime." (570).

Väljend kõva pähkel (крепкий орешек) ja sellest moodus-
tatud rahvapärased kõnekäänud olevatki tekkinud Pähkinälinna
(vene keeles Орешек) vallutamisest.¹

Prantsuse keele eeskujul tekkinud oma aja žargonisme on
tõlgitud sõnasõnaliselt sellisel juhul, kui vastav barbarism
on ka eesti keeles mõistetav:

¹ Эд.Вартаньян, Из жизни слов, Москва 1963, lk.139.

Сердечный друг сделал ей
амур и уплыл... (382).

Ta südamesõber tegi talle
amuuri ja sõitis minema...
(412).

Ühel juhul on sõnasõnaline tõlge andnud tõlkija poolt
kujundatud liitsõna:

Но те, безродные, растороп- Kuid need, tõusikud, osav-
ные, кто хотел перемен, кто kärmed, kes tahtsid muudatu-
заворожено тянулся к Европе, si, kes sirutusid vòlutult
чтобы крупинку хотя бы познать Euroopa poole, et saavutada
от золотой пыли, окутывающей kas vòi kübemekese sellest
закатные страны... (257).

loodjangumaid... (272).

Rahvakeel tunneb sõna õhtumaa, tõlkija on aga eelista-
nud loodjangumaad. Sellega on silmas peetud väljendusviisi
värskust.

Ent sõnasõnaline tõlge on põhjustanud ka mõningaid eba-
õnnestumisi.

Погоди, Алексашка, вернусь- Oota, Aleksaška, lähen taga-
дух из Москвы вышибу... (270). si - kihutan haisu Moskvast
välja... (286).

Fraseoloogilisele väljendile вышибить дух vastavad
eesti keeles seesugused ütlused, nagu uut ja vana tegema,
põrgut tegema jmt. Seepärast oleks sobiv järgmine tõlge:
... lähen tagasi, teen uut ja vana...

Arusaamatuks jääb sõnasõnalise tõlke puhul järgneva lau-

se mõte:

А по розыску - на нем
шапка горит... (171).

Aga juurdluse järgi põleb
müts ta peas. (176).

Vene keele sõnaraamatud seletavad seda väljendit kui kõnekäändu süüaluse kohta, kes end ise välja annab, sisse räägib.¹ Järelikult tuleks siin küll kasutada teisitiütlemist, et mõtet arusaadavalt edasi anda. Võiks vahest pakkuda sellist ütlemisviisi:

Aga juurdlusel on ta end võrku
mässinud.

Kuigi viimane ilmekuse poolest nõrgem on, annaks see mõtet täpsemalt edasi.

У нас один враг на суше
и море / pro на суше и на мо-
ре. (375).

Meil on merel ja maa peal
üksainus vaenlane. (405).

Siin oleks nagu tarvis tugevamat rõhutamist, mida võiks saavutada järgmiselt:

Vaenlane on meil üks - nii
maal kui ka merel.²

Если король делает вид,
что он - один, значит он один-
для земли и неба, черт возьми...
(392).

Kui kuningas teeb näo, et ta
on üks, siis tähendab, et ta
on üks - nii taevale kui maa-
le, kurat võtaks... (424).

Venekeelne väljend toetub traditsioonilisele sõnapaarile

1 Vt. "Шапка", Д.Н.Ушаков, Толковый словарь русского языка, том IV, Москва 1940, стр. 1318.

2 Käesolev ja ka järgmine ettepanek on vanemõpetaja A.Reitsakult.

небо и земля ja tähendab siin: igauhe jaoks, kes ta iganes
oleks. Praegune tõlge jätab mõtte ähmaseks. Et mõte oleks sel-
gem, võiks öelda: nii maa kui ka taeva asukatele või kas või
vanajumala enda palge ees.

Что зря-то болтать... Mis asjata lobiseda... Joome
Выпьем сраму досыта... На ми- häbi põhjani... Alistume armu
лость сдаемся. (494). peale. (537).

Eesti keeles oleks parem öelda: joome häbikarika põhjani.

Võõralt kõlab eesti keeles sellinegi lause:

Не твоего и не моего ума Ei ole see sinu ega minu tai-
дело. (30). bu asi. (19).

Siin võiks öelda: ei võta seda sinu ega minu mõistus
või - ei taipa seda mina ega sina.

Быстро надала ночь. (96). Öö langes ruttu. (93).

Küsitav on sellegi ühendi sobivus eesti keeles. Võiks
olla vahest nii (kontekstis):

Igiaegset igavust hõngas kuivanud sõnnikust
lõkketulede suits. Pimedus laskus maale. Lõõ-
masid jubedad tähed.

Брюхатая баба, подпоясанная Rase, niinekoorest nõõriga
лыковой веревкой, вытаскивала võõtatud naine rebis neid
их за руку в дверь: "Пропasti kättpidi uksest välja: "Et te
на вас нет, съели меня, огла- kärvaksite, ära on mu söönud,
шенные!" (173). pöörased!" (179)

Siin oleks parem: näriwad /närite/ mu kallal või söövad

/sööte/ mul silmad peast, pöörased /põrgulised/.

Venekeelse väljendi vorm on tuntav järgmises lauses:

Трудно было сделать, как Raske oli teha, nagu tema
он требовал: загореться душой... nõudis: süttida hingega.
(410). (444).

Võiks soovitada järgmisi variante:

Raske oli oma hinge sütitada, nagu tema nõudis.

Raske oli hingest süttida, nagu tema nõudis.

Старичок тебя в землю во- Vanamees peksab su maa sisse,
бьет, - ты ему поперек горла - oled talle põiki kurku läi-
воткнулся. (407). nud. (440).

Parem oleks: vaevad teda nagu kont kõris.

Не мигая, глядела на мужа, - Vaatas silmi pilgutamata me-
по горлу катился клубочек. hele, kurgus veerles kera.
(438). (476).

Loomulikumalt kõlaks: endal tomp kurgus.

Нам аз, буки, веди - вот A,b,c - vaat, millest peame
с чего надо учиться... Ты в õppimist algama... Sa torkad
глаза колешь, - дики, нищие, otse silma, - metsikud, ker-
дураки да звери... Знаю, jused, lollid ja elajad...
черт! (183). Tean, kurat! (190).

Eesti keeles oleks sobivam: sa paned ju otse naelapea
pihta.

Воевода на двух копытах Vojevood sõidab kahe kabja-
едет ... (174). ga... (180).

Parem oleks: sõidab kahe jala ratsa.

Analüüs näitab, et sõnasõnaline tõlkimine annab häid võimalusi originaali kujundilisuse edasiandmiseks, lisades keelele sageli värskust ja uudsust. Selle tõlkimisviisi oskustlikus rakendamises avaldub tõlkija Fr. Tuglase meisterlikkus ja põhjalik rahvakeele tundmine. Teisest küljest aga ähvardab selle juures oht sattuda liiga lähtekeele mõju alla. Seepärast on ka "Peeter Esimese" eestinduses sõnasõnalise tõlke puhul kõige enam konarusi, võrreldes seni vaadeldud tõlkimisviisidega.

6. Ü m b e r ü t l e v t õ l g e

Ükskõik millisest keelest ka ei tõlgitaks, ikkagi osutub paratamatuks teatud hulga fraseologismide tõlkimine ümberütlemisega, fraseologismi tähenduse seletamisega mingi vaba sõnaühendiga, kirjeldaval teel. See on sageli vajalik, isegi möödapääsmatu niisuguste väljendite korral, mis tänapäeva vene keeles ei ole enam motiveeritavad, pärinevad folkloorist või sisaldavad spetsiaalselt vene rahva materiaalses ja ühiskondlikus elus tuntud mõisteid.¹ Ometi võib sellinegi tõlkimisviis olla enam või vähem kujukas, olenevalt sellest, kui tabava seletuse tõlkija on osanud anda. Näiteks:

..... подарила мамка на
горькое счастье. (36).

... andis ema selle ta õnnetu
elu lohutuseks. (25).

... денег в приказе Большо-
го дворца кот наплакал: все
поглотила крымская война. (132).

... raha polnud Suure lossi
prikaasis nimepoolestki: kõik
neelas Krimmi sõda. (134).

¹ Vrd. Lehtsalu, KK 1963, nr.9, lk.542-543.

А этот богатый был тот самый человек, кто мучил веселого, пустил его по миру... (198).

Трудно было привыкать к новым порядкам, - чтобы мальчишка без роду-племени так разговаривал с великим послом. (343).

Цыгана научили петь Лазаря. (201).

Aga see rikas oli sama mees, kes vaevas lõbusat, saatis ta kerjakotiga maailma ... (206).

Raske oli harjuda uue korraga, - et teadmata kust pärit poisiklutt nõnda räägib suusaadikuga. (368).

Mustlane õpetati... nutulaule laulma. (210).

Fraseologism петь (тянуть) Лазаря toetub piiblilegendile rikkast mehest ja vaesest Laatsarusest, mille alusel loodud laulu laulsid harilikult pimedad. Et aga pimedate kerjuste hulgas sageli leidus teesklejaid, omandas see väljend hiljem ka vastava tähenduse: ülemäära, liialdatult kaebama oma saatuse üle, et tekitada kaastunnet ning saada annetusi.¹ Peeter Esimese ajal ei olnud tähendus muidugi veel nii üldistunud, vaid oli tõepoolest ühenduses vastava Laatsaruse-laulu laulmisega, aga vihje teesklusele oli juba olemas. Romaanis esinev Mustlane on just selline teeskleja.

Ай, легко живете, сладко
пъете... (31).

Oi, küll peab teil olema kerge
elu... (20).

Королевна из-за тридевяти
земель. (397).

Kuningatütar meretaguseilt
mailt. (429).

¹ Вартаньян, ЖС, lk. 146.

- Это хорошо, - проговорил суровый голос, - с бабой жить-добра не нажить. (361). "See on hea," lausus karm hää, "ega naistega elamisest head tule." (388).

Алексей - ему - тихо:
- Одно другому не помеха... (553). Aleksei talle - tasa: "Üks ei takista teist..." (602).

Kirjeldavalt on tulnud tõlkida ka kirikukalendri tähtpäevade ja ajatähiste nimetusi. Näiteks:

И в светлое воскресенье
дважды был бит. (337). Isegi lihavõtte esimesel pühäl sain ma kaks korda peksitud. (361).

Ждите, на красную горку
приеду невесту себе сватать... (380). Oodake, lihavõtte järel tulen endale pruuti kosima. (410).

А хотя бы и быть, - так,
чтобы на страстной седмице
приехать, а на святой - паки
назад... (508). Aga kui ka tulete, - siis nii, et viimasel paastunädalal tuled, aga ülestõusmispuhal - jälle tagasi... (552).

Venekeelset väljendit БИТЬ ЧЕЛОМ, mis esialgselt on tähendanud tõepoolest maani kummardamist kellegi ees, hiljem aga üldse alandliku palvega kellegi poole pöördumist, on tõlgitud, sõltuvalt kontekstist, mitmeti.

Скажи - Михайла, мол, бьет
челом... (36). Ütle - Mihhaila laseb tervitada... (26).

Teisal aga: laseb kummardada, kummardab maani, palub

alandlikult, kummardab.

Uue tähendusvarjundiga on sama väljend järgmises lauses:

... после шумства прибыли
бить челом друг на друга...
(417).

... pärast mürgeldust olid
tulnud teineteise peale kaeba-
ma... (451).

Ümberütleva tõlke puhul on ekspressiivsuse nõrgenemine harilikult paratamatu. See on tuntav ka järgmistes lausetes, kus originaalis on edasi antud Peeter Esimese ajale iseloomulikku välismaiste kommete sissetungimisega kaasaskäinud peenutsevat, gallitsismidest küllastatud kõneviisi:

С неохотой Роман Борисович
вылез из-за стола - делать
галант гостье... (317).

Vastumeelselt ronis Roman
Borissovitš laua tagant välja,
et tervitada viisakalt küla-
list... (339).

Пришлось делать в доме поли-
тес. (316).

Tuli siis majas kombeid
õppida. (338).

Sedasama väljendit on teisal tõlgitud: peeni kombeid
harrastama.

Mõningal juhul on aga tõlkijal õnnestunud kasutada ümberütlemist tugeva ekspressiivsuse või isegi teatud fraseoloogiaalgmete sissetoomisega. Näiteks:

А Володька, - все знают, в
прошлую войну от поляков без
памяти бегал с поля... (32).

Аga Volodka, - kõik teavad
seda, - putkas viimases sõ-
jas pohlakate eest kabuhir-
mus lahinguväljalt... (21).

Leidlikult on tõlgitud ühend сорок сороков , mida on kasutatud Moskva kirikute hulga kohta:

Отзывались колокольни, заме-	Vastasid teised tornid, loosk-
тались колокола, и все <u>сорок</u>	lesid kellad, ja kõik <u>neli-</u>
<u>сороков</u> московских забили на-	<u>kümmend korda nelikümmend</u>
бат... (60).	Moskva kirikut löid hädakel-
	la... (54).

Сорок on vene keeles varem olnud kindel arvestusühik. Loendati: esimene сорок , teine сорок jne. Moskva kirik-kond jaotati сорок 'iteks: ühe сорок 'i kirikud allusid ühe-le kõrgemale vaimulikule. Legendi järgi oli Moskvas сорок сороков kirikut (s.t. 1600). Tegelikult aga võis сорок 'isse kuuluda ka vähem kui nelikümmend kirikut ja kirikute koguarv oli ainult tuhande ümber.¹

Folkloorse kinnisepiteediga väljendite tõlkimise kohta toogem järgmise näite:

... там тебе, злой, лихой
змее, Анне, место пусто до
скончания века... (191).

... seal sulle, tigedale,
kurjale ussile Annale paras
koht, igavesest ajast igaves-
ti... (198).

Ümberütleva tõlke alla on käesolevas töös kantud ka sel-lised juhud, kus vene keele fraseologism on tõlgitud eesti keelde ühesõnaliselt. Siia kuuluvad kõigepealt mõned neutraal-sed kindlakskujunenud ütlused, mille tõlkimine ei eelda vali-kut enam või vähem ekspressiivsete väljendite vahel, vaid ai-

¹ Vt. "сорок", Даль, ТС IV, lk.275.

nult konteksti silmaspidamist. Näiteks:

Мы можем идти на риск...
(179).

Võime riskida... (186).

... а он - Петр Алексеев,
подшкипер переяславского
флота, так и поведет се-
бя... (211).

... aga tema - Peeter Alek-
sejev, Perejaslavskoje lae-
vastiku allkipper, käitubki
nõnda... (220).

Mõnikord võime märkida, et eesti keeles on küll olemas vastav püsiv sõnaühend, aga just konteksti jälgimine on sundinud tõlkijat otsustama üksiksõna kasuks. Näiteks:

Петр отчертил ногтем места,
где стоять войскам: Гордону
посреди - шагах в пятистах от
крепости, Лефорту - по левую
руку, Головину - по правую.
(244).

Peeter märkis küünega kohad,
kus peavad sõjaväed asetsema:
Gordon keskel - sammu viis-
sada kindlusest, Lefort -
vasakul, Golovin - paremal
pool (258).

Они медведя не боялись, ло-
ся один на один брали...
(404).

Karu nad ei kartnud, põdra
vastu läksid üksi... (437).

Paljudel juhtudel on aga tegemist ekspressiivse fraseo-
logismiga, mille puhul ka tõlkimiseks valitud sõna peab olema
küllalt kujukas. Näiteks:

У косячатого окошечка
... стояли Хованский и Иван
Михайлович Милославский, ца-
ревнин дядя, ... весь налитой

Põikakna juures... seisis
Hovanski ja Ivan Mihhailo-
vitš Miloslavski, tsaaritari
onu, ... üleni verekas heast

КРОВЬЮ ОТ СЫТНОСТИ И ВОЛНЕНИЯ. söömast ning ärevusest.(48).
(56).

И ТЫ КРИВИШЬ ДУШОЙ, гет-
ман... (98).

Ja sinagi vigurdad, hetman...
(95).

Согреши, ДУШОЙ ПОКРИВИ...
(338).

Tee pattu, võltsi... (362).

Спина, руки, затылок ХОДУ-
НОМ ХОДИЛИ у него... (172).

Ta selg, käed, kukal võbise-
sid... (178).

Одного из них проводжала
до плахи жена с детьми, - они
ИЗДАВАЛИ пронзительные ВОПЛИ.
(300).

Üht neist saatis tapapingini
ta naine lastega, - nad hala-
sid läbilõikavalt. (319).

Глядите, как он МОРДУ НА-
ДУЛ в окошке... (517).

Vaadake, kuidas ta põrnitseb
aknal... (562).

Mitte alati ei ole aga suudetud ekspressiivsust küllal-
daselt säilitada. Näiteks:

КЛЕВАЛИ НОСОМ часовые,
(248).

Tukkusid tunnimhed. (262).

"Вот и с плеч долой", -
пробасил, тронул рысью. (461).

"Seegi on õiendatud," põris-
tas bassihäälega, laskis
traavi. (501).

Видел тут же слона, кото-
рый... ДЕЛАЛ СИМПАТИЮ с соба-
кою... (280).

Siinsamas nägin elevanti,
kes ... sõbrustas koeraga...
(297).

Солдаты, хотя и оробели ДО
ЦЫГАНСКОГО ПОТА, но проворно -

Soldatid kohkusid küll pööra-
selt, kuid haarasid ometi sil-

не успеть моргнуть - подхва-
тили ружья и стали без шеве-
ления... (648).

... понимал, что уступит,
хотя только о двух головах
какой-нибудь сумасшедший мог
решиться без надежных спутни-
ков ехать лесами от Вязьмы
до Смоленска. (397).

Viimases lauses oleks olnud võimalik ekspressiivsemalt
tõlkida, kasutades sõna püsti_hull.

Sagedasti on fraseologism asendatud eesti keeles liit-
sõnaga. Ekspressiivsuse seisukohast võivad liitsõnad olla nii-
sama ilmekad kui fraseologismid, sest nemadki on ju sageli
kujunenud übermõtestatud tähendusega sõnadest. Paljud liit-
sõnad ongi saadud fraseologismidest.

Toogem näiteid liitsõnalise tõlke kasutamise kohta:

Принесло ясна сокола!
(293).

Nüüd siis tuleb kotkarojuke!
(312).

... он лежал на полу и сто-
нал, надрывая душу. (44).

... ta lamas põrandal ja oi-
gas südanlõhestavalt. (35).

Евдокия обернулась, нарие
глаза - полны слез. (190).

Jevdokia pöördus, sõstrasil-
mad täis pisaraid. (197).

А что могли присоветовать
свои, русские? - ну, соколи-

Mida aga võisid soovitada omad,
venelased? - Noh, kullijahti

ную охоту или слепых мужиков - või pimedate meeste laulu-
тянуть Лазаря... (178). joru... (184).

... а их - тьма темь: своль- ... aga neid on musttuhat:
ко мыслей - столько бесов... kuipalju mõtteid, niipalju
(403). kuradeid... (436).

Этой жердью, ай, по горбу Pole selle roikaga sulle veel
тебя не возил, страданный сын. küüru mööda antud, hädavares.
(193). (200).

Ни заборов, ни частоколов, Ei plankusid, ei tarasid -
- что за диво! (265). imeväärt! (281).

Eesti keele liitsõna võib mõisteliselt asendada mõnikord
tervet konstruktsiooni, mille koostisosaks on fraseologism.
Näiteks:

... больше всякие обстоя- ... enamasti igasugused kerged
тельные люди: авантюристы, ин- inimesed: seiklejad, maali-
дейцы, умеющие отводить гла- kunstnikud, muusikud, hindud-
за...(527). - silmamoonutajad... (574).

(Silmamoonutajad = умеющие отводить глаза)

Sageli on liitsõnaga tõlgitav fraseologism nimisõna ja
omadussõna ühend, mis mõnikord algselt võib olla terminoloogi-
lise iseloomuga. Näiteks:

Сквозь раздавшихся бояр и Kõrvale tõmbunud bojaaride
дворян двинулся крестный ход. ja aadlike vahelt liikus ris-
(141). tikäik. (144).

Суконной сотни купцы везли
красный товар... (33).

Kalevigildi mehed vedasid
riidekaupa... (22).

... подзорная труба выле-
тела из рук Петра. (247).

... pikksilm lendas Peetri
käest. (261).

Sellised terminoloogiast pärinevad ühendid kuuluvad hari-
likult küll neutraalsesse fraseoloogiasse, ent käesoleval ju-
hul on lugu teine, kuivõrd on tegemist juba arhaismideks muu-
tunud väljenditega. Selleltki seisukohalt on siin tõlge ori-
ginaalile vastav (välja arvatud riidekaupa, millel eesti kee-
les mingit vanema keele varjundit ei ole).

Ekspressiivsete fraseologismide kõrval on samal kombel
tõlgitud ka paljusid ekspressiivsusetä püsivaid sõnaühendeid.
Näiteks:

Надоело, в самом деле.
(340).

Tõepoolest, ära tüütas juba.
(365).

Проходя мимо его дома,
многозначительно подмигивали
друг другу... (177).

Tema majast möödumisel pilgu-
tasid üksteisele paljutähen-
davalt silma... (183).

Üksikjuhtudel on aga tõlkes tarbetult kasutatud ümber-
ütlemist. See on siiski selline tõlkimisviis, mille poole tu-
leks pöörduda vaid siis, kui ükski teine moodus pole rakenda-
tav; käib ju kirjeldava tõlkega alati kaasas kujundilisuse
nõrgenemine. Ent kujundil on ilukirjanduslikus teoses ääre-
tult suur tähtsus, sest sõna ei kajasta seal ideed vahetult,
vaid kunstilise kujundi kaudu. Kujund on sisuline komponent

keele suhtes ja vormiline komponent ideelise sisu suhtes, sest idee väljendub kujundilises vormis.¹ Seepärast tulebki ilukirjandusliku teose tõlkimisel suurima tähelepanuga suhtuda autori kujundeisse. "Kujundilisel sõnal on ainuüksi temale omane väljendusjõud: "palja" mõtte edasiandmine, kas või kommentaaridegagi, ei tekita enam seda muljet, mida kunstnik saavutab kujundilise sõnaga; kujundi jõudu ei asenda miski."²

Käesolevas eestinduses oleks võinud ümberütlemist vältida järgnevatel juhtudel:

Семь лет от Василия тер-
пели, а теперь, вишь, Борис
на шею садится... (I60).

Seitse aastat kannatasime
Vassili all, ja nüüd peame
Borisi taluma! (165).

Siin võiks originaali ekspressiivsust suuremal määral säilitada kas või selliselt:

Seitse aastat kannatasime Vassili all,
ja nüüd /, ennäe,/ ronib Boriss kukile.

А что, Петр Палыч, ты с
Фельдмаршалом пуд соли съел,
стоящий он человек? (655).

Aga kuidas on, Pjotr Palõts,
sina oled feldmarssaliga
kaua koos olnud, - ons ta
midagi väärt mees? (716).

Siin oleks võinud kasutada ekvivalenti, mis just vene laenuna on ka eesti keeles nähtavasti juba ammu tuttavaks saanud³:

1 Martin Neithal, Kirjaniku individuaalsest stiilist.- Looming 1964, nr.2, lk.298.

2 Виль Ганиев, Образность как элемент точности. - Мастерство перевода, Сборник 1963, Москва 1964, lk.64.

3 Vrd.M.J.Eisen, Meie vanahõbe, Sarjatais Eesti rahva endist tarkust, kõnekäänusid ja ütlushi, Tartus, lk.23.

Aga kuidas on, Pjotr Palôts, sina
oled feldmarssaliga koos puuda soola
ära söönud, - ons ta midagi väärt mees?

Ka väljendile мертвецки пьяный oleks võinud leida pa-
rema vaste, kuigi sama tõlkimisviisi piires:

... князь Борис Алексеевич Го-	... vürst Boris Aleksejevits
лицын... стоял обедню в Успен-	Golitsõn võttis <u>põhjalikult</u>
ском соборе - <u>мертвецки пьяный</u>	<u>joobnud olekus</u> Sofja enese
на глазах у Софьи... (109).	silma all hommikusest jumala-
	teenistusest osa... (108).

Võiks soovitada järgmist ütlemissviisi:

... vürst Boriss Aleksejevits Golitsõn...
viibis purujoobnuna Sofja enese silma all
hommikusel jumalateenistusel...

Голландские коровы <u>все до</u>	Hollandi lehmad on <u>kõik</u> poe-
<u>одной</u> отелились телушками...	ginud... (679).
(619).	

Siin ei ole põhjust mööda minna eesti keele analoogili-
sest väljendist kõik viimseni.

Nagu selgub kontekstist, ei ole õige tõlkida väljendit
скотные дворы - karjaaiad või karjatarad.

Нагорожено всякого строения	Oue oli kuhjatud palju ehitisi:
на дворе было много - <u>скотные</u>	<u>karjaaiad</u> /pro <u>karjalau-</u>
<u>дворы</u> , погреба, избы, кузня.	<u>dad</u> /, keldrid, elumajad, se-
(30 - 31).	pikoda. (19).

Здесь стояли: небольшой

Siin seisis: väike ... maja....

дом, ... скотные дворы, кры-
тые черепицей, рига, амбары.
(368).

tellistega kaetud karjatarad
/pro karjalaudad/, rehi, ai-
dad. (397).

Üksikjuhtudel on ümberütlemine läinud nii kaugele, et on üldse loobutud fraseologismi sõnalisest edasiandmisest sel põhjusel, et eesti keeles vastavat piltlikku ühendit ei ole ega ole ka võimalik moodustada, kirjeldav tõlge tuleks aga väga pikk ja kohmakas. Välja jätmine on õigustatud, kui ümbritsev kontekst sisaldab endas kas või fraseologismi ligikaudsegi mõtte. Ent "Peeter Esimese" eestinduses on sellistel puhkudel fraseologismi mõte hoopis kaotsi läinud. Näiteks:

Но уже налетели всею лавой
драгуны и, не задерживаясь,
продолжали скакать... (476).

Kuid juba sööstsid peale tra-
gunid ja jätkasid peatumata
kihutamist... (517).

Vahelejätmine pole õigustatud. Fraseologismi mõtet oleks saanud edasi anda järgmiselt:

Kuid juba tormasid tragunid nagu maruhoog
peale ja jätkasid peatumata kihutamist...

Шуты, притворяясь более дру- Narrid, kes teesklesid teis-
гих пьяными, прыгали в чехарду, test rohkem purjus olevat,
задевали бычьими пузырями с riivasid külaliste päid härja-
сухим горохом по головам го- põitega, milles oli kuivi her-
стей. (181). neid. (188).

Прыгать в чехарду tähistab harkisjalu teistest, kummar-
gil seisvaist mängukaaslastest ülehüppamist. Eesti keel tunneb

niisuguses tähenduses sõna kuklemine¹, aga see on vähe tuntud, nähtavasti kohaliku iseloomuga. Siin oleks tulnud tõlkida kirjeldavalt:

Narrid, kes üksteisest harkisjalu ülehüppamisega püüdsid näidata, et nad teistest rohkem purjus on, riivasid külaliste päid härjapõitega, milles oli kuivi herneid.

Tõlkes on välja jäetud ka järgmise lause fraseologism:

... оттуда беспокойно тянуло ... sealt kandus pehkimise ja
прелью и медом, смутно курил- mee lõhna, tõusis ähmaselt
ся не то дымок, не то варил suitsuvina ja kostis selgesti
пиво заяц, и явственно доно- inimhääli... (708).
сился голос... (647).

Варил пиво заяц on väljend, mida käesoleva töö kirjutaja on kuulnud varem rahvakeelest, mille täpset tähendust ei läinud aga korda kindlaks teha. Võib arvata, et see ebaharilik, nähtavasti tänapäeval vähe kasutatav ütlus tähistab mingisugust loodusnähtust - kas udu tõusmist või põuavina hõljumist. Tõenäolisem on viimane, sest tekstis on juttu lämmatavast õhust. Paistab, et samasuguse probleemi ees on olnud ka tõlkija ja seepärast on jäänudki väljend tõlkimata.

Niisiis näeme, et ümberütleva ehk kirjeldava tõlkega kaasneb paratamatult ekspressiivsuse nõrgenemine. Tõlkija ülesandeks on otsida võimalikult tabavamaid väljendusvahendeid, et stiililine vahe originaali ja tõlke vahel oleks minimaalne.

¹ Vt. "mängud", Andrus Saareste, Eesti keele mõisteline sõnaraamat II, Stockholm 1958, vg. 1045.

Analüüsitavas tõlkes on enamasti suudetud ümberütlemise puhul ilmekalt väljenduda, tänu sobivale sõnavalikule. Ilmekust aitab tugevdada liitsõnadega (näiteks hädavares, sõstrasilmad jne.) tõlkimine. Ent üksikutel eespool toodud juhtudel oleks siiski saanud ümberütlemist vältida.

II. FRASEOLOGISMIDE KASUTAMINE TÖLKES VENE KEELE VABADE SÕNAÜHENDITE VÕI ÜKSIKSONADE ASEMELE

Ilukirjanduse tõlkimise juures tavaliselt ikkagi kaob midagi originaali ilmekusest. Seepärast peab iga ilukirjanduse tõlkija nii või teisiti kasutama ka nn. kompenseerimise meetodit, sest vastasel korral jääks tõlge hoopiski vaesemaks originaalist. Autori väljenduslaadi ilmekuse säilitamiseks tuleb sageli originaali kui tervikut silmas pidades kasutada ekspressiivsemaid väljendeid sootuks mujal, kui seda on teinud autor. "Võib-olla sellel pinnal ilmnebki tõlkija meisterlikkus kõige rohkem, sest just siin varitseb teda "omaloomingu", stiilist väljalangemise ja originaali rütmi rikkumise oht."¹

"Peeter Esimese" eestinduses aitab ümberütlevast tõlkest ja muudestki asjaoludest tulenevat kujundilisuse nõrgenemist kompenseerida fraseologismide ulatuslik kasutamine seal, kus vene keeles fraseoloogilist ühendit ei olegi. Seda võtet on kasutatud nii vene keele vabade sõnaühendite kui ka üksiksõnade tõlkimisel.

1. F r a s e o l o g i s m i d v a b a d e s õ n a ü h e n d i t e a s e m e l

Väiksema osa käesolevas peatükis käsitletavaist juhtudest moodustavad fraseologismid, mida on kasutatud mõningate vene

¹ O.Samma, Üht-teist tõlkimisest ja tõlkijatest.- KK 1962, nr.7, lk.391-392.

keele vabade sõnaühendite tõlkimisel. Need on sageli neutraalsed sõnaühendid, mis teksti stiilivärvingut ei muuda. Mõnikord ei saa nendes sisalduvat mõtet üldse väljendada teisiti kui kindlaks kujunenud sõnaühendiga. Näiteks:

До полутораста солдат и
стрельцов, два полковника и
подполковник были убиты и по-
ранены. (254).

Kuni poolsada soldatit ja stre-
letsi, kaks polkovnikut ning
üks alampolkovnik said surma
ja haavata. (269).

Всю последующую неделю до
прибытия посольства Петр про-
вел за городом, стреляя из пу-
шек по мишеням. (268).

Kogu järgneva nädala kuni saat-
konna saabumiseni veetis Peeter
linna taga, lastes kahureist
märki. (284).

Брели, переругиваясь, нищие,
калеки, юродивые - спозаранок
занимать места на папертях.
(46).

Vastastikku sõimeldes venisid
kerjused, vigased, lollikesed
- et juba varakult sisse võtta
kohad kirikutreppidel. (38).

Kuid võib tuua ka näiteid, kus eredama kujundilisuse tõt-
tu ühend mõnevõrra eemaldub neutraalsest stiilist, omandab
kas või nõrkagi ekspressiivsust.

... видел много всякого за
долгую жизнь, не раз был близ
смерти. (62).

... oli näinud palju oma pika
elu jooksul, enam kui üks kord
olnud surmasuus. (55).

Кузьма Жемов пристал к Овдо-
кимовой шайке. (201).

Kuzma Zemov lõi Ovdokimi kampa.
(210).

Давно ли я тебя цифири-то
учил... (241).

Ammuks see oli, kui ma sulle
numbreid õpetasin... (254).

Легко стало боярам. (115).

Bojaaride süda läks kergeks.
(114).

Нам то в великую досаду...
(276).

Sellest on meel meil kibe...
(293).

Внезапно Петр вырвал у ко-
нюха кнут и бешено застегал
по свиньям. Завизжав, они по-
несли карету... (90).

Äkki haaras Peeter tallipoi-
silt piitsa ja hakkas metsiku
jõuga sigu nüpeldama. Need
panid vingudes minema... (87).

Järgnevas näites on tabavalt kasutatud fraseoloogilist
võrdlust vene keele lihtsa võrdluse asemel:

Спросонок люди метались
как очумелые. (248).

Uneuimas inimesed rabelesid
nagu meelest ära. (263).

Nagu sedeldatud materjalist ja toodud näidetestki selgub,
on siin sagedased verbaalsed ühendid, kuid ka lausekujulised
(formaalselt subjekt + predikaat) fraseologismid. Siinjuures
võib eesti keeles kasutatud püsiva sõnaühendi struktuur olla
täiesti erinev venekeelse ühendi struktuurist (vt. viimaseid
näiteid, samuti: БЫЛИ УБИТЫ - said surma).

Paaril juhul on tõlkija kasutanud fraseologisme, mis si-
suliselt ei vasta vene keeles kasutatud väljendeile, aga siis-
ki ei kahjusta see tõlget. Esimeses näites on oluline kogu
terviku funktsiooni ning algteksti riimi ja rütmi edasiandmi-

ne, mitte aga üksikväljendi sisu:

- Вот пироги подовые, медо-
вые, полденьги пара, прямо с
жара, - звонко кричал Алек-
сашка... (50).

"Ahjupirukad, süües keele
järele sirutad, pooltenga
paar - asi on klaar!" kisen-
das Aleksaška heleda hääle-
ga... (42).

Teisel juhul õigustab kontekst tõlkijat, sest venekeelse
väljendi otsene sisu on tuhmunud: kõneleja ei mõtle sõnaga
к ЭТИМ midagi konkreetset.

Пойдем так, - опять к ЭТИМ¹ Лäki jälle oma teed. (438).
(405).

Üldiselt on vabade sõnaühendite tõlkimisel fraseologisme
kasutatud siiski harva. Toodud näidete hulgas on ka niisugu-
seid, mille puhul eesti keeles ei olegi võimalik antud mõis-
tet teisiti väljendada kui vastava püsiva sõnaühendiga (näi-
teks märki laskma). Niisugusel korral ei saa kõnelda ekspres-
siivsuse kao kompenseerimisest, vaid ainult kahe keele erine-
vustest. Enamasti on aga tõlkes kasutatud fraseologism eks-
pressiivsuse tugevdajaks (näiteks oli olnud surmasuus, panid
minema).

¹ к ЭТИМ - vulgarism ortoepias; p.o. к ЭТИМ.

2. Fraseoloogismid üksik- sõnade asemel

Hoopiski laialdasemad võimalused on fraseoloogia tõlkesse sissetoomiseks vene keele üksiksõnaliste väljendite puhul.

Eriti sagedane on vene keele verbide tõlkimine fraseoloogilise ühendiga. Seda soodustab asjaolu, et eesti keelel on kalduvus eri tähendusvarjundite ning samuti erinevate stiilivärvingute edasiandmiseks moodustada verbi ja nimisõna, verbi, nimisõna ja määrsõna ning keerukamaidki ühendeid, kuna vene keeles varjundavad tegusõnu tähenduslikult ja stiililiselt harilikult prefiksid ja sufiksid.

Siingi leidub nii neutraalseid kui ka ekspressiivseid fraseologisme. Toome näiteid esimeste kohta.

... народ расступился, глядя ... rahvas andis teed, vaadeldes neid hirmunult. (52).

- Я уж срамил, лаял, не слушают, - тихо ответил Лев Кириллович. (330).

"Ma juba häbistasin neid, sõimasin, ei kuula sõna," vastas Lev Kirillovitš tasa. (353).

Василий Васильевич в эти часы отдыхал в шатре, сняв платье, разувшись, лежа на коврах, читал по-латыни Плутарха. (97).

Vassili Vassiljevits puhkas neil tundidel telgis, - lamas vaipadel, rõivad seljast võetud, jalad lahti, luges ladinakeelset Plutarchost. (94).

Кожаный возок его, - шестер- Tema nahkne kummsaan, kuus
ней - пролетел через Москву... hobust ees, lendas läbi kogu
(326). Moskva... (349).

Кое-кто не приехал... Mõni üksik ei saabunud...
(331). (354).

Люди какие все здоровые, Missugused tugevad mehed kõik,
на башне-то их увидишь - ужас- - kui neid tornis näed, tuleb
нешься... (588). hirm peale... (642).

Kuigi toodud näidete hulgas leidub morfoloogilis-süntak-
tiliselt erinevat tüüpi väljendeid, on siiski tugevas ülekaa-
lus verbaalsed fraseologismid. Viimaste hulgas esineb ka infi-
nitiivseid ühendeid. Näiteks:

Тоже - не дешево обошлась... Ja ega temagi vähe maksma
(569). läinud... (620).

Неожиданно Лефорт... на- Ootamatult andis Lefort...
меннул Петру, что хорошо бы Peetrile mõista, et oleks
прогуляться в Архангельск... hea teha lõbusõit Arhangels-
(208). kisse... (218).

А сил имелось только-толь- Aga jõudu leidis hädavaevalt
ко, чтобы справиться с одной niipalju, et hakkama saada
крепостцой... (260). üheainsa kindlusekesega...
(275).

Stiili seisukohalt on tänuväärne just ekspressiivsete
fraseologismide tõlkesse toomine.

Eesti keeles ei saa alati kindlat piiri tõmmata fraseologismi ja ühendverbi vahele. Üldiselt ei ole põhjust kanda ühendverbe fraseoloogiasse, sest verbi ja abimäärsõna lahukirjutamine on nende puhul puhtortograafiline seik ning ei saa täheldada ka erilist tähenduse ümbermõtestamist (näit. alla kirjutama, ära jooksuma, välja andma jne.). Olukord muutub aga, kui sellise tegusõna ja abimäärsõna ühendi komponendid on tugevasti ümber mõtestatud ja kogu sõnaühendi tähendus on kaugel tema komponentide tähenduste summast. Sellisel juhul on ühendtegu sõnal juba ilmseid fraseologismi tundemärke, ta asub otsekui kahe erineva iseloomuga leksikaalsete üksuste rühma piirimail. Tugeva ekspressiivsuse, ümbermõtestatuse, piltlikkuse tõttu võime pidada neid fraseologismideks, kuigi nad oma struktuuri ja grammatilise ning ortograafilise vormistatuse alusel ei lakka olemast ka ühendverbid.

Kui tavaliste ühendverbide puhul ekvivalentsus mingi lihtverbiga harilikult ei ole võimalik, siis fraseoloogilisi ühendverbe saab enamasti asendada mingi lihtverbi või tavalise ühendverbiga, kusjuures sellise asendamisega käib kaasas stiililine neutraliseerumine.

Toomegi näiteid selliste fraseoloogiliste ühendverbide kasutamise kohta originaali verbi asendamiseks.

... хорошие вещи лежат от- крыто. Дурак <u>не унесет</u> . (265).	... head asjad seisavad lahti- selt. Ainult loll <u>ei vehi</u> <u>sisse</u> . (281).
--	---

... многие роженцы <u>рожают</u>	... paljud sünnitajad <u>saavad</u>
----------------------------------	-------------------------------------

В хлеву... (455).

maha laudas... (495).

Ei ole kahtlust, et sisse vehkima ja maha saama loovad elavama kujundi kui näiteks samatähenduslikud ära varastama ja sünnitama. Viimases näites lisab väljend saavad maha peale muu ka teatud arhailisust.

Selliste verbaalsete fraseologismide puhul, milles abimäärsõna asemel on mingi nimisõna, välistub ühendverbiks pidamise võimalus (kui nimisõna ei ole adverbistunud, nagu näiteks ühendis aru saama). Fraseologismi sissetoomine on siingi ekspressiivsuse teenistuses. Näiteks:

... брось баловство, ОДУ-
майся, иди в баню, иди в храм
божий... (102).

... jäta vallatus, paranda
meelt, mine sauna, mine jumalakotta (100).

/Vrd. paranda ennast või
mõttele järele./

Смотри - помалкивай, Иван... Ваата, et sa suu pead, Ivan...
(134). (136).

/Vrd. vaikid või vait oled./

Тогда Софья велела объявить: Siis käskis Sofja kuulutada:
"Кто осмелится идти к Троице, - "Kes võtab julgust Troitsesse
тому рубить голову". (155). minna, - sellel pea maha."
(159).

/Vrd. julgeb./

В Северном море хозяинича-
ли шведы... (228).

Põhjamerel mängisid rootslased peremeest... (240).

/Vrd. peremehetsesid./

Черт, что-ли, нашептывал
царю мутить народ... (415).

Kas kurat õige sosistas
tsaarile kõrva, et rahva mee-
li segada... (450).

/Vrd. rahvast segadusse
ajada./

Тут и без войны к ноябрю
месяцу ляжет половина народу.
(469).

Siin heidavad pooled inimesed
ilma sõjatagi talvekuuks
hinge. (509).

/Vrd. surevad./

Mõnikord on verbi laiendaval substantiivil omakorda laiend-
atribuut. Näiteks:

Опять заскулишь, услышу, -
остерегись... (470).

Kui jälle vinguma hakkad ja
ma kuulen, - hoia oma nahk...
(511).

Некоторые люди... ходят
между купцами и дают нюхать
табак, кому стгоряча надобно, -
и тем кормятся... (281).

Mõned inimesed... käivad kaup-
meeste keskel ringi ja lasevad
nuusktubakat nuusutada, kellel
väga ruttu vaja, - ning toi-
davad oma pead sellega...
(298).

Väljend oma pead toitma kuulub eesti keeles arhaismide
hulka ja on "Peeter Esimese" tõlkes juba ainuüksi sellepärast
omal kohal.

Чай кто пьет - отчается...
(309).

Kes joob teed - ei leia õiget
teed... (330).

Siin on tõlkija suutnud edasi anda ka originaalitekstis peituvat kõlalist kordamist.

Verbi laiendiks võib olla ka nimisõna koos kaassõnaga.

Näiteks:

Жрать нечего стало...
(40).

Ei ole midagi hamba alla pan-
na. (30).

Побить бы надоего, конечно... (370).

Oleks pidanud muidugi naha
peale andma... (510).

Припер старика... (580).

Surusin vanamehe vastu seina...
(577).

Verbi primaarseks laiendiks võib olla ka adverb. Näiteks:

Овсей Рзов схватился за
саблю, звякнул ею, оскалил-
ся... (45).

Ovsei Rzov haaras mõõgast kin-
ni, kõlistas seda, ajas ham-
bad irvi... (37).

Опоздал, милый, - лен-то
мы еще утречком в том месте
перехватили. (379).

Hiljaks oled jäänud, kullake,
- tollele linale seal panime
meie juba hommikul käpa peale.
(409).

Алексашка отдыхивался,
сидя на запятках... (71).

Istudes tagapukil tõmbas Alek-
saška hinge tagasi... (66).

Adverbi asemel on mõnikord ka adjektiiv või substantiiv,
nii et ühendi struktuur on: verb + substantiiv + adjektiiv
või verb + substantiiv + substantiiv. Näiteks:

И только войдя к ним наверх в горницу и приказав запереть двери, Наталья высказалась... (547).

Не знаю, как бога благодарить, - образумился государь-то наш, такой истинный, такой чинный стал... (157).

... государевы гости - крупные московские купцы, скупавшие товар в казну, прознали про два корабля и несуразно дорожились... (180).

Veelgi keerukamate verbaalsete fraseologismide kohta võime tuua järgmise näite:

... в Москве затаскают по судам, разденут... (332).

Ja alles nende juurde üles kambrisse jõudnud ning käskinud ukse sulgeda, rääkis Natalja suu puhtaks... (595).

Ei tea, kuidas jumalat tänada, - valitseja võttis meele pähe, muutus nii tõsiseks, nii korralikuks... (162).

... suured Moskva kaupmehed, valitsuse esindajad, kes ostsid kroonule kaupa, said haisu ninna kahest laevast ja muutusid meeletult kalliks... (186).

Sageli moodustuvad fraseologismid just olema-verbi ühenda:

Я подумал: "Пропал музыкальный ящик". (87).

Mina mõtlesin: "Nüüd on mängutoos mokas." (83).

Боярин, что хочешь делай, кони зарезались... (618).

Härra, tee mis tahad, hobused on omadega läbi... (674).

Ekspressiivsuse allikaks võivad eesti keeles olla veel infinitiivsed ühendid. Näiteks:

Прочь отсюда, псы, холопы... Käige siit minema, penid, (64). holopid... (57).

... странно улыбаясь ма-
леньким ртом, кивнул: "Ладно,
валяйте..." (274).

... nokutas, naeratades veid-
ralt oma väikese suuga: "Hü-
va, las käia..." (291).

Sagedased on ma-infinitiivi ühendid mingi tegevuse algust tähistava verbiga:

... зазеленели лозники по
берегам рек и озер. (86).

... pajud jõgede ja järvede
kaldail lõid haljendama. (93).

Все за столом грохнули,
хватаясь за бока от смеха.
(237).

Kõik laua taga prahvatasid
naerma, haarasid külgedest
kinni. (251).

Закрутился в Москве по прия-
телям, и пошло. (340).

Pistis Moskvas sõpru mööda
ringi laskma - ja siis läks.
(365).

Onomatopoeetiliste ja deskriptiivsete verbidega moodus-
tab tugeva ekspressiivsusega fraseologisme da-infinitiiv.
Näiteks:

... напятил парик и ухмыль-
нулся в зеркало. (90).

... tõmbas paruka pähe ja
mühkas peeglisse naerda. (86).

Сонька-то опять в пятницу

Sonka vihtus reedel jälle

рыбу трескала, греха не боит-
ся... (107).

kala süüa, ei ta karda pattu.
(105).

Sisuliselt sama tüüpi ühendi grammatiline struktuur võib aga olla ka veidi teistsugune: põhitegevust väljendav nimi-sõna + deskriptiivne või onomatopoeetiline verb.

И пойдут рыкать, роготать
за валами проклятые инозем-
цы ... (102).

Ja hakkavad õõkuma, naeru la-
gistama neetud välismaalased...
(100).

Mõnikord on vene keele verb tõlgitud ühendiga, mis tervikuna ei moodusta fraseologismi, mille koosseisu aga kuulub mingi fraseoloogiline sõnaühend. Näiteks:

Еще только светало, а Петр
уже выскочил с лавки, где спал
на кошме под тулупчиком.
(89).

Hakkas alles valgeks lööma,
aga Peeter hüppas juba vildi-
ga kaetud lavitsalt, kus oli
maganud kasuka all (86).

/Fras. valgeks lööma/

Метались офицеры. (246).

Ohvitserid rabelesid sinna-
tämma. (259).

/Fras. sinna-tänna/

Adverbilisigi fraseologisme on tõlkija kasutanud vene keele üksiksõnade asendamiseks. Nende hulgas on ka püsivaid sõnapaare ja üksikuid kordusele rajatud väljendeid.

Да зря вы, чай, так-то ду-
маете, - спьяну. (105).

Aga ilmaaegu te sedasi -
pommis peast. (104).

При себе велел задать ко-
ням корму... (193).

Käskis oma silma all looma-
dele toitu anda. (200).

Спал. Я его - недолго - с
кровати... (481).

Magas. Ajasin ta ilma pike-
ma jututa voodist jalule...
(523).

... сама хихикнула ни к чему,
шмыгнула под крыльцо, в под-
клеть... (39).

... ise aga itsitas korraks,
asja ees, teist taga, lipsas
trepil alla tarre... (29).

Свах гонит вашею. (221).

Kosjasobitajad kihutab kus
seda ja teist. (232).

Здесь, видимо, жили не
бойко. (365).

Siin, nagu näha, elati tasa
ja targu. (393).

... даже Август иной раз
сопел носом, отдавая распоря-
жение министру двора - изыскать
для графини столько-то золотых
дублонов. (444-445).

... isegi August nohises va-
hel läbi nina, tehes õuemi-
nistrile korralduse - leida
krahvinnale nii ja nii palju
kulddubloone. (483).

Järgnevas lauses on tõlkija oskuslikult toonud sisse
fraseoloogilise võrdluse, millele venekeelses tekstis sisuli-
selt vastab ainult prepositsioon.

Анхен вся - в покойного
Монса... (368).

Annchen on justkui õndsa
Monsi suust kukkunud. (396).

Kui adjektiivsed fraseologismid üldiselt on haruldased,
siis käesoleval juhul on tõlkija siiski suutnud leida ja edu-
kalt kasutada mitmeid seda tüüpi püsivaid sõnaühendeid. Näi-
teks:

Из темного угла глядел на него, лежа на боку, бесноватый мужик... (404).

Вечером в шатре у герцога фон Круи собрались генералы: напыщенный, весьма суровый Артамон Головин..., князь Трубецкой... (477).

Я - женка порченная, государыня моя, говорю нелепые слова в ума иступлении... (548).

Siingi leiame kindlaks kujunenud kaksikväljendeid ja kor-
damisi:

Были у меня сделаны малые крылья, - кое из чего... (200).

Годен. В такойто полк... (399).

Pimedast nurgast vaatas te-
male külitav kurjast vaimust
vaevatud mees... (437).

Ohtul kogunesid hertsog de
Croy telki kindralid: ennast
täis, üpris karm Artamon
Golovin..., vürst Trubets-
koi ... (518).

Ma olen kurjast silmast ka-
hetatud naine, räägin meele-
mõistmatuses rumalaid sõnu...
(597).

Olid mul tehtud väikesed tii-
vad, - ühest ja teisest ma-
terjalist... (209).

Kõlbab. Sinna ja sinna polku.
(431).

Substantiivsed fraseologismid on käesoleva peatüki pii-
res adjektiivsetest haruldasemad, ent siiski võib ka nende
kasutamise kohta näiteid leida:

... три раза протащил сквозь ... kolm korda tõmbas nõela
щеку иглу с черной ниткой, - и musta niidiga läbi põse, -
ничего не было... (70). ja see ei teinud mitte kui

midagi... (65).

Ka retoorilisi hüüatusi on tõlgitud vastavate fraseoloogiliste hüüatustega:

- ... что ж ты! Давай! "Mis sa vahid! Anna siia!"
- Есть! (345). "Just nii." (370).

А толк велик ли? Что мужу-то Кuid kas on sel suurt mõtet?
спокойно? Et mehel oleks rahulikum?
Э-ка! (383). Tskae imet! (414).

Но Андрей - ни за что... Kuid Andrei: mitte miski
(514). hinna eest... (559).

Imperatiivsete väljendite puhul on seejuures tegelikult tegemist elliptiliselt kasutatud verbaalsete ühenditega. Näiteks:

Молчи, в зубы дам... Suu kinni, või muidu annan
(105). vastu vahtimist... (104).

Вдруг закричали: "Пади, Äkki karjuti: "Alt ära, alt
пади!" (306). ära!" (327).

Lausevormilinegi fraseologism võib sõna tõlkimiseks kohaneda olla:

... в тьме не разглядеть ... pimedas ei seleta silm
дороги... (104). teed... (103).

Что мне с тобой делать, Mis pean ma sinuga peale hak-
Андрей? - не придумаю... kama, Andrei? - Mõistus ei
(395).

vôta kinni... (394).

Конечно, разговорится мало-
помалу... (380).

Muidugi, ajapikku vabanevad
keelepaelad... (410).

Нектарий даже задохнулся...
(406).

Nektaril jäi isegi hing kin-
ni... (439).

Казнили стрельцов. Ладно.
Это - дело царское. (307).

Hukati streletse. Heakene
küll. See on tsaari asi.
(327).

Viimases näites on tegemist küll struktuurilt ebatäieliku, kuid ometi omaette lause funktsiooni täitva püsiva sõnaühendiga.

Romaanist võib leida isegi paar niisugust näidet, milles eesti keele fraseologismile originaalis üldse sõnalist vastet ei leidu. Fraseoloogilise ühendi sissetoomisel on tõlkija täiesti põhjendatult lähtunud venekeelse lause erilisest rõhutatusest, mille tõttu napisõnalisse vormi on kätketud lai sisu. See otse nõuab eesti keeles täiendava väljendi kasutamist.

... нищих полна Москва, раз-
бойнички - и те с голоду пух-
нут, а тут везут!... (284).

... Moskva on kerjuseid täis,
röövlidki tursuvad nälja pä-
rast, aga siin veetakse tae-
vas teab mida!... (302).

Опять сидел за столом - в
смятении. И стыд и гнев.
(440).

Istus taas laua taga - südame
hämmelduses. Ühel hoobil nii
häbi kui viha. (477).

Ebaõnnestunud on aga järgmine tõlge:

И, так как Волков продол-	Ja kuna Volkov jätkas põlvi-
жал истово глядеть на него с	tades hardalt tema poole vaa-
колен, царь <u>загорелся</u> , уда-	tamist, <u>süttis tsaar vihaga</u> ,
рил его ногой. (77).	virutas talle jalaga...(73).

Loomulikumalt kõlaks:

Ja kuna Volkov jätkas põlvitades hardalt
tema poole vaatamist, süttis tsaaris viha
ning ta virutas Vassilile jalaga...

Vaatlus näitab, et vene keele üksiksõnade tõlkimist fraseologismidega on "Peeter Esimese" tõlkes laialdaselt ja väga mitmekülgselt kasutatud. Sellise tõlkimisega on enamasti teadlikult taotletud ekspressiivsust. Siinkohal tuleb taas rõhutada tõlkija meisterlikkust, sest toodud näidete põhjal veendume, et paljudel juhtudel ei ole fraseologismi kasutamine üksiksõna asemel paratamatu: võimalik oleks ka teistsugune tõlge. Kuid valitud variant on kahtlemata ilmekam.

KOKKUVOTE

Diplomitöös analüüsitud materjalist ilmneb, et romaani "Peeter Esimene" eestikeelses tõlkes on fraseologismide edasiandmisel taotletud võimalikult tugevat ilmekust. On püütud maksimaalselt rakendada ekvivalendi ja analoogia abil tõlkimist. Ekvivalendiga tõlkimine ongi romaani eestinduses sageduse poolest esikohal, hõlmates umbes kaht viiendikku originaali fraseologismidest. Kvantitatiivselt teisel kohal on analoogia abil tõlkimine, mis hõlmab veidi üle ühe viiendiku originaali fraseologismidest. Seejärel on ümberütlev tõlge. Sõna-sõnalise ja ümberkujundava tõlkega ning kontekstuaalse asendusega on edasi antud kokku veidi vähem kui üks viiendik originaali fraseologismidest, kusjuures viimastest kõige sagedasem on sõnasõnaline tõlge. Kontekstuaalset asendust on kasutatud terve teose kohta ainult neljateistkümnes lauses.

Romaanis esinevate fraseologismide tõlkimise tugevad küljed avalduvad järgmises:

1. Et vältida vene keele mõju avaldumist tõlkes, on julgelt muudetud fraseologismide struktuuri ja leksikaalset koostist, kusjuures on valitud väga ilmekaid väljendeid. Näiteks: перебиваться с хлеба на квас - elab peost suhu leiva ja kvassi peal; пропасти на них нет - ükski hammas neile ka ei hakka; дурак дураком - narrim kui narr; назвался груздем - полезай в кузов - meest sõnast, härگا sarvest jne. Püsivad kordused ja sõnapaarid põimuvad struktuurilt teist-

suguste väljenditega. Näiteks: и с ручками и с ножками - oma ihulikus olemises; кто куда - üks sinna, teine tänna; хоть бы что - polnud ei sooja ega külma. Sedasama tuleb märkida võrdluste kasutamise kohta. Võrdlusi esineb tõlkes mõnevõrra sagedamini kui originaalis. Näiteks: ходуном ходил - käis ringi kui karussell; в самой попе - kui küpse mari. Fraseoloogilisi sõnaühendeid on mõnikord tõlgitud lausevormiliste väljenditega või vastupidi. Näiteks: ума не приложим - mõistus ei võta kinni; сердце у нее было доброе - tal oli hea... süda. Vene keeles sagedasi elliptilisi fraseologisme tõlgitakse harilikult täieliku vormiga. Näiteks: вели - лошадей - käsi hobused ette anda; царство - на волоске - riik ripub juuksekarva otsas.

Tõlkija Fr. Tuglas on fraseologismide edasiandmisel nähtavasti teadlikult taotlenud ekspressiivsust ning sobiva sõnavalikuga tihti kujundanudki väga ilmekaid, emotsionaalseid väljendeid. Seetõttu on tõlge kujundilisuse poolest peaaegu niisama värvikas kui originaal.

2. Rõhutamist väärib asjaolu, et eestinduses on meisterlikult rakendatud sõnasõnalist tõlkimist. Harilikult põhjustab just sõnasõnalisus tõlgetes vigu ja vääratusi. Kuigi ka "Peeter Esimese" eestinduses on kõige rohkem konarusi sõnasõnalise tõlke juures, on enamikul juhtudel seda tõlkimisviisi kasutatud väga tabavalt ja s o b i v a s k o h a s . Selle tagajärjel on väljendus eredalt piltlik, värske ja uudne. Näiteks: черный глаз буравит - must silm puurib; променяли кукушку на ястреба - vahetasime kão kulli vastu. Sõnasõnaline tõlge on aidanud sageli õigesti tabada originaali stiili.

livärvingut. Näiteks: НАГОТОВЕ В ОГОНЬ И НА СМЕРТЬ - valmis tulle ning surma minema; РЖАЛ ДО СЛЕЗ - hirus pisarateni.

3. Tuleb rõhutada ka teadlikku ekspressiivsusetootlust ümberütteleval tõlkimisel. Näiteks: МОРДУ НАДУЛ - põrnitseb; ИЗ-ЗА ТРИДЕВЯТЬ ЗЕМЕЛЬ - meretaguseilt mailt. Selle tagajärjel ei ole kirjeldavast tõlkest tulenev ilmekuse kadu romaani eestinduses eriti suur.

4. On arvestatud konteksti ja vastavalt sellele mõnikord fraseologismi otsest tähendust isegi veidi muudetud, et autori mõtet arusaadavamaks teha. Näiteks: НЕ ПО-ХОРОШЕМУ ЛЮБ, А ПО ЛЮБУ ХОРОШ - kui ei passi, ega paku; ЛЕЗЕТ НА РОЖОН - lööb astla vastu üles.

Otseseid vigu on tõlkes vaid üksikuid, ka tõlkekonarusi esineb harva. Käesolevas töös tehtud ettepanekud on sageli antud mõnevõrra sobivama soovitusena, mitte aga kindla nõudena. Ainult üksikjuhtudel on tegemist tõsisema vääratusega, mille puhul parandus oleks tingimata vajalik.

Ebaõnnestunud sõnasõnalise tõlke vältimiseks oleks mõnel juhul võinud leida analoogilise fraseologismi (НЕ ТВОЕГО И НЕ МОЕГО УМА ДЕЛО - ei ole see sinu ega minu taibu asi pro ei võta seda sinu ega minu mõistus), mõnikord oleks häid tagajärgi andnud ka ümberkujundamine (ДЛЯ ЗЕМЛИ И НЕБА - nii taevale kui maale pro nii maa kui ka taeva asukatele). Erandjuhtudel oleks aidanud kontekstuaalne asendus (БЫСТРО ПАДАЛА НОЧЬ - öö langes ruttu pro pimedus laskus maale).

Ka ümberütlemist oleks saanud mõnikord vältida fraseoloogilise analoogia kasutamisega (НА ШЕЮ САДИТСЯ - peame taluma

pro ronib kukile). Üksikjuhtudel oleks tulnud sellesama, ümberütleva tõlke raames leida parem (või sisuliselt õigem) väljendusviis (МЕРТВЕЦКИ ПЬЯНЫЙ - põhjalikult joobnud olekus pro purujoobnud; СКОТНЫЙ ДВОР - karjaaed pro karjalaut).

Kolmest tõlkimata jäetud fraseologismist kaht (ПРЫГАТЬ В ЧЕХАРДУ, ВСЕЮ ЛАВОЙ) oleks siiski saanud eesti keeles edasi anda, esimest kirjeldavalt, teist kontekstuaalse asendusega.

Ümberkujundava tõlke konaruste vältimiseks oleks tulnud harilikult sellesama tõlkimisviisi raames leida parem väljendusviis (ДУША УШЛА В ВАЛЕНКИ - süda langes viltidesse pro süda langes vildisäärde), erandjuhtudel oleks saanud kasutada analoogiat või oleks tulnud tõlkida ümberütlevalt.

Analüüs näitab, et just ümberkujundavale tõlkele tuleks veelgi suuremad õigused anda; julgemini on vaja kasutada ka kontekstuaalset asendust. Esmajärjekorras tuleb aga püüda leida analoogilist või ekvivalentset vastet.

Mõnikord on romaani eestinduses kasutatud eesti keele fraseologisme, nii neutraalseid kui ka ekspressiivseid, vene keele vabade sõnaühendite tõlkimiseks. Ekspressiivsete fraseologismide abil tõlgitud väljendeid oleks eesti keeles sageli võimalik edasi anda ka mingi vaba sõnaühendiga (БЫЛ БЛИЗ СМЕРТИ - oli olnud surmasuus, vrd. oli olnud surmale lähedal), kuid fraseoloogiline väljendusviis on ilmekam.

Väga sagedane on vene keele üksiksõna tõlkimine fraseo-

logismiga. Mõnikord on see tingitud vene ja eesti keele spetsiifilisest iseärasusest, tihti aga tuleneb tõlkija teadlikust ekspressiivsusetootlusest. Paljudel juhtudel on vene keele sõna niivõrd tugeva emotsionaalsuse ja detailse mõttevarjundi kandjaks, et eesti keeles on tarvis selle edasiandmiseks kasutada just fraseoloogilist ühendit, vastasel korral läheks ilmekusest palju kaduma. Näiteks: ОБРАЗУМИЛСЯ - võttis meele pähe; ХОХОТЫЛ - laksatas naerda. Ent leidub ka niisuguseid näiteid, milles vene keele sõna ei sea tõlkele nii suuri nõudeid, tõlkija on aga siiski kasutanud fraseologismi - ilmselt tõlkes paratamatu ekspressiivsusekao kompenseerimiseks. Eriti sagedane on vene keele verbide tõlkimine fraseologismidega. Näiteks: ПОДШАЛ - said haisu ninna; ВЫСКАЗАЛСЯ - rääkis suu puhtaks.

Harilikult ei ole fraseologismide kasutamisel vene keele vabade sõnaühendite või üksiksõnade tõlkimiseks eestikeelsele väljendusele midagi ette heita: tõlkija on suutnud õigesti tabada stiilivärvingut ja vabaneda vene keele mõjust. Ainult ühel juhul on eesti keeles tuntud väljend grammatiliselt moonutatud, nähtavasti originaalikeele mõjul (ЦАРЬ ЗАРОДЕЛСЯ - süttis tsaar vihaga pro süttis tsaaris viha).

Üldse esineb tõlkes eesti keele fraseologismide kasutamist vene keele vabade sõnaühendite ja üksiksõnade asemel umbes niisama ulatuslikult kui ekvivalendi abil tõlkimistki.

Romaani stiili põhiliste iseärasuste - arhailisuse, rahvapärase kõnekeele koloriidi ning oma aja valitud stiili vär-

vingu edasiandmise kohta võib märkida järgmist.

Kõnekeele mahlakuse edasiandmine on kahtlemata hästi õnnestunud. Tõlkest saab tuua hulgaliselt näiteid väga ereda-pildiliste rahvapäraste väljendite kohta. Ainult üksikjuhtudel on stiililist koloriiti kaotsi läinud (CHHXHYTB SAMYX - mehele panna, vrd. mehele torgata või sokutada). Üldiselt on aga väljendusviis värvikas ja ladus, tegelastele ja olukordadele vastav. Sedasama tuleb öelda ka, vahest ainult veidi suurema tagasihoidlikkusega, oma aja valitud stiili koloriidi edasiandmise kohta, kuivõrd see üldse fraseologismides väljendub.

Rohkem on puudujääke keele arhailisuse edasiandmisel. Paistab, et vanema keele koloriidi loomine ei olegi eesti keeles nii suurel määral võimalik kui vene keeles, sest eesti keelel ei ole nii mahukat arhailisuse varasalve kui see, mille vene keeles moodustavad arvukad kirikuslaavi ja vana-vene keele elemendid. Tõlkija on siiski leidnud vahendeid, mille abil teatud määral saab luua vanema keele muljet. Need võivad olla: 1) alliteratiivsed, regivärsilise rahvalaulu muljet tekitavad väljendid (kuhu pean pea panema; kui ei passi, ega paku); 2) vanasõnad (meest sõnast, hārga sarvest); 3) piibellikud väljendid ja nende mõnevõrra laiem kasutamine kui originaalis (lööb astla vastu üles, sündigu su tahtmine, oma ihulikus olemises); 4) mõningate vananenud või vananevate sõnade kasutamine fraseologismide koostises (palge ette, enge, sints); 5) kaassõnaline rektsioon mõnedes verbaalsetes ühen-

dites (piiramise alla võtma); 6) mõningate tervikuna arhaiseerunud või arhaiseeruvate väljendite kasutamine (oma pead toitma, maha saama); 7) partitiiv aja funktsioonis (ööd ja päeva); 8) erandjuhul sse-sisseütlev kinnisepiteediga väljendis (mustasse mulda).

Ent nagu analüüs näitab, on nende vahendite kasutamise võimalused siiski piiratud.

Olgu märgitud, et keele arhailisus ei avaldu "Peeter Esimeses" mitte niivõrd fraseologismides kui just ülejäänud tekstis. Ometi võib juba ainuüksi fraseologismide vaatluse põhjal öelda, et arhailisuse edasiandmine eesti keeles ei küüni originaalikeele tasemele. Ent raske oleks siin midagi soovitada. Näib, et tõlkija on püüdnud teha, mis võimalik, vahe jääb aga ometi püsima.

Ühtekokku on "Peeter Esimese" eestindusest leitud fraseologismide tõlkimise ja tõlkes kasutamise kohta ligikaudu 40 näidet, mille puhul tuleb või võib soovitada teistsugust ütlemissviisi. Kui arvestada tõlkimise aega (1947-1949), millal tõlkijate käsutuses ei olnud veel nii ulatuslikku tõlke^{teooria-}alast kirjandust kui praegu, ja teose mahukust, siis ei ole see palju. Seepärast võib tunnistada, et fraseologismide kasutamise osas vastab tõlge originaalile. Ekspressiivsete väljendusvahendite meisterlik rakendamine saab eeskujuks olla tõlkijatele nooremastki põlvkonnast. Tänu Fr. Tuglase sügavale rahvakeele tundmisele, laialdasele eruditsioonile ja suurele tööle on meil olemas A. Tolstoi suurepärasest ajaloolisest romaanist rahvakeele väljendusrikkusele toetuv ja lugemisel emotsioone

pakkuv tõlge. Ülemal märgitud vähesed puudused on romaani järgmise trüki väljaandmise eel kergesti kõrvaldatavad.

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОБОРОТЫ В ЭСТОНСКОМ ПЕРЕВОДЕ
РОМАНА А.ТОЛСТОГО "ПЕТР ПЕРВЫЙ"

Резюме

В работе рассматривается, какими языковыми средствами переданы фразеологические обороты в эстонском переводе романа А.Толстого "Петр Первый" (перевёл Ф.Туглас) и правильно ли передается стилистическая окраска русских устойчивых словосочетаний и выражений. В первой главе дается разбор перевода фразеологизмов на основе следующих методов:

1) перевод при помощи эквивалента (на черный день - mustade päevade jaoks);

2) перевод при помощи аналогии (на дураках воду возят - loll saab kirikuski peksa);

3) контекстуальный перевод, т.е. на эстонском языке смысл фразеологизма несколько иной, чем на русском языке, но в контексте фразеологический оборот все-таки передает художественное намерение автора (лезет на рожон - lööb astla vastu üles);

4) преобразующий перевод, т.е. на эстонском языке получается не фразеологизм, а похожее на какой-нибудь фразеологический оборот выражение, при этом кое-что из образов русского языка сохраняется (на чужом горбе хотят чести добыть - tahavad võõra naha peal au teenida);

5) дословный перевод (променяли кукушку на ястреба - vahetasime kääo kulli vastu);

6) о п и с а т е л ь н ы й перевод (на горькое счастье - õnnetu elu lohutuseks).

Перевод фразеологизмов имеет следующие сильные стороны:

1. Чтобы избежать влияния русского языка, переводчик смело преобразует структуру и лексикальный состав фразеологизмов, применяя при этом образные, ярко экспрессивные выражения.

2. Мастерски используется дословный перевод. Обычно дословный перевод является источником многих ошибок и недостатков, но здесь этот метод придает выражению яркую образность и свежесть и помогает правильно передавать стилистические окраски оригинала.

3. При описательном переводе переводчик сознательно добивается экспрессивности, в результате чего потеря образности в переводе незначительная.

4. В переводе учитывается контекст: в соответствии с требованиями контекста иногда немного изменили смысл фразеологизма, чтобы художественное намерение автора стало яснее.

Ошибки в переводе встречаются лишь редкие. Предложения, сделанные в дипломной работе, часто являются только более подходящими советами, а не обязательными требованиями. Недостатки чаще всего встречаются при дословном и преобразующем переводе. Иногда переводчик напрасно прибегает к описательному переводу или пропускает возможность аналогии. Преобразующий и контекстуальный переводы могли бы быть более эффективно использованы.

Во второй главе рассматривается, как применяются фразеологические обороты эстонского языка для перевода русских свободных словосочетаний и отдельных слов. Такая роль фразеологизмов

иногда вытекает из особенностей эстонского языка, но иногда показывает, что переводчик сознательно добивается большей экспрессивности, чтобы компенсировать потери образности, возникающие обычно при переводе.

Стилистические окраски передаются в общем правильно. Особенно хорошо передана народная, просторечная окраска фразеологизмов. Но недостаточно удалось передать архаический колорит языка. Причиной этого, видимо, является то, что эстонский язык не имеет такого обильного запаса лексических и грамматических архаизмов, который мог бы быть сравним с русскими старославянизмами и элементами древнерусского языка.

K a s u t a t u d k i r j a n d u s

Адмони В., Вопросы художественного перевода. - Звезда
1954, № 12.

Allik, C., Tallinna keskkooliõpilaste erikeelest. - Eesti
Keel 1928, nr. 1-2.

Алпатов А.В., Алексей Толстой - мастер исторического романа,
Москва 1958.

Ambus, Ada, Vadja fraseoloogiat. - Emakeele Seltsi Aastaraamat X 1964, Tallinn 1964.

Антокольский П., Черный хлеб мастерства. - Мастерство перевода, Сборник 1963, Москва 1964.

Arumaa, P., Eesti-liivi ja läti ühisest fraseoloogiast ning süntaksist. - Eesti Keel 1935, nr. 4-6.

Булаховский Л.А., Введение в языковедение, часть II, Москва
1954.

Даль Владимир, Толковый словарь живого великорусского языка,
Москва - 1955.

Eesti vanasõnad. Suurest korjandusest kokku põiminud M.J. Eisen,
Tartu 1929.

Eisen, M.J., Meie vanahõbe. Sarjatäis Eesti rahva endist tarkust, kõnekäänusid ja ütlusi, Tartus.

Ефимов А.И., Стилистика художественной речи, Издательство
Московского университета 1961.

Фелицына В.П., О пословицах и поговорках как материале для
фразеологического словаря. - Проблемы фразеологии,
Москва-Ленинград 1964.

Федоров А.В., Введение в теорию перевода, Москва, 1958.

Ганиев Виль, Образность как элемент точности. - Мастерство перевода, Сборник 1963, Москва 1964.

- Hakulinen, Lauri, Suomen kielen käännöslainoista. - Virittäjä 1955.
- Hakulinen, L., Suomen kielen rakenne ja kehitys, Toinen osa, Sanasto- ja lauseoppia, Helsingissä 1946.
- Hermlin, K., Sõdurite erikeelest Eestis. - Eesti Keel 1928, nr.5-6.
- Iskos, A., Lenkova, A., Deutsche Lexikologie, Leningrad 1960.
- Кундзич Алексей, Переводческая мысль и переводческие ~~недо~~недомыслие. - Вопросы художественного перевода, Москва 1955.
- Kuusi, Matti, Sananlaskut ja puheenparret, Helsinki 1954.
- Kuusinen, M., Ollikainen, V., Venäläis-suomalainen sanakirja, Moskova 1963.
- Lehtsalu, U., Inglise fraseoloogia tõlkimisest. - Keel ja Kirjandus 1963, nr. 9.
- Любимов Н., Перевод - искусство. - Мастерство перевода, Сборник 1963, Москва 1964.
- Максимов С., Крылатые слова, Москва 1955.
- Mihkla, K., Eesti keele süntaks I, Prooviartikleid lihtlause süntaksi alalt, Tallinn 1964.
- Mihkla, K., Sõnaühend kaasaja eesti keeles. - Eesti keele süntaksi küsimusi (= Keele ja Kirjanduse Instituudi Uurimused VIII), Tallinn 1963.
- Мордвилко А.П., Очерки по русской фразеологии, Москва 1964.
- Muhel, V.E., Vene-eesti sõnaraamat, Tallinn 1953.
- Mägiste, Julius, Imsm. keelte kuradinimestikust. - Eesti Keel 1927, nr.4.
- Neithal, Martin, Kirjaniku individuaalsest stiilist. - Looming 1964, nr. 2.

Ожегов С.И., О структуре фразеологии (в связи с проектом фразеологического словаря русского языка). - Лексикографический сборник, Выпуск II, Москва 1957.

Ожегов С.И., Словарь русского языка, Москва - 1953.

Петров С., О пользе просторечия. - Мастерство перевода, Сборник 1962, Москва 1963.

Pravdin, B., Vene-eesti sõnaraamat, Tartu 1940.

Päll, E., Infinitiiv eesti keele fraseoloogia allikana. - Emakeele Seltsi Aastaraamat II 1956, Tallinn 1956.

Päss, Elmar, Joomasõnade aruanne I. - Eesti Kirjandus 1926, nr.9.

Päss, Elmar, Joomasõnade aruanne II. - Eesti Kirjandus 1928, nr.6.

Päss, Elmar, Päästke joomasõnu! - Eesti Kirjandus 1925, nr.12.

Raun, A., Eesti noorest peast jne. - Eesti Keel 1936, nr.2.

Реформатский А.А., Введение в языкознание, Учебное пособие для педагогических институтов, Москва 1960.

Реформатский А.А., Лингвистические вопросы перевода. - Иностранные языки в школе 1952, № 6.

Riesel, Elise, Stilistik der deutschen Sprache, Moskau 1959.

Россельс Вл., Перевод и национальное своеобразие подлинника. - Вопросы художественного перевода, Москва 1955.

Рыльский М.Ф., Художественный перевод с одного славянского языка на другой. - Исследования по славянскому литературоведению и стилистике, Москва 1960.

Rätsep, Huno, Liivi fraseoloogiat. - Emakeele Seltsi Aastaraamat V 1959, Tallinn 1959.

Рятсеп Х., Об историческом исследовании фразеологии прибалтийско-финских языков (на материале эстонского языка), - Вопросы финно-угорского языкознания, Москва - Ленинград 1962.

Rätsep, Huno, Vadja fraseoloogiat. - Emakeele Seltsi Aastaraamat VI 1960, Tallinn 1960.

Saareste, Albert, Tundmused tegurina keelearengus. - Eesti Keel 1927, nr. 7.

Saareste, Andrus, Eesti keele mõisteline sõnaraamat, Stockholm 1958 -.

Samma, O., Üht-teist tõlkimisest ja tõlkijatest. - Keel ja Kirjandus 1962, nr.7

Sarv, I., Eesti kõnekäändude liikidest ja funktsioonidest. - Keel ja Kirjandus 1958, nr.4-5.

Sarv, I., Rahvapärane fraseoloogia Fr.R.Kreutzwaldi loomingu.- Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, vihik 41, Tallinn 1956.

Sarv, I., Rahvapärane võrdlus kui kõnekäändu eriliik (= Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, vihik 94), Tartu 1960.

Семенова О.Н., Архаическая лексика в романе А.Толстого "Петр I" и способы ее перевода на эстонский язык. - Теория и критика перевода, Издательство Ленинградского университета 1962.

Сидоренко М.И., К вопросу о границах лексического состава фразеологических единиц. -Проблемы фразеологии, Москва-Ленинград 1964.

Словарь русского языка, Академия наук СССР, Институт языкознания (=Институт русского языка), Москва 1957-1961.

Словарь современного русского литературного языка, Академия Наук СССР, Институт языкознания (=Институт русского языка), Москва-Ленинград 1950 -.

Соболев Л.Н., О переводе образа образом. - Вопросы художественного перевода, Москва 1955.

Срезневский И.И., Материалы для словаря древне-русского языка по письменным памятникам, Санктпетербургъ 1893.

Sööt, B., Keele leksikaalsed ja fraseoloogilised väljendusvahendid. - Nõukogude Kool 1956, nr.5.

Sööt, Bernard, Kirjandusteooria lühikursus, Tallinn 1959.

Шанский Н.М., Лексикология современного русского языка, Москва 1964.

Шмелева И.Н., Фразеологизация крылатых слов. - Проблемы фразеологии, Москва-Ленинград 1964.

Tallgren, Oiva Joh., Kuvasanonnat ja suomen kieli. - Virittäjä 1931.

Tamm, J., Eesti-vene sõnaraamat, Tartu 1949.

Толикина Е.Н., О системном соотношении терминологического сочетания и фразеологической единицы. - Проблемы фразеологии, Москва - Ленинград 1964.

Tolstoi, Aleksei, Peeter Esimene, Tallinn 1952.

Толстой А., Петр Первый, Москва 1963.

Ушаков Д.Н., Толковый словарь русского языка, Москва 1934 - 1940.

Valgma, J., Eesti keele fraseoloogias. - Nõukogude Kool 1955, nr. 3.

Vakk, F., Eesti fraseoloogia murdmaalt. - Keel ja Kirjandus 1965, nr. 3.

Vakk, Feliks, Väljendusliigutuste ja sümboolsete žestide kirjeldused fraseologismidena. - Emakeele Seltsi Aastaraamat X 1964, Tallinn 1964.

Вартаньян Э., Из жизни слов, Москва 1963.

Veski, Joh.V., Kirjakeele lihtsuse poole.- Nõukogude Kool 1963, nr. 9.

Виноградов В.В., Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. - А.А.Шахматов 1864-1920, Сборник статей и материалов, Москва-Ленинград 1947.

Виноградов В.В., Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины. -Труды юбилейной научной сессии, Секция филологических наук, Ленинград 1946.

Виноградов В.В.,Русский язык, Москва-Ленинград 1947.

Wiedemann, F.J. Ehstnisch-deutsches Wörterbuch, St.Petersburg 1869.

Oigekeelsuse sõnaraamat, Tallinn 1960.

K ä s i k i r j a l i s e d m a t e r -
j a l i d

Eesti vanema kirjakeele sõnavara kogu Tartu Riikliku Ülikooli eesti keele kateedris.

Lehtsalu, U., Ilukirjanduse inglise keelest eesti keelde tõlkimise probleeme (J.Galsworthy teoste eestinduste põhjal), Dissertatsioon filoloogiakandidaadi teadusliku kraadi taotlemiseks, Tartu 1964. (Käsikiri TRÜ soome-ugri keelte kateedris).

Пяльц Э., О роли инфинитива в грамматическом строе эстонского языка, Диссертационная работа на соискание ученой степени кандидата филологических наук,

Институт языкознания АН СССР 1954.

(Käsikiri TRÜ soome-ugri keelte kateedris).

Rätsep, H., Ühisest fraseoloogiast läänemere keeltes (peamiselt eesti, soome ja liivi keele põhjal), Diplomitöö, 1951. (Käsikiri TRÜ soome-ugri keelte kateedris).

Sarv, Ingrid, Eesti kõnekäändude alaliikidest ja funktsioonidest I, Dissertatsioon filoloogiakandidaadi teadusliku kraadi taotlemiseks, Tartu 1964. (Käsikiri TRÜ soome-ugri keelte kateedris).

Vakk, F., Somaatilisest fraseoloogiast kaasaja eesti kirja-keeles, Väitekiri filoloogiateaduste kandidaadi kraadi taotlemiseks, Tallinn 1964. (Käsikiri TRÜ eesti keele kateedris).

L ü h e n d i d

Алпатов, А. Толстой = А.В.Алпатов, Алексей Толстой - мастер исторического романа, Москва 1958.

Даль, ТС = Владимир Даль, Толковый словарь живого великорусского языка, Москва - 1955.

Ефимов, СХР = А.И.Ефимов, Стилистика художественной речи, Издательство Московского университета, 1961.

Федоров, ВТИ = А.В.Федоров, Введение в теорию перевода, Москва 1958.

Hakulinen, SKRK II = L. Hakulinen, Suomen kielen rakenne ja kehitys, Toinen osa, Sanasto- ja lauseoppia, Helsingissä 1946.

Iskos, Lenkova, DL = A.Iskos, A.Lenkova, Deutsche Lexikologie, Leningrad 1960.

Kuusi, SP = Matti Kuusi, Sananlaskut ja puheenparret, Helsinki 1954.

Lehtsalu, KK 1963, nr.9 = U. Lehtsalu, Englise fraseoloogia tõlkimisest. - Keel ja Kirjandus 1963, nr.9.

Mägiste, EK 1927, nr.4 = Julius Mägiste, Imsm. keelte kuradinimestikust. - Eesti Keel 1927, nr.4.

Реформатский, И.Я.Ш 1952, № 6 = А.А.Реформатский, Лингвистические вопросы перевода. - Иностранные языки в школе 1952, № 6.

Riesel, SDS = Elise Riesel, Stilistik der deutschen Sprache, Moskau 1959.

Rätsep, ESA VI = Huno Rätsep, Vadja fraseoloogiat. - Emakeele Seltsi Aastaraamat VI 1960, Tallinn 1960.

Rätsep, ÜFLK = H.Rätsep, Ühisest fraseoloogiast läänemere keeltes (peamiselt eesti, soome ja liivi keele põhjal), Diplomitöö, 1951.

Sarv, TRÜT 41 = I.Sarv, Rahvapärane fraseoloogia Fr.R.Kreutzwaldi loomingus. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, vihik 41, Tallinn 1956.

Семенова, ТКП = О.Н.Семенова, Архаическая лексика в романе А.Толстого "Петр I" и способы ее перевода на эстонский язык. - Теория и критика перевода, Издательство Ленинградского университета 1962.

Sööt, KL = Bernard Sööt, Kirjandusteooria lühikursus, Tallinn 1959.

Шанский, ЛСРЯ = Н.М.Шанский, Лексикология современного русского языка, Москва 1964.

Vakk, SF = F.Vakk, Somaatilisest fraseoloogiast kaasaja eesti kirjakeeles, Väitekirj filoloogiateaduste kandidaadi kraadi taotlemiseks, Tallinn 1964.

Valgma, NK = J.Valgma, Eesti keele fraseoloogiast. - Nõukoogude Kool 1955, nr. 3.

Вартаньян, ЖС = Э.Вартаньян, Из жизни слов, Москва 1963.

В.В.Виноградов, А.А.Шахматов 1864-1920 = В.В.Виноградов, Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. - А.А.Шахматов 1864-1920, Сборник статей и материалов, Москва-Ленинград 1947.

Виноградов, РЯ = В.В.Виноградов, Русский язык, Москва-
Ленинград 1947.

SISUKORD

	Lk.
Eessõna	2
Sissejuhatus	6
I. Vene keele fraseolo-	
gismide tõlkimine ees-	
ti keelde	38
1. Tõlkimine ekvivalendi abil	38
2. Tõlkimine analoogia abil	53
3. Kontekstuaalne asendus	64
4. Ümberkujundav tõlge	69
5. Sõnasõnaline tõlge	77
6. Ümberütlev tõlge	91
II. Fraseologismide kasu-	
tamine tõlkes vene kee-	
le vabade sõnaühendite	
või üksiksõnade asemel	106
1. Fraseologismid vabade sõnaühendite	
asemel	106
2. Fraseologismid üksiksõnade asemel	110
Kokkuvõte	124
Фразеологические обо-	
роты в эстонском пере-	
воде романа А.Толстого	
"Петр Первый". Резюме	132
Kasutatud kirjandus	135
Käsitähtsused materjalid	140
Lühendid	141